

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

**BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİNİN CAMİYE ÇEVİRİLMESİ İLE
MEYDANA GELEN MEKANSAL DEĞİŞİKLİKLER: VİZE GAZİ
SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ ÖRNEĞİ**

İŞILAY KALENDEROĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Betül BAKIR (Tez Danışmanı)**
 Prof. Dr. Berrin AKGÜN
 Prof. Dr. Bedriye ASIMGİL

BALIKESİR, ARALIK 2023

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak tarafımda hazırlanan “**Bizans Dönemi Kiliselerinin Camiye Çevrilmesi ile Meydana Gelen Mekansal Değişiklikler: Vize Gazi Süleyman Paşa Camii Örneği**” başlıklı tezde;

- Tüm bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Kullanılan veriler ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Tüm bilgi ve sonuçları bilimsel araştırma ve etik ilkelere uygun şekilde sunduğumu,
- Yararlandığım eserlere atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,

beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Işıl KALENDEROĞLU

ÖZET

**BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİNİN CAMİYE ÇEVİRİLMESİ İLE
MEYDANA GELEN MEKANSAL DEĞİŞİKLİKLER: VİZE GAZİ
SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ ÖRNEĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
IŞILAY KALENDEROĞLU
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI:DOÇ.DR.BETÜL BAKIR)**

BALIKESİR, ARALIK - 2023

Türkiye'nin Anadolu ve Trakya topraklarında bulunan tüm kentleri tarihsel süreçte farklı din ve kültürlerle sahip toplumların hakimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Dönemi'nde fethedilen topraklardaki demografik yapının değişimine bağlı olarak hem kentsel hem de mimari ölçekte değişimler meydana gelmiştir. Türk Trakyası olarak da bilinen Doğu Trakya topraklarında Kırklareli iline bağlı bir ilçe olan Vize ilçesinde de fetih faaliyetlerinden sonra birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Kentin 1453 yılındaki nihai fethinden sonra kente getirilen askerlerin ve iskan politikası doğrultusunda yerleştirilen Müslüman halkın ibadetlerini gerçekleştirebilmesi için bir Bizans kilisesi olan Vize Ayasofyası camiye dönüştürülerek Gazi Süleyman Paşa Camii adını almıştır. Bu çalışmanın amacı, Vize'nin Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesinden sonra kentte bulunan en önemli Bizans kilisesinin camiye dönüştürülme sürecini incelemek ve bu bağlamda yapıda meydana gelen değişiklikleri ve bozulmaları tespit etmektir. Kentin 1453 yılında Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesi ile birlikte camiye dönüştürülen bu kilise yapısı üzerinden Bizans dönemi kiliselerinin camiye dönüştürülme sürecinde meydana gelen mekansal değişiklikler incelenmiştir. Çalışma kapsamında, Vize kentinin tarihi ve kentsel mimari gelişimi, tarihi süreçte dini yapıların dönüşüm nedenleri ve nitelikleri ve Bizans kilise mimarisi hakkında literatür çalışmaları yapılmıştır. Teze konu olan Gazi Süleyman Paşa Camii yerinde incelenerek fotoğraf ve videolar ile belgelenmiş, gerekli rölöve çalışmaları yapılmıştır. Yapının geçmiş dönemlerdeki durumu araştırılmış, ulaşılan belge ve fotoğraflar ile yapının günümüzdeki durumu karşılaştırılmıştır. Çalışma sonucunda Gazi Süleyman Paşa Camii'nin ilk yapıldığı dönemdeki özgün mimarisi (kilise dönemi), Osmanlı hakimiyetine girdikten sonraki değişim dönemi mimarisi (cami dönemi) ve günümüzdeki mimarisinin özellikleri irdelenerek yapının geçirdiği değişikliklerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Kilise, cami, işlev değişikliği, yenileme, mekânsal değişim, bozulma, koruma

ABSTRACT

SPATIAL CHANGES CAUSED BY THE CONVERSION OF BYZANTINE CHURCHES TO MOSQUES: THE CASE OF VİZE GAZİ SÜLEYMAN PAŞA MOSQUE

MSC THESIS

İŞILAY KALENDEROĞLU

BALIKESİR UNIVERSITY INSTITUTE OF SCIENCE

ARCHITECTURE

(SUPERVISOR:ASSOC. PROF. DR. BETÜL BAKIR)

BALIKESİR, DECEMBER - 2023

All cities of Turkey in Anatolia and Thrace have been under the domination of societies with different religions and cultures in the historical process. Depending on the change in the demographic structure of the conquered lands during the Ottoman Period, changes occurred in both urban and architectural scales. There have been some changes after the conquest activities in Vize district, which is a district of Kırklareli in Eastern Thrace, also known as Turkish Thrace. After the final conquest of the city in 1453, the Vize Hagia Sophia, a Byzantine church, was converted into a mosque and named Gazi Süleyman Pasha Mosque so that the soldiers brought to the city and the Muslim people settled in line with the settlement policy could perform their prayers. The aim of this study is to examine the process of converting the most important Byzantine church in the city into a mosque after Vize came under the domination of the Ottoman Empire, and to determine the changes and deteriorations in the structure in this context. The spatial changes that took place during the conversion of the Byzantine period churches into mosques were examined through this church structure, which was converted into a mosque after the city came under Ottoman rule in 1453. Within the scope of the study, literature studies were conducted on the historical and urban architectural development of the city of Vize, the causes and characteristics of the conversion of religious buildings in the historical process, and the Byzantine church architecture. The Gazi Süleyman Pasha Mosque, which is the subject of the thesis, was examined in situ, documented with photographs and videos, and necessary survey studies were carried out. The situation of the building in the past periods was researched, and the present situation of the building was compared with the documents and photographs obtained. As a result of the study, the original architecture of the Gazi Süleyman Pasha Mosque (church period) when it was first built, the architecture of the change period after the Ottoman rule (the mosque period) and the features of today's architecture were examined and it was aimed to reveal the changes that the building went through.

KEYWORDS: Church, mosque, function change, renovation, spatial change, deterioration, protection

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ŞEKİL LİSTESİ	v
SEMBOL LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı.....	3
1.2 Çalışmanın Kapsamı	3
1.3 Çalışmanın Yöntemi	6
2. KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI.....	8
2.1 Vize İlçesinin Konumu	8
2.2 Vize Tarihi	9
2.2.1 Trak Kavimleri Dönemi.....	11
2.2.2 Makedonlar ve Büyük İskender Dönemi.....	11
2.2.3 Roma ve Bizans Dönemi	11
2.2.4 Osmanlı Dönemi.....	12
2.3 Vize'de Kentsel ve Mimari Gelişim.....	14
2.3.1 Topoğrafya ve Yerleşim Sınırları.....	14
2.3.2 Trakya Yerleşimi	15
2.2.3 Roma ve Bizans Yerleşimi	16
2.2.4 Osmanlı Yerleşimi.....	17
2.2.5 Cumhuriyet Dönemi Yerleşimi	18
3. BİZANS KİLİSE MİMARİSİ TİPOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ.....	20
3.1 Bizans Kiliselerinin Ortaya Çıkışı: Erken Bizans Dönemi Kilise Mimarisi.....	20
3.2 Makedon Rönesansı: Orta Bizans Dönemi Kilise Mimarisi.....	22
3.3 Geç (Son) Bizans Dönemi Kilise Mimarisi.....	24
4. KİLİSEDEN CAMİYE ÇEVİRİLEN DİNİ YAPILARIN DÖNÜŞÜM SÜRECİ. 27	27
4.1 Tarihsel Süreçte Dini Yapıların Dönüşüm Nedenleri ve Nitelikleri.....	27
4.2 Camiye Dönüştürülen Kiliselerde Yeniden İşlevlendirmeye Bağlı Olarak Yapılan Yapısal ve Mekansal Değişiklikler	29
4.3 Trakya'da Kiliseden Camiye Dönüştürülen Dini Yapılar.....	31
4.3.1. Kıyıköy Kasabası Camii, Kırklareli	32
4.3.2. Halebi Medresesi Camii, Edirne.....	34
4.3.3. Fatih Camii (Enez Ayasofyası), Edirne.....	35
5. GAZİ SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ	37
5.1 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Tarihi	38
5.1.1. Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Çevresinde Bulunan Önceki Dönemlere Ait Eski Kilise İzleri.....	40
5.1.2. Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Ait Olduğu Vakfiye.....	42
5.2 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Konumu ve Çevresel Özellikleri.....	42
5.3 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Mimari Özellikleri.....	43

6. GAZİ SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ'NİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ:	
EKLER VE BOZULMALAR.....	53
6.1 Gazi Süleyman Paşa Camii'nde Meydana Gelen Değişimlerin Genel Nedenleri.....	53
6.2 İlk Dönemler: 15.Yüzyıl Değişiklikleri	53
6.3 Osmanlı'nın Son Dönemleri: 19.Yüzyıl Değişiklikleri	56
6.4 Cumhuriyet Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler.....	61
6.5 2000 Sonrasında Meydana Gelen Değişiklikler	63
7. YAPIDA KORUMA VE RESTORASYON ÖNERİLERİ	67
7.1. Eklerin Kaldırılması	67
7.2. Yüzey Temizliği	71
7.3. Güçlendirme ve Yenileme	72
7.4. Mekan Organizasyonu ve Fiziksel Çevre Bağlamında Mevcut İşlevin Güncellenmesi	76
8.SONUÇLAR.....	77
9.KAYNAKLAR.....	80
EKLER	84
Ek A: Vize surlarının Romalılar tarafından tamir edildiği gösteren ve Edirne Müzesi'nde bulunan bir kitabe (Ceylan, 2011'den alıntı).....	85
EK B: Harameyn Hazinesi'ne mahsus vakıflardan Bolayır kasabasında medfun Gazi Şehzade Süleyman Paşa'nın Vize kalesindeki camiinin padişah iradesiyle tamirine dair mazbata (BOA, C.EV, 68/3375, lef 1) (Yarcı, 2017).	86
EK C: Vize kasabasında Gazi Süleyman Paşa'nın bina ve ihya ettiği Ayasofya Camii'nin depremde etkilenen yerlerinin keşif bedeline dair Mabeyn-i Humayun Başkitabeti'ne gönderilen Şura-yı Devlet tezkeresi (BOA, İ.ML, 43/56, 1318/Z.29) (Yarcı, 2017). ..	87
EK D: Kırklareli ili Vize ilçesi 1/1000 ölçekli ilave uygulama imar planı (1.Etap)	88
EK E: Gazi Süleyman Paşa Camii Zemin Kat Planı	89
EK F: Gazi Süleyman Paşa Camii Birinci Kat Planı.....	90
EK G: Gazi Süleyman Paşa Camii AA Kesiti	91
EK H: Gazi Süleyman Paşa Camii BB Kesiti	92
EK I: Gazi Süleyman Paşa Camii Yapısal Eleman Analizi.....	93
EK J: Bizans Kilise Plan Tipolojileri	102
ÖZGEÇMİŞ	103

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Ayasofya Camii (Kişisel arşiv).....	2
Şekil 1.2: Gazi Süleyman Paşa Camii (Kişisel arşiv).	3
Şekil 1.3: Tez çalışmasının kapsamı ve genel kurgusu.....	6
Şekil 1.4: Çalışma sürecindeki yöntemi anlatan akış şeması.	7
Şekil 2.1: Vize ilçesinin konumu (Google Haritalar).....	8
Şekil 2.2: Vize ilçesinin konumu (Google Haritalar).....	9
Şekil 2.3: Vize ilçesine ait zaman çizelgesi.	10
Şekil 2.4: Ergene Ovası ve Vize (Vize Belediye Arşivi, 2011).	14
Şekil 2.5: Vize’de yer alan tepeler (Google Earth üzerine düzenleme, 2022).	14
Şekil 2.6: Vize Kalesi’nin planı (Ceylan, 2011).	15
Şekil 2.7: Vize antik tiyatro (Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri).....	16
Şekil 2.8: Vize antik tiyatro vaziyet planı (Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri)	17
Şekil 2.9: Vize’de yerleşmenin gelişimi (Özkök, 2016’dan kısmen değiştirilerek)	19
Şekil 3.1: St.Peter Kilisesi (Janson, 1995’ten kısmen değiştirilerek).	21
Şekil 3.2: Ayasofya plan şeması (Özçelik, 2015)	21
Şekil 3.3: Ayasofya (Vikipedi, 2013).	22
Şekil 3.4: Kapalı Yunan haçı plan şeması (Yıldız, 2020)	23
Şekil 3.5: Hosios Loukas Manastırı ikonografi (Kitiş, 2018).	23
Şekil 3.6: İznik, Yenişehir kapı yakınındaki kilise planı (Eyice, 1987)	24
Şekil 3.7: Khora Manastırı / Kariye Camii planı (Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu)....	25
Şekil 3.8: Khora Manastırı / Kariye Camii (Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu).	25
Şekil 4.1: Kordobo Katedrali (Anonim).	27
Şekil 4.2: Kıyıköy Kasabası Camii plan şeması (Yıldız, 2013).....	33
Şekil 4.3: Kıyıköy Kasabası Camii (Haber Kaos, 2019).	34
Şekil 4.4: Halebi Medresesi Camii’nin yıkılmadan önceki son hali (Semavi Eyice fotoğraf arşivi).	35
Şekil 4.5: Fatih Camii (Enez Ayasofyası) iç mekanı (Anadolu Ajansı fotoğraf arşivi)	36
Şekil 4.6: Fatih Camii (Enez Ayasofyası) restorasyonu (Anadolu Ajansı fotoğraf arşivi).	36
Şekil 5.1: Gazi Süleyman Paşa Camii doğu cephesi (Kişisel arşiv).	37
Şekil 5.2: Gazi Süleyman Paşa Camii önündeki bilgilendirme yazısı (Kişisel arşiv).	39
Şekil 5.3: Vize Ayasofyası’nın bulunduğu alanda ortaya çıkarılan ve öncül bazilikaya ait olduğu düşünülen apsis kalıntıları (Bauer ve Klein, 2006)	41
Şekil 5.4: Vize Ayasofyası’nın öncül bazilikasına ait olduğu düşünülen apsis kalıntıları (Ötügen ve Ousterhout, 1989).	41
Şekil 5.5: Gazi Süleyman Paşa Camii’nin konumu (Google Haritalar).....	43
Şekil 5.6: Gazi Süleyman Paşa Camii zemin kat plan şeması	44
Şekil 5.7: Gazi Süleyman Paşa Camii giriş kapısı (Kişisel arşiv).	45
Şekil 5.8: Gazi Süleyman Paşa Camii narteks bölümü.	46
Şekil 5.9: Orta nefi yan neflerden ayıran korent başlıklı mermer sütunlar (Kişisel arşiv).	47
Şekil 5.10: Gazi Süleyman Paşa Camii orta nef ve yan nefler.....	48
Şekil 5.11: Apsisin içeriden görünüşü ve sonradan eklenen mihrap nişi (Kişisel arşiv). ...	49
Şekil 5.12: Apsisin dışarıdan görünüşü (Kişisel arşiv).	49
Şekil 5.13: Gazi Süleyman Paşa Camii birinci kat plan şeması.....	50
Şekil 5.14: Galeri sütunlarının orta neften görünüşü (Kişisel arşiv).....	51

Şekil 5.15: Galeri sütunlarının galeriden görünüşü ve sütunlarda bulunan haç işaretleri (Kişisel arşiv).....	51
Şekil 5.16: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin üst örtüsü ve kubbesi (Kişisel arşiv).....	52
Şekil 6.1: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbe kasnağı (Kişisel arşiv).....	55
Şekil 6.2: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbesi (Kişisel arşiv).	55
Şekil 6.3: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbe kasnağındaki eksik pencerelerin yerine çizilen pencere resimleri (Kişisel arşiv).	56
Şekil 6.4: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin minberi (Kişisel arşiv).	57
Şekil 6.5: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mihrap nişi (Kişisel arşiv).....	57
Şekil 6.6: Gazi Süleyman Paşa Camii'nde batı tarafındaki galerinin üzerini örten ahşap konstrüksiyon (Kişisel arşiv).	59
Şekil 6.7: 1890'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Yarcı, 2017).	60
Şekil 6.8: 1890'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Yarcı, 2017).	60
Şekil 6.9: 1960'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Eyice, 1969).	62
Şekil 6.10: 1980'li yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Ötüken ve Ousterhout, 1989). ...	62
Şekil 6.11: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin tuvaleti (Kişisel arşiv).....	63
Şekil 6.12: Gazi Süleyman Paşa Camii kadınlar mahfili (Kişisel arşiv).	64
Şekil 6.13: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin doğu cephesindeki yol ile arasındaki kot farkı (Kişisel arşiv).....	64
Şekil 6.14: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki korent başlıklı sütunlardan biri ve yan nef (Kişisel arşiv).....	65
Şekil 6.15: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki değişimler.....	66
Şekil 7.1: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren zemin kat plan şeması (Kişisel arşiv)	68
Şekil 7.2: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren birinci kat plan şeması (Kişisel arşiv)	69
Şekil 7.3: Gazi Süleyman Paşa Camii dış cephe dokusu (Kişisel arşiv).....	70
Şekil 7.4: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren AA kesiti şeması (Kişisel arşiv).....	72
Şekil 7.5: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren BB kesiti şeması (Kişisel arşiv).....	75

SEMBOL LİSTESİ

MÖ : Milattan Önce
MS : Milattan Sonra

.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim ve çalışma sürecimde bilgisi ve tecrübesiyle yanımda olan kıymetli danışmanım Doç.Dr. Betül BAKIR'a teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her alanında beni destekleyen ve tüm eğitim hayatım boyunca bana olan güvenlerini hissettiğim canım annem Nevin DİLEKÇİ'ye, canım babam İsmail DİLEKÇİ'ye, canım kardeşlerim Nilay DİLEKÇİ'ye ve İlkay DİLEKÇİ'ye teşekkür ederim. Son olarak, tüm süreç boyunca yanımda olan, sonsuz sevgisini ve desteğini her zaman hissettiren canım eşim Umut KALENDEROĞLU'na teşekkür ederim.

Balıkesir, 2023

Işıl KALENDEROĞLU

1. GİRİŞ

Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan yolların üzerinde, Doğu Trakya'da, Kırklareli iline bağlı bir ilçe olan Vize bulunduğu konum itibariyle yüzyıllar boyunca çok önemli kavimlere ev sahipliği yapmıştır. Önce Trak kavimlerine, daha sonra Makedonlara, sonra Romalılara, Bizans İmparatorluğu'na ve en nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte Türklere ev sahipliği yapan Vize'de eski dönemlerin izlerini görmek halen mümkündür.

Kentlerin fiziki olarak oluşabilmesi uzun yılları kapsayan bir süreçtir ve kentlerin fiziksel yapıları o kentin idari, sosyal ve ekonomik yapısındaki değişiklikler ile birebir ilintilidir. Göç, işgal ya da fetih faaliyetleri ile birlikte farklı medeniyetlerle karşılaşan tüm kentlerin dini ve kültürel yapıları da değişmektedir. Özellikle kentin yeni sahiplerinin eski sahiplerinden farklı bir dini inancı olması durumunda kent mimari anlamda da dönüşmektedir. Bu bağlamda dini mekanların birbirine dönüştürülerek farklı dinler için kullanılması yüzyıllardır süregelen bir uygulama olup aynı zamanda Osmanlı'da bir fetih geleneği haline gelmiştir. Tezin konusunu oluşturan Gazi Süleyman Paşa Camii, Osmanlı Devleti'nin Vize'yi kesin olarak fethetmesinden sonra camiye dönüştürülmüş olan eski bir Bizans kilisesidir. Tez kapsamında Gazi Süleyman Paşa Camii'nin ilk yapıldığı dönemdeki özgün mimarisi, değişim sürecinde yapıya eklenen ekler ve yapının kiliseden camiye dönüştürülme sürecinde geçirdiği mekânsal değişiklikler ele alınmıştır.

Dini yapıların dönüşümü yüzyıllardır dünya üzerinde farklı coğrafyalarda örneklerine rastlanan bir uygulamadır. Toplum tarafından kutsal olarak görülen ibadet mekanları mimarlık tarihi boyunca her zaman özenle inşa edilmiş ve onarımlarla korunarak uzun yıllar boyunca kullanıma devam etmiştir. Öyle ki birçok dini yapının bulunduğu kentler sayısız kez kuşatılmış ve birbirinden farklı milletlerin hakimiyeti altına girmiş olsa da bu yapılara saygı duyulmuş ve yapılar yıkılmadan yeniden işlevlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda yeniden işlevlendirme konusunda en çok kullanılan yöntem ise bir fetih geleneği olarak kentin en büyük kilisesinin camiye çevrilmesi yöntemi olmuştur.

Uzun yıllar Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalan Trakya yarımadası ve İstanbul'da bulunan Bizans kiliselerinin bazıları da fetih geleneğine uygun olarak camiye dönüştürülmüştür. Kiliseden camiye dönüştürülen yapılar arasında en bilinen örnek

İstanbul'daki Ayasofya Camii'dir (Şekil 1.1). İstanbul dışında Adana, Çatalca, Trakya, Kuzey Kıbrıs, Ayvalık, Kars, İznik, Vize ve Trabzon'da da Osmanlı Dönemi'nde ya da cumhuriyet sonrası yaşanan mübadele döneminde camiye çevrilmiş olan kiliseler bulunmaktadır (Demir Koç, 2020). Çalışma kapsamında kiliseden camiye dönüştürülen yapılarda görülen değişim ve bozulmaların incelenmesi için Vize'de bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii seçilmiştir (Şekil 1.2).

Şekil 1.1: Ayasofya Camii (Kişisel arşiv).

Şekil 1.2: Gazi Süleyman Paşa Camii (Kişisel arşiv).

1.1 Çalışmanın Amacı

Türkiye'nin Avrupa kıtası topraklarında bulunan ve bu sebeple Avrupa kilise mimarisinin izlerini de taşıyan Vize ilçesi geçmişi boyunca birbirinden farklı milletlerin hakimiyeti altında olmuştur. İstanbul'a yakınlığı sebebiyle Bizans İmparatorluğu için stratejik bir konuma sahip olan Vize'de bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii Bizans kiliselerinin camiye dönüştürülmesi konusunda incelenebilecek önemli örneklerden biridir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'ndan aldığı topraklarda bulunan Bizans dönemine ait kiliselerin fetih geleneğine uygun şekilde camiye çevrilmesi sürecinde işlev değişikliğine bağlı olarak meydana gelen mekânsal değişikliklerin incelenmesidir. Böylece, önceki dönemlere ve farklı medeniyetlere ait olan dini mekanların farklı işlev verilerek günümüze ne şekilde ulaştığı ve günümüze ulaşana kadarki süreçte orijinalliğini ne ölçüde koruduğu incelenmek istenmiştir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Uzun bir süre Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmış olan Vize ve çevresinde bu dönemde birçok kilise inşa edilmiştir. Vize ve çevresinde inşa edilen kiliselerin bazıları camiye çevrilmiş, bazıları farklı işlevlerde kullanılmış, bazıları ise günümüze ulaşmadan yıkılarak yok olmuştur. Yapıların farklı işlevlerde kullanılması onların günümüze ulaşabilmesinde çok büyük rol oynamaktadır. Vize'de bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii,

ya da diğeri ismiyle Vize Ayasofyası, camiye çevrilerek uzun yıllar kullanılmaya devam etmiş, zaman zaman bölgede meydana gelen deprem gibi yıkıcı faaliyetler sonucunda ağır hasar almış ve çeşitli onarımlardan geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bizans dönemi kiliselerinin camiye çevrilmesi sürecinde yapılarda meydana gelen mekânsal değişikliklerin incelenmesi doğrultusunda çalışma kapsamı Vize’de bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi açıklanarak tez hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde incelenen yapının bulunduğu Vize kentinin konumu, tarihi ve kentteki mimari gelişim süreçleri ele alınmış ve bu konulardaki literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Vize’nin Türklerin hakimiyetine girmeden önce ve sonra demografik yapısı ve kentsel gelişimi incelenmiştir. Böylece Vize’nin Türkler tarafından fethinden sonra bölgedeki nüfusun kentsel gelişime ve kiliselerin camiye çevrilmesindeki etkilerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Bizans kilise mimarisi tipolojisine genel bir bakışla erken dönem, orta Bizans dönemi ve son Bizans dönemi kiliselerinin mimari özellikleri incelenerek teze konu olan Gazi Süleyman Paşa Camii’nin ait olduğu dönem hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde Bizans dönemi kilise tipolojisiyle ilgili farklı yapılardan örneklerle de yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde dini yapıların dönüşüm sürecini irdelemek üzere tarihsel süreçte dini yapıların dönüşüm nedenleri ve nitelikleri incelenmiş, camiye dönüştürülen kiliselerde yeniden işlevlendirmeye bağlı olarak yapılan yapısal ve mekansal değişiklikler dünya üzerindeki farklı örnekler de araştırılarak açıklanmıştır. Son olarak bu bölümde Trakya’da, özellikle Vize ve çevresinde Osmanlı Devleti’nin fetihlerinden sonra kiliseden camiye dönüştürülen yapılar incelenmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümünde tezin ana konusu olan Gazi Süleyman Paşa Camii hakkında edinilen tüm bulgular derlenerek yapının tarihi, konumu ve çevresel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yapının genel mimari özellikleri plan şemaları ve fotoğraflarla açıklanarak bir sonraki bölümde yapılacak karşılaştırmalar için zemin hazırlanmıştır.

Çalışmanın altıncı bölümünde Gazi Süleyman Paşa Camii'nin sırasıyla Türklerin hakimiyetine girdiği 15.yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Cumhuriyet sonrasında ve günümüze yakın tarihler olan 2000'li yıllarda geçirdiği onarımlar ve değişiklikler incelenerek yapının ilk halinden bu zamana kadar geçirdiği değişim ve dönüşüm incelenmiştir.

Çalışmanın yedinci bölümünde Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mevcut durumu ve literatür taramaları göz önünde bulundurularak yapının tarihi ve sanat değerini koruması amacıyla bakım, onarım, restorasyon ve yeniden kullanım önerileri getirilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan sekizinci bölüm ise sonuç kısmı olup, çalışma boyunca ortaya çıkarılan bulgular değerlendirilmiştir. Dini yapıların dönüşüm sürecinde meydana gelen değişim ve bozulmalar Gazi Süleyman Paşa Camii özelinde incelenerek yeniden işlevlendirme ve kullanım sırasında yapılan müdahalelerin yapılar için önemi özetlenmiştir.

Bölüm 1: Giriş	Tezin amaç, kapsam ve yönteminin açıklanması
Bölüm 2: Alan Sınırlaması	Vize kenti hakkında genel bilgiler, kentin konumu ve tarihinin araştırılması Vize'de tarihsel süreçte kentsel ve mimari gelişim aşamaları
Bölüm 3: Literatür Çalışması	Bizans kilise mimarisi hakkında genel bilgiler verilmesi ve bu doğrultuda teze konu olan caminin ait olduğu dönemle ilişki kurulması
Bölüm 4: Kuramsal Temeller	Tarihsel süreçte dini yapıların dönüşüm süreçleri Vize ve çevresinde kiliseden camiye dönüştürülen dini yapıların örneklenmesi
Bölüm 5: Alan Çalışması	Gazi Süleyman Paşa Camii hakkında yerinde incelemeler yapılması Gazi Süleyman Paşa Camii'nin tarihi, konumu, çevresel ve mimari özelliklerinin açıklanması
Bölüm 6: Karşılaştırma	Gazi Süleyman Paşa Camii'nin yıllar içinde geçirdiği onarımların araştırılması Onarımlar neticesinde yapıda meydana gelen değişim ve bozulmaların incelenmesi
Bölüm 7: Öneriler	Bulgular sonucunda Gazi Süleyman Paşa Camii'ne restorasyon önerisi verilmesi
Bölüm 8: Sonuç	Ortaya çıkarılan bulguların değerlendirilmesi

Şekil 1.3: Tez çalışmasının kapsamı ve genel kurgusu.

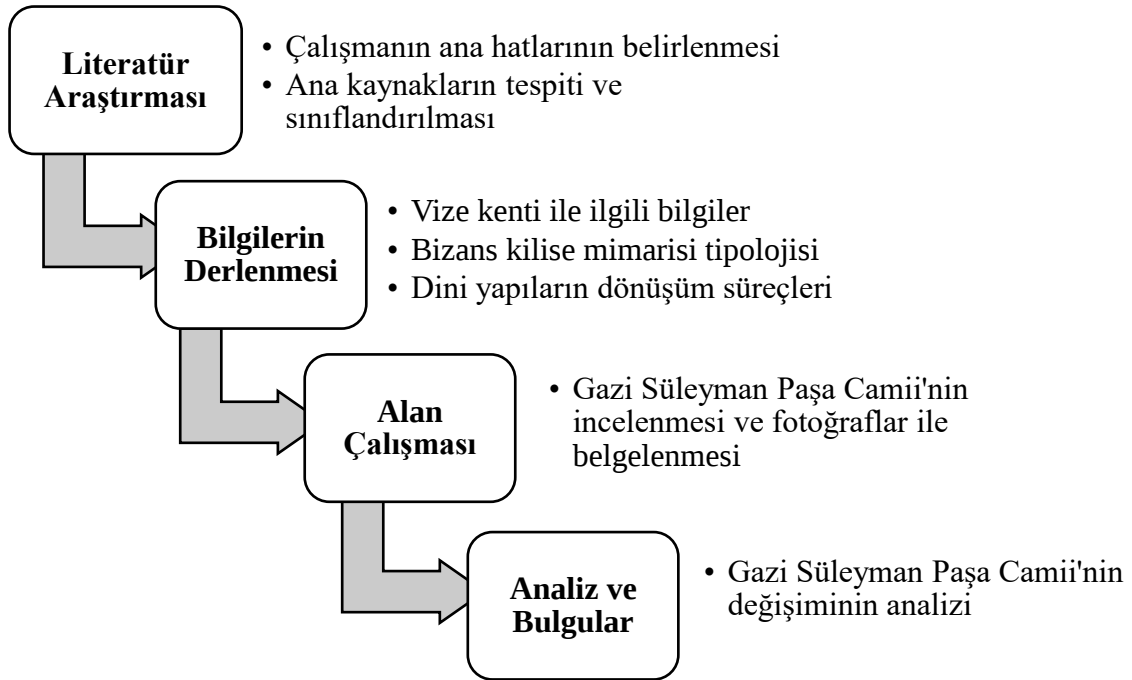
1.3 Çalışmanın Yöntemi

Tez konusu belirlendikten sonra, teze konu olan cami ve bulunduğu çevre ile ilgili kitap, tez, makale ve bildiri gibi farklı kaynaklar taranmıştır. Tezim kapsayacağı konular ana hatları ile belirlenmiş ve araştırmalar bu doğrultuda yapılmıştır. Tez kapsamında araştırılacak konulardan ilki olan Vize kenti ile ilgili, editörlüğünü Güler Yarcı'nın üstlendiği "Bozkırdan Batıya" isimli kitapta Güler Yarcı'nın yazmış olduğu "Vize Kalesi: Surlar ve Kalede Hayat" makalesi ana kaynaklardan biri olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Ayça Beygo'ya ait, Türkçe adıyla, "Trakya'da Bir Bizans Kentinin Surlar Odaklı Tarihsel Topoğrafyası: Vize (Bizye)" isimli doktora tezinden de büyük ölçüde

yararlanılmıştır. Bu iki ana kaynak ve pek çok yardımcı kaynak doğrultusunda çalışmanın Vize kenti ile ilgili olan bölümü tamamlanmıştır.

Kaynak taraması devam ederken çalışmanın ana hatlarını oluşturan konulardan biri olan Bizans kilise mimarisi hakkında bilgiler tespit edilmiştir. Doç. Dr. Sevcan Yıldız’a ait olan “Kiliseden Camiye Bizans Mimarisi” kitabı ana kaynak olarak kullanılmak üzere konuyla ilgili çok fazla sayıda makale ve tez çalışması da incelenmiştir. Ulaşılan bilgiler üzerinden çıkarımlarda bulunularak Bizans kiliselerinin Osmanlı döneminde camiye çevrilme nedenleri ve dönüşüm süreci hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Literatür tarama çalışmaları ile neredeyse eş zamanlı olarak birkaç defa alan çalışmaları yapılmış, teze konu olan Gazi Süleyman Paşa camii ziyaret edilerek yapının iç ve dış mekanı fotoğraf ve video ile kayıt altına alınmıştır. Ölçüm yapılması gereken alanlar ölçülerek rölöve çalışması yapılmış ve bu doğrultuda yapının plan şeması oluşturulmuştur. Yapının tarihine ve önceki dönemlerine ilişkin ulaşılabilen tüm belgeler taranmış ve yapının özgün hali, camiye dönüştürüldüğü dönemdeki hali ve günümüzdeki hali çeşitli görseller ve şemalar üzerinden karşılaştırılmıştır. Tez çalışmasının tüm aşamalarını anlatan yöntem şeması Şekil 1.4’te gösterilmiştir.

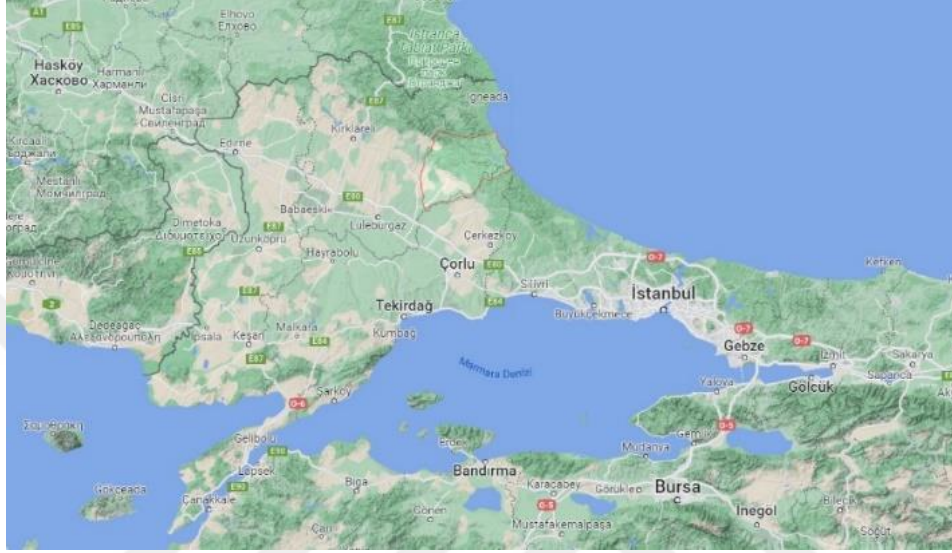

Şekil 1.4: Çalışma sürecindeki yöntemi anlatan akış şeması.

2. KURAMSAL TEMELLER VE KAYNAK ARAŞTIRMASI

2.1 Vize İlçesinin Konumu

Kırklareli iline bağlı Vize ilçesi, İstanbul-Kırklareli-Edirne karayolu kenarında, Istranca Dağları'nın güney eteklerinde çok eski bir iskân sahasında yer almaktadır. İstanbul'a 130 km, Tekirdağ'a 90 km ve Kırklareli il merkezine yaklaşık 60 km uzaklıktadır (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Vize ilçesinin konumu (Google Haritalar).

“Cittaslow (sakin şehir)” unvanına sahip Viz1e, Antik dönemde Balkanlardan gelen yolları Edirne üzerinden Bizans’a bağlayan, bugün ise Anadolu’dan gelen yolları Avrupa’ya bağlayan önemli bir havzada yer almaktadır. Bu yollar yüzyıllardır varlığını korumaktadır. Vize’nin bu havzada kurulmasında elverişli konumunun yanı sıra nispeten panoramik bir görüş sağlaması ve savunma açısından avantajlı bir yerde olması da etkili olmuştur. Bugün tali yolların kavşağında yer alan Vize ilçesi; Saray ve Çerkezköy yoluyla İstanbul’a, Pınarhisar yoluyla da Kırklareli’ne bağlanmaktadır (Şekil 2.2).

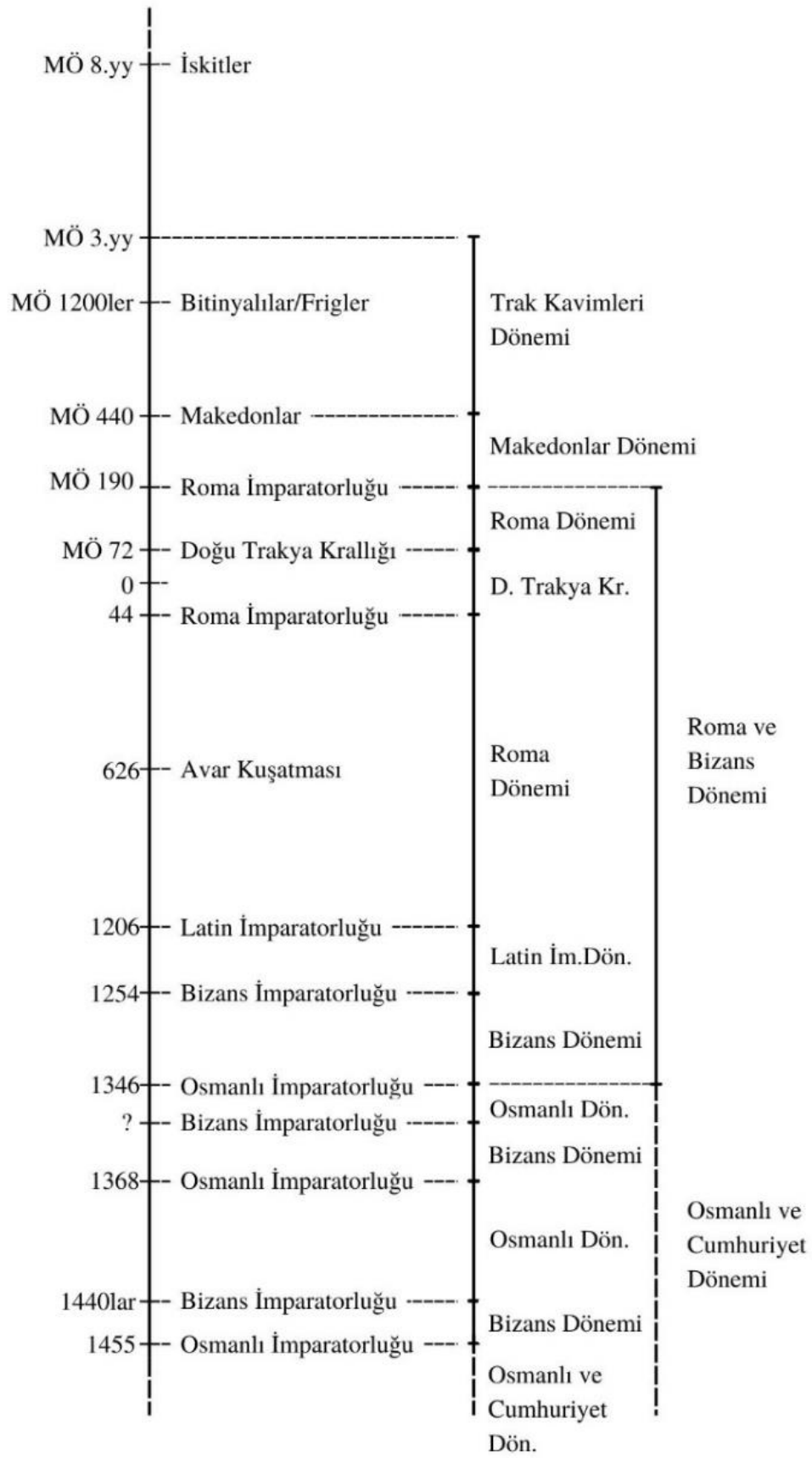

Şekil 2.2: Vize ilçesinin konumu (Google Haritalar).

2.2 Vize Tarihi

Tarih boyunca stratejik önemi olan birçok kent gibi Kırklareli ili de konumu dolayısıyla farklı kavimlere ev sahipliği yapmış, uygarlıklara tanıklık etmiş ve çeşitli istilalara uğramıştır. Uzun yıllar Hristiyan ve Yahudi nüfusuna ev sahipliği yapan Kırklareli ilinde bu sebeple çok sayıda kilisenin inşa edilmiştir ve şehir bu özelliği itibarıyla Osmanlı döneminde “Kırkkilise” olarak anılmıştır.

Vize’deki yerleşimin geçmişi çok erken dönemlere kadar uzanmaktadır. Şehir Traklar, İskitler, Persler, Makedonlar, Romalılar ve Osmanlılar başta olmak üzere çeşitli uygarlıkların hakimiyetine girmiştir. Şekil 2.3’te Vize’nin yüzyıllar boyunca ev sahipliği yaptığı uygarlıklar, zaman çizelgesinde gösterilmiştir.

Şekil 2.3: Vize ilçesine ait zaman çizelgesi.

2.2.1 Trak Kavimleri Dönemi

Vize'nin en eski döneminin Trak kavimleri ile başladığı bilinse de İskitlerin MÖ 8. yüzyılda bugünkü Vize'nin bulunduğu yerde bir iskân mahalli kurdukları da düşünülmektedir.

MÖ 3.000-2.500 yılları arasında Trakya'ya gelen Trak kavimlerin yayılma alanı, Adriyatik Denizi ile Karadeniz arasındaki bölgededir. Trakya'ya da adını veren bu kavimler, zamanla İstanbul ve Çanakkale boğazlarına kadar ilerlemişlerdir.

Trak kabilelerinden Astlar, önce küçük bir prenslik kurmuş, Hisar Tepe mevkiini merkez olarak seçmiş, ziraat ve avcılıkla geçinmişlerdir. Karadeniz sahilleri ile daha içerilerde başka şehirler de kuran Astlar, genellikle kuzeyde Istranca (Ast Dağı) civarında hüküm sürmüşlerdir. Bitinyalılar ve Frigler, MÖ 1.200'lerde Vize-Çatalca Yolu üzerinden İstanbul'a, buradan Anadolu'ya geçmiş; Trakya'da kalanlar küçük bazı krallıklar kurmuşlardır (Yarcı, 2017).

“Vize” adı Trak Kralı Byzas'ın ismine atfen tarihte ilk olarak “Bizye” olarak geçmektedir. MÖ 72'de Doğu Trakya Krallığı'nın kurulmasıyla birlikte MÖ 70'de başkent özelliği kazanmış ve bu statüsünü MS 44 yılına kadar korumuştur. Bu dönemde Vize, Trakya Krallığı'na 116 yıl başkentlik yapmıştır (Ceylan, 2011). Vize'nin başkent olduktan sonra buna bağlı olarak gelişmiş olması şüphesizdir. Bu nedenle Vize, zengin bir İlkçağ şehri özelliklerini taşımaktadır.

2.2.2 Makedonlar ve Büyük İskender Dönemi

Vize'de Makedon hakimiyeti MÖ 440'da başlamış, MÖ 190'da son bulmuştur. Makedon hükümdarı II. Philippe'in oğlu Büyük İskender, MÖ 301'de Vize dahil bütün Trakya'yı egemenliği altına almıştır. O'nun ölümünden sonra, komutanlarından Lizimahos Trakya'yı yaklaşık 30 yıl idare etmiş; bu yıllarda Trakya, Keltler'in istilasına uğramıştır (Yarcı, 2017).

2.2.3 Roma ve Bizans Dönemi

Vize'de Roma'nın ilk dönemi, M.Ö. 190-M.S. 338 yılları arasına rastlar. Romalılar, önceleri bölgenin yalnız ova kısımlarına hâkimdir (Yarcı, 2017). MÖ 1.yüzyılda Vize tekrar Trak hakimiyetine geçtiği için Byzas'ın surları muhtemelen Vize'nin ilk surları değildir. MS 44 yılında, Roma İmparatoru Claudius'un Doğu Trakya Krallığı'na son

vermesi ile tekrar Roma hakimiyetine geçen Vize, yeni dönemde gelişmeye devam etmiştir. M.S. 45 yılında, İmparator Claudius Trakya bölgesine eyalet statüsü vermiş M.S. II. yüzyılda ise Vize, ilk defa polis statüsü kazanmıştır (Yarcı, 2017).

MS IV. yüzyıl başlarında İmparator Diokletian Europa adlı eyaleti kurarken Vize'yi bu yeni eyaletin şehirleri arasına dahil etmiştir. M.S. 324'te, İstanbul'un Constantinopolis adıyla Roma İmparatorluğu'nun yeni başkenti olması üzerine Vize'nin önemi de artmıştır (Yarcı, 2017). Özellikle MS IV.yüzyıldaki Gotlar ve Hunların akınları karşısında İstanbul tehdit altında kalmış, bu akınlar İstanbul'u koruyacak iki ön duvarla durdurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri Lüleburgaz surları, diğeri ise Vize surlarıdır. Şehir 431'de piskoposluk merkezi olmuştur (Beygo, 2015).

626 yılındaki Avar kuşatması ile başkent çok önemli bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Aynı yüzyılda Slav halkı Doğu Trakya'ya, Bizye çevresine yerleşmiştir (Beygo, 2015). 1204 yılında İstanbul'un Haçlıların eline geçmesi ve burada bir Latin İmparatorluğu kurulmasından sonra aynı komutan 1205'te Vize'yi kuşatmıştır. Yarcı, bu süreçten “*Vize Kalesi: Surlar ve Kalede Hayat*” eserinde şöyle bahsetmektedir:

“Ağabeyi olan İmparator Boudouin'in 11 Haziran 1206'da Edirne'de ölümünden sonra, Henry, 20 Ağustos 1206'da Latin İmparatorluk tacını giymiş; bizzat fethettiği Vize kalesine muhtemelen büyük önem vermiştir. Aynı yıl, Latinler, Trakya harekâtında Vize kalesini harekât üssü olarak kullanmışlardır. Latin İmparatorluğu uzun ömürlü olmamıştır. Böylece, Bizans İmparatorluğu yeniden tesis edilmiş; Vize kalesi, 1254'te Bizans İmparatoru III.Ioannes tarafından Latinler'den geri alınmış; 1261'de Latin İmparatorluğu'na tamamen son verilmiştir. Vize, 13. yüzyılın ortalarından itibaren, bu defa Bizanslılar tarafından Bulgarlar'a karşı askerî bir üs olarak kullanılmıştır. Kale, 1340'lı yıllardan 1450'lere kadar kısa aralıklarla Bizans'tan Türk hakimiyetine geçmiştir; İstanbul'un fethi arefesinde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır.”

2.2.4 Osmanlı Dönemi

1340'lı yıllarda Vize'nin önemi Roma Dönemi'ne kıyasla azalmış, kent yalnızca Bizanslıları dışarıdan gelecek saldırılara karşı koruyacak bir kale durumuna gelmiştir. İlk defa 1346'da Osmanlı ordusunun eline geçen Vize'yi Bizanslılar kısa süre içinde geri almışlar, ancak kent 1368'de tekrar Türk hakimiyetine geçmiştir. Halil İnalcık'ın ifadesine

göre I.Murad 1369 yılının bahar aylarında Bizans'a karşı harekete geçmiş, kendisi Kırkkilise'yi (günümüzde Kırklareli) kuşatırken Mihaloğlu'nu Vize'ye göndermiştir (İnalcık, 2006). Kalenin alınmasıyla Vize fethedilmiş ve Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak haline getirilmiştir.

Yıldırım Bayezid'in 1402'de kaybettiği Ankara Savaşı sonucunda Fetret Devri'ne girilmiş ve bu dönemde bölgedeki hakimiyet zayıflamış, Vize Şehzade Musa Çelebi ile I.Mehmet arasındaki taht kavgalarına da şahit olmuştur. Özellikle 1441-1444 yılları arasında, II. Murat Dönemi'nde, devletin varlığı tehlikeye düşmüş ve Vize Kalesi Bizans İmparatorluğu'nun eline geçmiştir (Yarcı, 2005).

1453 yılında Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u kuşatmadan hemen önce Vize ve çevresinin yeniden fethedilmesine karar verir ve Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa'yı Vize'ye göndermiştir. Böylece önemli bir Trakya kalesi olan Vize kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520-1566) başlarında küçük bir kasaba haline gelen Vize, stratejik konumu sebebiyle hem askeri hem de sivil silahlanma ve cephanenin yoğun olarak kullanıldığı bir merkez olmuştur. Osmanlı döneminde Vize, merkez kazası dâhil 10 kaza ve 1 nahiye bağlanarak, Doğu Trakya'yı İstanbul Boğazı'na kadar sınırları içine alan büyük bir sancak haline getirilmiştir.

1719-1752 yıllarında düzenlenen İskân Defterleri'ne göre, Osmanlı Devleti'nin Doğu Trakya topraklarında Vize, Edirne ve Gelibolu olmak üzere 3 sancak mevcuttur. Aynı dönemde Vize sancağına bağlı kazalar Silivri, Ereğli, Çorlu, Lüleburgaz, Babaeski, Hayrabolu, Pınarhisar ve Saray olmak üzere 8'dir. 1831'deki idari taksimatta Vize, Silistre eyaletine bağlı bir liva, 1842'de Edirne eyaleti dâhilinde bir sancaktır. 1867 tarihli Devlet Salnamesi'nde Vize, Edirne vilayetinin Tekirdağ sancağına bağlı bir kaza olarak görülür. Vize, 1879 Edirne Vilayeti Salnamesi'nde Kırklareli sancağına bağlı bir kazanın merkezi olarak geçer (Yarcı, 2005). Cumhuriyet döneminde ise Vize, Kırklareli iline bağlı bir ilçe olmuştur. Böylelikle kent, MÖ 72 yılından bu yana farklı statülerde yönetim görevi üstlenmiş, her dönemde önemli bir yerleşim birimi olarak varlığını devam ettirmiştir.

2.3 Vize’de Kentsel ve Mimari Gelişim

2.3.1 Topoğrafya ve Yerleşim Sınırları

Bir kentin fiziksel topoğrafyası aynı zamanda kentsel yerleşimin ilke ve sınırlarını da tanımlar. Vize; kuzeyindeki Istranca Dağları’ndan güneyde Ergene Ovası’na kadar uzanan (Şekil 2.4), kuzeyi dik yamaçlı bir ovadır. Kuzey ve kuzeydoğusundaki Istranca Ormanları kente bir nevi doğal duvar olmuştur. Her biri bir zamanlar tarihi yerleşimleri barındıran dört adet tepesi vardır. Bunlar; Hisartepesi, Çömlekçitepe, Karakoçaktepe ve Göztepe’dir (Şekil 2.5).

Şekil 2.4: Ergene Ovası ve Vize (Vize Belediye Arşivi, 2011).

Şekil 2.5: Vize’de yer alan tepeler (Google Earth üzerine düzenleme, 2022).

Bu dönemden itibaren kent, Trakya Krallığı'nın antik bölgesinde Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sürekli bir yerleşim yeri özelliği taşımıştır.

2.3.3 Roma ve Bizans Yerleşimi

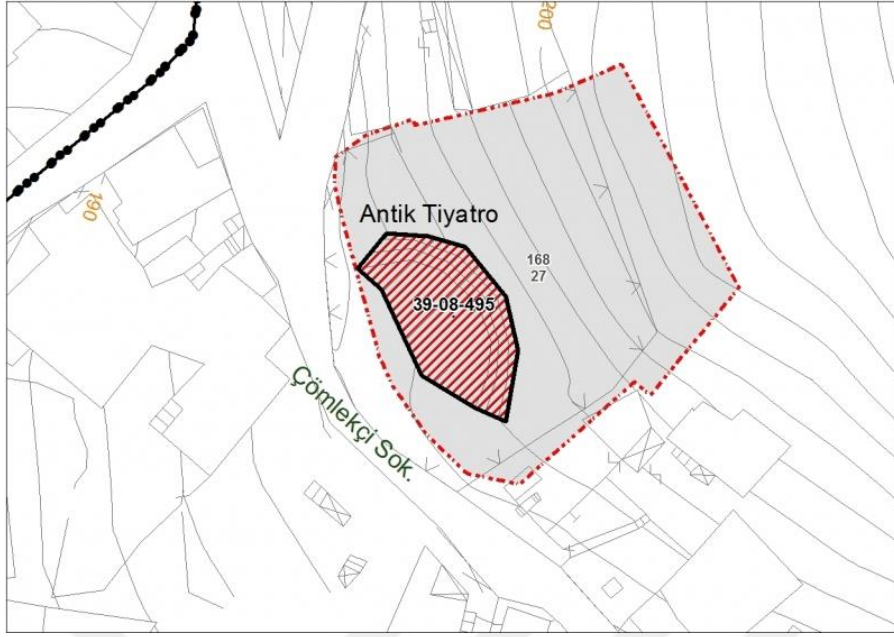
Vize, Romalıların hakimiyeti altına girdiğinde de gelişimini devam ettirmiş, İmparator Traianus döneminde (MS 98-117) kent surları onarılmış ve önemli bir Roma şehri haline gelmiştir. Vize surlarının Romalılar tarafından tamir edildiğini bulunan bir kitabeden (Edirne Müzesi'nde) yola çıkararak söyleyebiliyoruz (Ek A). Sayar, şehrin bugün görülen surlarının MS II. ve III. yüzyıllara, tiyatronun ise MS I. yüzyıla tarihlendiğini kaydetmektedir (2005).

Bunun yanı sıra kentte, Çömlek Tepe'nin güney eteğinde, Türkiye Trakyası'nda bugüne kadar bilinen ilk Roma tiyatrosu olan Vize tiyatrosu bulunmaktadır (Şekil 2.7). Tiyatro, 1995-1997 yılları arasında yapılan arkeolojik kazılar ile ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 2.7: Vize antik tiyatro (Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri).

Yönü güneyi gösteren tiyatronun büyüklüğü ve bulunduğu mevki bizlere Roma dönemi Vizesi hakkında bilgiler sunmaktadır (Şekil 2.8). Roma döneminde tiyatroların şehir yerleşmelerine yapıldığı göz önüne alındığında Vize'nin bu dönemde bir şehir yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Lüleburgaz yakınlarında bulunan ve M.S. 155 yılına tarihlenen bir kitabede Vize için “Bizyeliler’in Şehri” ibaresinin okunması da Vize'nin bu tarihlerde bir şehir olduğunu belgeler niteliktedir (Sayar).

Şekil 2.8: Vize antik tiyatro vaziyet planı (Kırklareli Kültür Varlıkları Envanteri).

Justinyen devrinde (527-565) kentte Bizanslılar tarafından bugün “Küçük Ayasofya” olarak da bilinen ve bu tezin konusunu oluşturan Gazi Süleyman Paşa Camii kilise olarak inşa edilmiştir ve yapı, Bizans dönemindeki yerleşim sahasının merkezini göstermesi bakımından önemlidir. XIV. yüzyılda fethi takiben kilise camiye çevrilmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacaktır.

2.3.4 Osmanlı Yerleşimi

1368'deki fethi takip eden süreçte Vize, Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancak haline getirilmiş, ancak 1453'e kadar geçen zamanda kısa aralıklarla Bizans idaresine ve sonra tekrar Osmanlı idaresine geçmiştir. Kesin olarak ise 1453'te Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir.

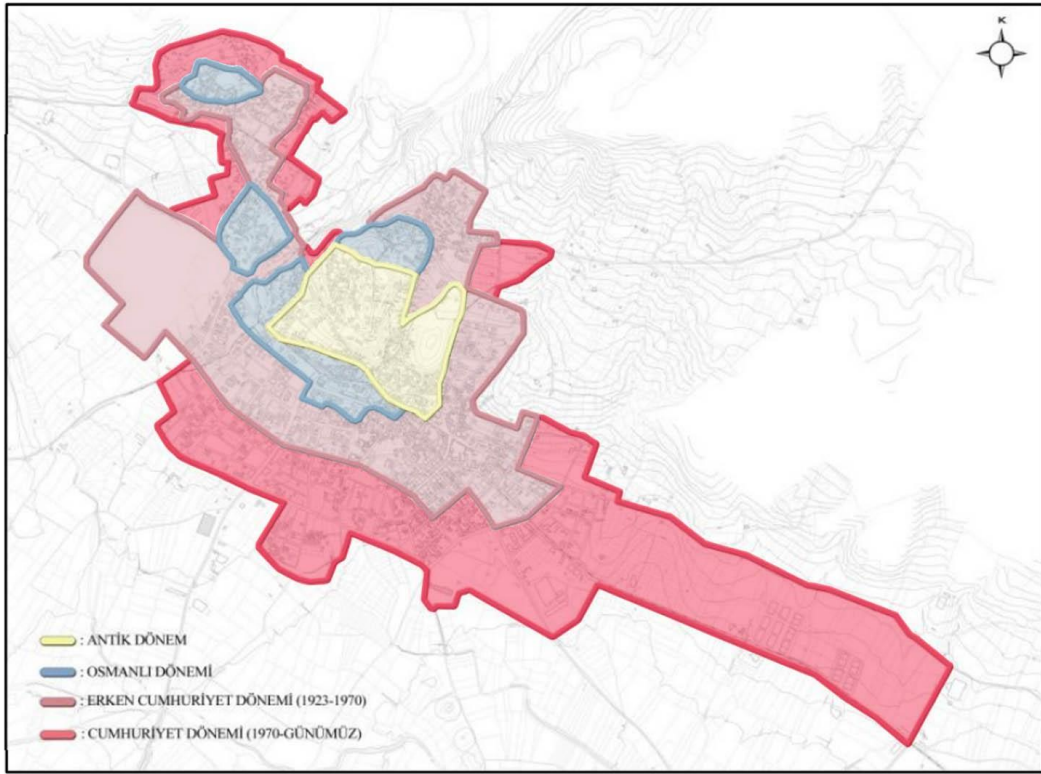
Kanuni döneminin (1520-1566) başında küçük bir kasaba durumunda olan Vize'de o dönemden yalnızca Seyit Kasım Mahallesi'nin yeri kesin olarak bilinmektedir (Ceylan,2011). Gazi Süleyman Paşa Camii'nin bulunduğu bugünkü Mimar Sinan (Kale) Mahallesi, Yarcı'ya göre muhtemelen XVI. yüzyılda Vize'nin 11 mahallesinden biri olan Camii-i Şerif Mahallesi'nin genişlemesiyle meydana gelmiştir. Vize'deki yapıların dağılışı dikkate alındığında Mimar Sinan (Kale) Mahallesi'nin yerleşim sahasının merkezini oluşturduğu görülmektedir.

XIX. yüzyıldan itibaren başlayan işgal ve savaşlarla (özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, 93 Harbi ve Balkan Savaşları) Vize çeşitli tahribatlara uğramış ve dönem dönem işgal altında kalmıştır. Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında Bulgarların işgaline uğrayan Vize ve çevresinden savaş sonunda yapılan antlaşma ile Bulgar nüfusun neredeyse tamamı göç etmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında iki yıldan uzun bir süre Yunan işgalinde kalan Vize 2 Kasım 1922 tarihinde kurtarılmıştır.

2.3.5 Cumhuriyet Dönemi Yerleşimi

Yüzyıllar süren işgal, göç ve şehrin hakimiyetinin farklı milletlere geçmesi sonucunda şehir kimliği ve yerleşim dokusu da büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır (Şekil 2.9). 1920’li yıllarda bakımsız bir kasabaya dönüşen Vize’de Cumhuriyet’in kurulmasından sonra Türkiye’nin diğer kentlerindeki gibi yeniden gelişmeler başlamış, İstanbul-Kırklareli istikametinde uzanan ana yol olan Atatürk Caddesi çevresinde yeni binalar inşa edilmiştir. 1927-1940 arasındaki dönemde özellikle şehrin güneydoğu kesiminde Balkan göçmenlerinin iskân faaliyetleri sonucu nüfus hızlı bir şekilde artmıştır. Bu faaliyetler sonucu yerleşmeler eski şehrin bulunduğu kuzeydeki yüksek alanlardan güneydeki alçak düz alanlara doğru yer değiştirmeye başlamıştır. 1934-1935 yıllarında Balkan göçleri sonucu inşa edilen Muhacir Mahallesi’nden sonra 1970’lere kadar yerleşim sahasında önemli bir değişme meydana gelmemiştir. 1947 yılında yapılan imar planı ile Vize’nin yeni kentsel imar planının Atatürk Caddesi’nin güney ve güney doğusunda uygulanması planlanmıştır (Beygo, 2015). Eyice, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“1961 yılının 8 Haziran’ından 12’sine kadar kaldığımız Vize’de (İlkçağda: Bizye) dikkati çeken husus, büyük bir hızla değişen bu küçük kasabanın, esas eski yerini bırakarak, kasabanın dışındaki az meyilli bir yamaca yayılmasıdır. Balkan Savaşı sıralarında başlayan bu yayılış, 1935 yılı göçmenlerinin iskanı ile de genişlemiş ve nihayet son yıllarda eski şehrin tamamen terkine yol açmıştır.”

Şekil 2.9: Vize’de yerleşmenin gelişimi (Özkök, 2016’dan kısmen değiştirilerek).

Yerleşim merkezinin güneye kayması 1970’lerde yönetim, ticaret gibi fonksiyonların da yer değiştirmesine neden olmuş, eskiden Kale civarında yoğunlaşan bu etkinlikler tarihi çekirdeğin tamamen dışına çıkarak Atatürk Caddesi etrafında toplanmaya başlamıştır.

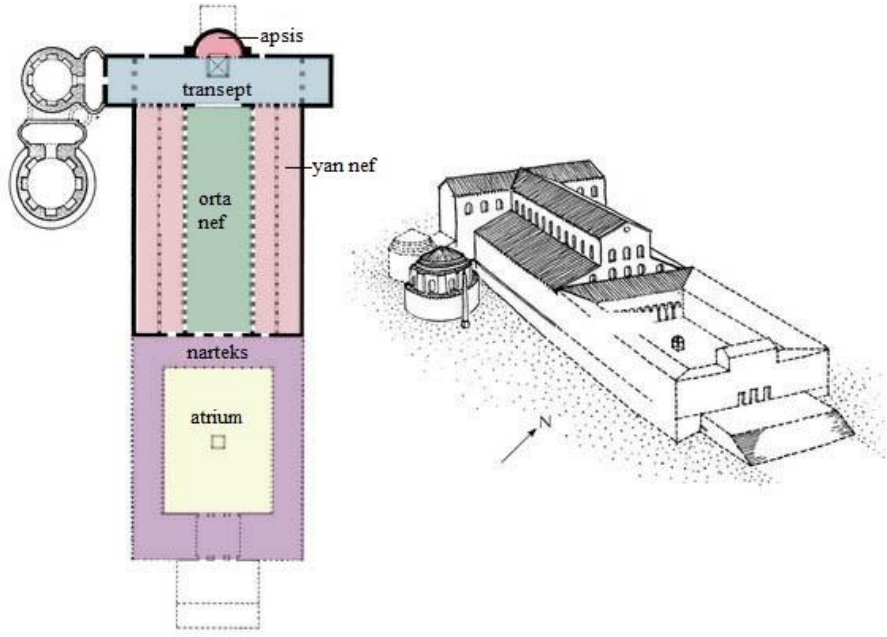
2000’li yıllara kadar yerleşme yatay yönde gelişmiştir. Kentte yerleşmenin yatay yönde gelişiminde en önemli etkenlerden biri Vize’nin önemli bir kısmının I. derece arkeolojik sit alanı olmasıdır. En geniş sit alanı ise teze konu olan caminin ve Vize Kalesi’nin de bulunduğu Mimar Sinan (Kale) Mahallesi’dir. Ancak kentteki sit alanlarında ve özellikle kale içinde bina sayısı gittikçe azalmış, binalar terk edilerek enkaz haline gelmiş ve böylece gevşek dokulu bir yerleşmeye doğru gidilmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde ise dikey yapılaşma belirginlik kazanmaya başlamıştır.

3. BİZANS KİLİSE MİMARİSİ TİPOLOJİSİNE GENEL BAKIŞ

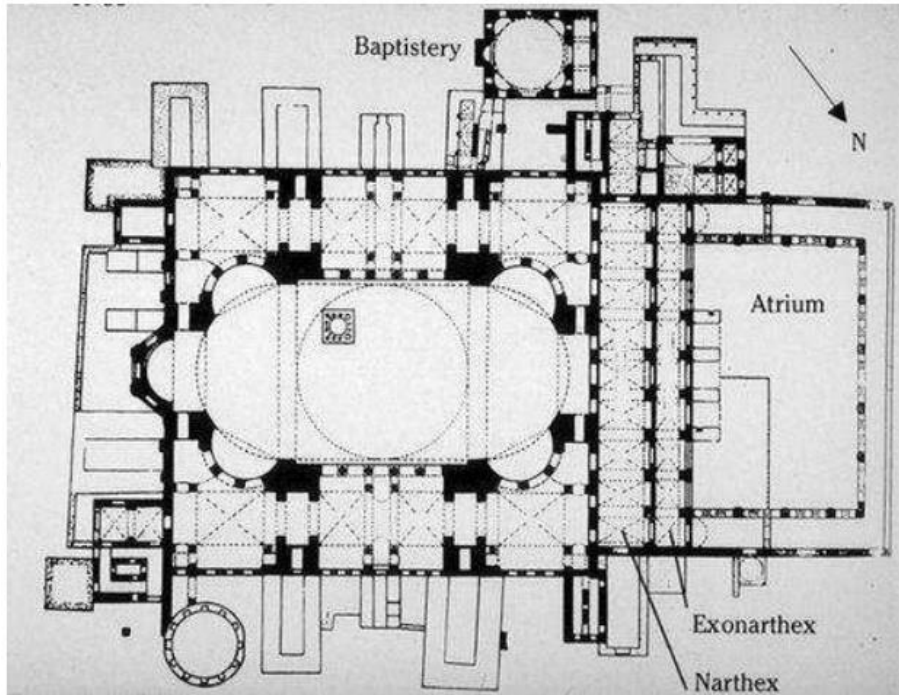
3.1 Bizans Kiliselerinin Ortaya Çıkışı: Erken Bizans Dönemi Kilise Mimarisi

IV. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar tüm Orta Çağ'a egemen olmuş Bizans İmparatorluğu; egemen olduğu geniş coğrafya içerisindeki uygarlıkları, içinde doğup geliştiği Roma geleneklerini, Antik dönemin estetiğini ve yeni benimsenen Hristiyanlık inancını harmanlayarak yeni bir sanat döneminin temelini oluşturmuştur. Bu yeni sanatın ana kaynağı ise Anadolu topraklarıdır, bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir (Yıldız, 2020).

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde tüm dinsel törenler genellikle yemek odasında yapılmakta olduğu için başlangıçta dinsel bir mimari gelişmemiştir. Bu durumda İsa'nın ölümünden sonra Hristiyanlık dininin devlet tarafından tehlike olarak görülmesi ve bu sebeple gizli ve toplumdan uzak yaşanması da etkilidir. Zamanla Hristiyanlık yayılmaya başlamış ve 313 yılında İmparator Constantine kendisi de Hristiyan olarak dini, devletin dini haline getirmiştir ve dini ibadet yerleri yapılmaya başlanmıştır (Arseven, 1998). İbadet gerçekleştirme biçimi mekân biçimlenmesinde etkili olmuştur. (Din adamlarının törensel olarak kiliseye yaklaşacağı yol, altar alanı, din adamlarının kalabalıktan ayrılmasını sağlayacak alan, ölümlerin koyulduğu yer vb.) İlk Hristiyan kiliselerinde bazilika yapısı kiliseye uyarlanmıştır. Bazilikalar başlangıçta toplantılar için tasarlanan kamusal işlevli mekanlardır. Erken Hristiyan bazilikal planları doğu-batı ekseninde nefler ve transeptten oluşur ve doğuda bir apsisle son bulur (Şekil 3.1). İlk kiliseler genellikle ahşap çatılı iken ilerleyen süreçte ahşap çatılar yerini merkezi kubbelere bırakmıştır. Kubbeli bazilikaların en bilinen örneklerinden biri Ayasofya'dır (Şekil 3.2). Bazilikal plan ve merkezi plan tipini birleştiren bir yapı olan Ayasofya, inşa edildiği döneme göre (532-537) boyutlarıyla alışılmışın dışında büyüklükte bir kubbeye ve plan tipine sahiptir (Şekil 3.3).

Şekil 3.1: St. Peter Kilisesi (Janson, 1995'ten kısmen değiştirilerek).

Şekil 3.2: Ayasofya plan şeması (Özçelik, 2015).

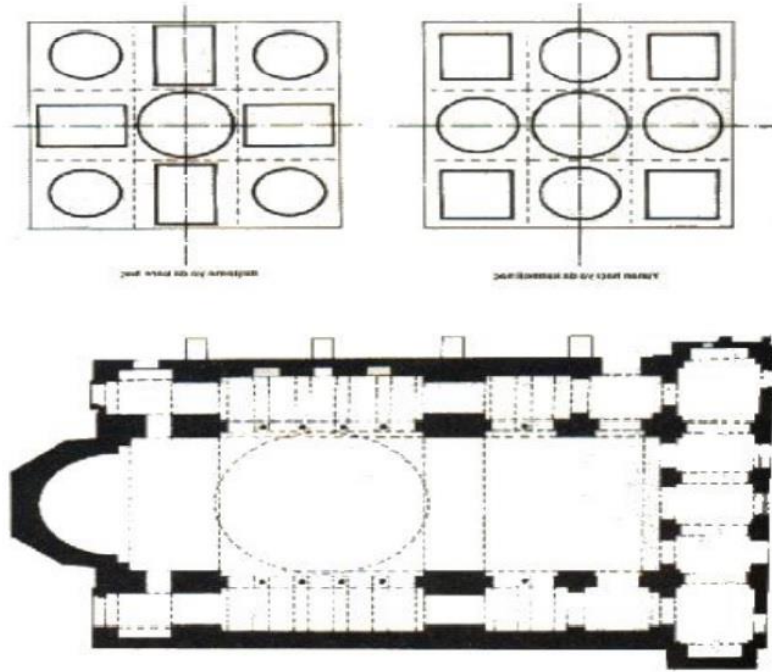

Şekil 3.3: Ayasofya (Vikipedi, 2013).

3.2 Makedon Rönesansı: Orta Bizans Dönemi Kilise Mimarisi

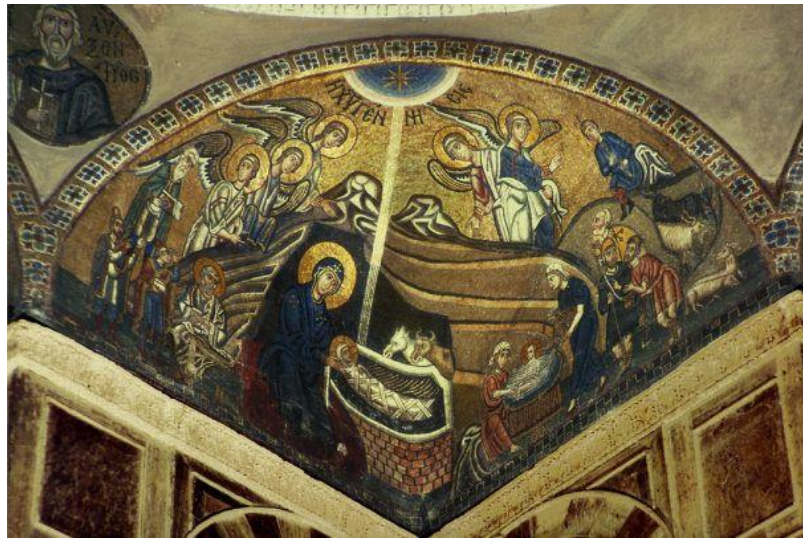
İkonaların tahrip edildiği ve ikonalarla ilgili her türlü dini pratiğin yasaklandığı bir dönem olan İkonoklazmaya karşı kilisenin zaferiyle başlayan Orta Bizans dönemi 843 yılından 1204'teki Latin istilasına dek sürmüştür. Bu dönem Bizans için bir Rönesans sayılmakta ve “Makedon Rönesansı” olarak da adlandırılmaktadır. İkonoklazmaya tepki olarak kilisenin ağır baskısı mimariye de yansımıştır. Mimarlıkta yeni kilise plan tiplerinin ortaya çıktığı ve sanatta zengin anlatım biçimlerine ulaşıldığı Orta Bizans döneminde yapım teknikleri de değişmiştir. Tuğla ve taşlar bezeme oluşturacak biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde manastırların halk üzerinde çok büyük etkileri bulunduğu bilinse de bu çalışmada kilise yapılarıyla ilgilenildiği için bu konuya değinilmemiştir.

Orta Bizans döneminde büyük boyutlu kiliselerin yapımı sona ererken, en çok uygulanan plan tipi kapalı Yunan haçı planıdır. Merkezde dört serbest destek üzerine oturan, pendentif geçişli bir kubbenin bulunduğu bu yapılarda (Şekil 3.4) Orta Bizans'tan geç döneme kadar uzanan temel stilistik konsept olarak küçüklük vurgusu, dönemin bir yeniliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Gazioğlu, 2014).

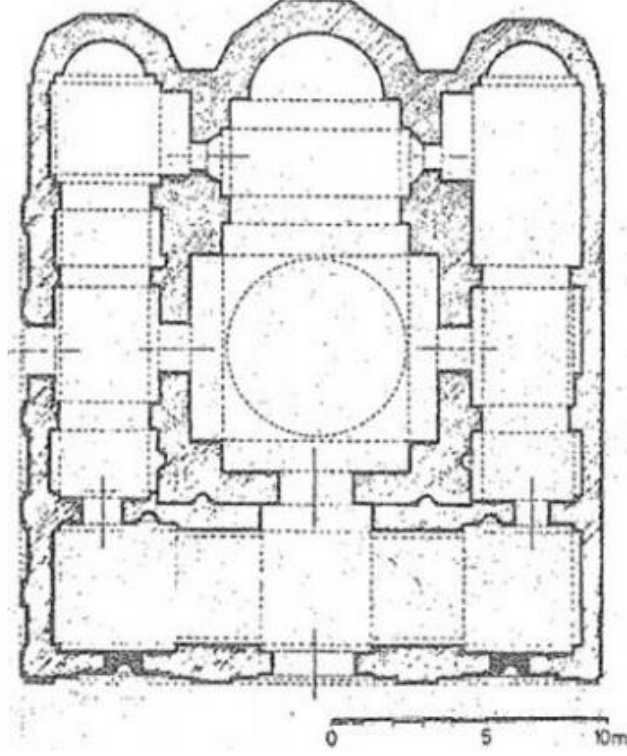
Şekil 3.4: Kapalı Yunan haçı plan şeması (Yıldız, 2020).

Orta Bizans kiliseleri başlı başına bir “evren modeli” olarak ele alınır. Bu mikrokozmozda kubbe gökyüzünü; tonozlar, kemerler ve üst duvarlar İsa’nın yaşamış olduğu kutsal toprakları; zemin, alt duvarlar ve nişler ise yeryüzünü temsil eder. Kilisedeki ikonlar ve bezemeler de bu hiyerarşiye göre düzenlenmiştir. Buna göre kubbede İsa ve melekler, üst duvarlarda İsa’nın yaşamı, alt duvarlarda ise azizler bulunur (Şekil 3.5).

Şekil 3.5: Hosios Loukas Manastırı ikonografisi (Kitiş, 2018).

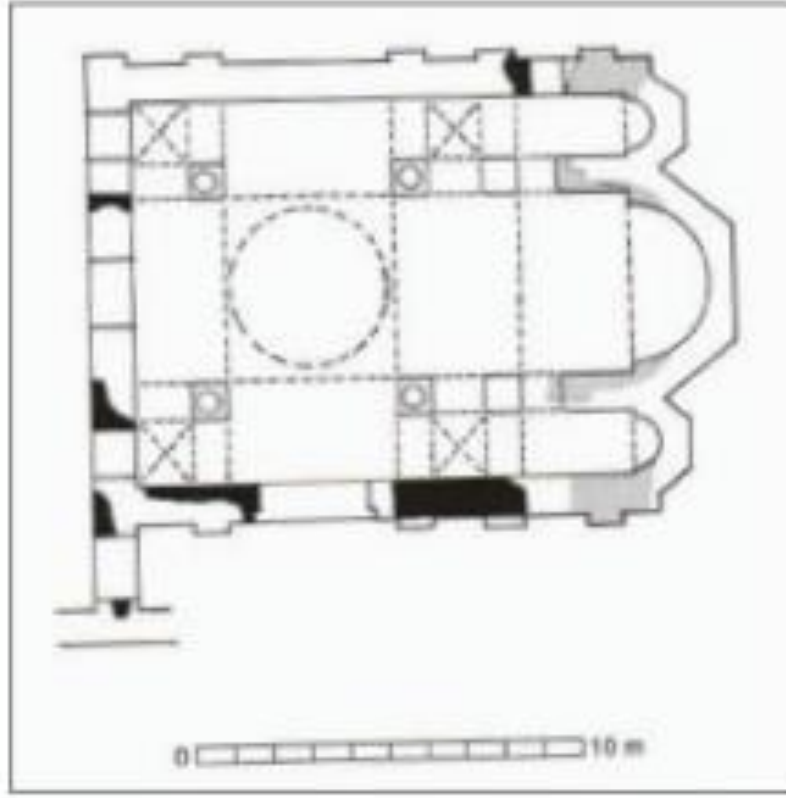
Erken Bizans döneminde çok sık kullanılan bazilika yapıları Orta Bizans döneminde nadir de olsa karşımıza çıkmaktadır fakat haç şeması ve kubbe uygulanarak merkeziyet fikrinden vazgeçilmiş, yan nefler sütunlarla değil payelerle ayrılarak statik görevini yitirmiş ve ikincil mekanlar haline gelmiştir. Bu dönemde kullanılan diğer bir plan şeması ise kiborion plan şemasıdır. Dört kemer bulunan bu yapılarda genellikle basık ve dar dehlizler ile bir kompozisyon oluşturulmuştur (Şekil 3.6).

Şekil 3.6: İznik, Yenişehir kapı yakınındaki kilise planı (Eyice, 1987).

3.3 Geç (Son) Bizans Dönemi Kilise Mimarisi

Geç (Son) Bizans mimarisi, Latin işgalinin bittiği 1261 yılından 1453 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Palaiologos sülalesi hakimiyetinde Bizans sanatında (özellikle resim) yeniden canlanma olur. Ancak bu durum kilise mimarisi için geçerli değildir. İnşa edilen yapıların birçoğu daha önceki plan tiplerinin tekrarı niteliğindedir. Kapalı Yunan haçı tipi planlar (Şekil 3.7) korunurken mimaride dikey hatlar hâkim duruma gelmiş, bütün hatların inceltip uzatılmış, kubbe kasnaklarının kıvrımlı, yüksek bir görünüşe sahip olmalarına önem verilmiştir (Şekil 3.8). Erken dönemde içeri doğru olup Orta Bizans döneminde dışarı açılmaya başlayan mimari üslup son dönem mimarisinde artık dışarı ile sıkı bağlantısı olan bir mimari olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapıların dış cephelerini süslemek için özel renkli tuğlalar imal edilmeye başlanmıştır.

Şekil 3.7: Khoran Manastırı/Kariye Camii planı (Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu).

Şekil 3.8: Khoran Manastırı/Kariye Camii (Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu).

Bu yapılara ek olarak yonca planlı ve dehlizli yapılar da ortaya çıkmıştır. Merkezi ve yüksek bir kubbe ile bu kubbeyi saran tonoz örtülü bir koridor ya da dehlizden oluşan dehlizli tip yapılarda yapının merkezi niteliğinde olan naos ve kilisenin önde gelen isimleri için ayrılmış olup normal halkın girişinin yasak olduğu bema kısımları önem kazanmıştır. Yonca planlı yapılar ise merkezi bir kubbeye dört tarafından eklemlenmiş yarım daire kubbe örtülü dört öge içerir (Ek J).

4. KİLİSEDEN CAMİYE ÇEVİRİLEN DİNİ YAPILARIN DÖNÜŞÜM SÜRECİ

4.1 Tarihsel Süreçte Dini Yapıların Dönüşüm Nedenleri ve Nitelikleri

Bir inanç sistemine ait ibadetlerin toplu olarak gerçekleştirildiği kutsal mekânların, kutsal işlevlerini sürdürerek başka bir inanç sistemi için kullanılmaya başlanması ve mekânların bu bağlamdaki dönüşümleri insanlık tarihi boyunca farklı zaman ve yöntemlerle gerçekleşen durumlardır. Coğrafyaya, döneme ve inanç sistemlerine göre farklılıklar gösteriyor olsa da bu dönüşümler insanlık tarihinin ortak mirasıdır.

Tarih boyunca Pagan mekanların Hristiyan mekanlarına, Hristiyan mekanların Müslüman mekanlarına (ya da tam tersi) dönüşümü yaygın olarak gözlenmektedir. Örneğin İspanya'da bulunan Kordoba Katedrali ilk önce bir pagan tapınağı üzerine VI. yüzyılda Vizigotlar tarafından Katolik kilisesi olarak inşa edilmiştir. 711-784 yılları arasında Emevilerin İber yarımadasını fethinden sonra iç mekân ikiye bölerek hem cami hem kilise olarak kullanılmış, 784 yılında bir kısmı yeniden inşa edilerek tamamı cami işlevine sahip bir yapı haline getirilmiştir. 1236 yılında camiden kiliseye dönüştürülen yapı günümüzde de kilise olarak kullanılmaktadır (Yüceer, 2016) (Şekil 4.1).

Şekil 4.1: Kordobo Katedrali (Anonim).

Kullanım dışı kalan yapıların, bu yapılara yüklenecek yeni fonksiyonlar ile yaşatılması sürdürülebilir koruma yaklaşımı açısından oldukça önemlidir. Bu şekilde yapıların uzun yıllar ayakta kalmasını sağlanması ve mevcut kaynakların etkili şekilde

değerlendirilmesine olanak tanınması, dini yapıların dönüştürülmesi için oldukça geçerli bir nedendir.

Osmanlı'da dini yapıların dönüşüm sürecine girerek kiliseden camiye çevrilmesinin en önemli nedeni fetih geleneğidir. Fethedilen bir bölgede sıfırdan cami inşa etmek için çok fazla zaman ve maddi kaynak gerektiğinden, mevcut kiliselerin camiye dönüştürülmesi daha ekonomik ve pratik bir çözüm olmuştur. Bu durum özellikle fethedilen bölgelerde yeni yerleşim sahalarının kuruluşundaki giderleri azaltmak açısından oldukça önemlidir.

Fetih sonrası fethedilen yerdeki mevcut ibadethanelerin, bu örnekte kiliselerin, fetih geleneği ile camiye çevrilmesi pratikte ekonomik yararlar dışında da bazı yararlar sağlamıştır. Mevcut kiliselerin camiye çevrilmesi ile Osmanlı ordusu komutanları kazandıkları zaferin ardından namaz kılıp dua edebilecekleri ibadethanelere hızlı bir şekilde ulaşmışlardır.

Ekonomik ve pratik yararların yanı sıra Osmanlı'da kiliselerin camiye çevrilmesinin bazı sembolik sebepleri de vardır. Dini mimari, mimarlık tarihinin birçok döneminde sembolik bir temsil aracı olarak kullanılmıştır. Osmanlı'da da yeni bir şehir fethedildiğinde şehrin en büyük ibadethanesinin camiye çevrilerek ilk Cuma namazının bu ibadethanede kılınarak hutbe okunması şehrin dini olarak İslam dünyasına bağlanmasının ve fethin tamamlanmasının sembolü olmuştur. Bu sembolik tören sonrası bölgedeki Müslüman halk artık bu bölgeden kendisini sorumlu hissetmiş ve bu bölgenin kaybedilmesini engellemek için elinden geleni yapmıştır (Sudar, 2014). Ayrıca hutbe sırasında hükümdarın adının anılması da şehrin Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline geldiğini gösteren siyasi bir sembol olarak kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih sonrası mevcut kiliseleri yıkmamalarının bir diğer sebebi de bu yapıların İslam'ın da tanıdığı bir peygambere sahip olan Hristiyan dininin ibadethaneleri olmasıdır. Bu durum Osmanlı hükümdarlarının dini hoşgörüsünü gösterir nitelikte sayılabilir. Ayrıca fethedilen yerdeki kiliselerin camiye çevrilmesine karşın bölgedeki Hristiyan halk din değiştirmek için hiçbir şekilde zorlanmamıştır. Ancak yine de kiliselerin camiye çevrilmesinin gayrimüslim bir şehri fethetmenin sembolü olduğu ve buradaki gayrimüslimlere karşı bir güç gösterisi niteliği taşıdığı genellemesini yapmak da yanlış olmayacaktır.

Osmanlı'da fethedilen yerlerdeki kiliselerin camiye çevrilmesi buranın bir Müslüman mahaline dönüştürülmesi açısından da ilk adım olmuştur. Fethedilen bölgelerde uygun ibadethaneler sağlandıktan sonra bölgeye kadı atanmakta, idari ve askeri kararların alınabilmesi için sancakbeyi gönderilmekte, kalelere garnizonlar koyulmakta ve iskan politikası gereği Müslümanlar yerleştirilmekteydi. Bu yerleştirmeler bazen gönüllü Müslümanlar içerisinde seçilerek bazen ise zorunlu sürgünlerle yapılmaktaydı. Böylece fethetme ve fethedilen yerleri Müslümanlaştırma sürecinin belli aşamaları tamamlanmaktaydı. Bu sürecin ilk adımının da hiç kuşkusuz kiliseden camiye dönüştürme pratiği olduğu söylenebilir. Osmanlı fetihleri incelendiğinde bu ve benzeri süreçlerin fetih dönemleri boyunca Trakya'da izlerinin görülmesi mümkündür.

4.2 Camiye Dönüştürülen Kiliselerde Yeniden İşlevlendirmeye Bağlı Olarak Yapılan Yapısal ve Mekansal Değişiklikler

Tarih boyunca dönüşüme uğrayan dini yapıların yapısal özellikleri ile ilgili en önemli sorunlar ibadethanelerin eski kullanımlarında meydana getirilen dini ritüellere bağlı olarak oluşturulan mekanların yeni bir inancın ibadet ritüellerine büyük çoğunlukla uymamasıdır. Tüm dini mekanların ortak amacı bir araya toplanma ve birlikte ibadet etme olsa da ibadet şekillerinin farklılığı ibadethanelerin mekan dizilimlerini de etkilemiştir.

Kiliselerde temel olarak dört bölüm bulunur: narteks, nef, transept ve apsis. Narteks kiliseye giriş çıkışın sağlandığı mekandır. Ana ibadet mekanına geçilmeden önce dışarıyla bağlantının sağlandığı bir ara mekan olarak değerlendirilebilir. Narteks kısmını nefler takip eder. Kilisenin ana bölümünde olan ve narteksten apsise doğru uzanan bölüme orta nef, orta neften sütun dizileriyle ayrılmış bölümlere ise yan nefler denir. Haç tipi plana sahip olan kiliselerde nefi dik şekilde kesen ve apsisin hemen önünde transept bölümleri bulunur. Kilisenin en doğusunda ise kutsal sayılan ve bir sahne niteliği taşıyan apsis vardır. Doğuya koyulmasının sebebi Hristiyan dinine göre doğunun kutsal sayılmasıdır. Tüm ibadetler, içerisinde bir sunağın da bulunduğu apsise doğru yapılır. Apsis kilisenin en doğusunda genellikle yarım daire şeklinde inşa edilir ve üzeri yarım bir kubbeyle örtülür. Ayrıca bu apsis bölümü asıl ibadetlerin gerçekleştiği bölümden genellikle biraz daha yüksekte yapılır.

Kiliselerde Hristiyan dininin öğretilerini halka kolayca öğretme amacıyla duvarlara çeşitli resimler ya da heykeller yerleştirilmiştir. Bu resim ve heykellerde başta Hz. İsa'nın yaşamı olmak üzere Hristiyan dini için önemli sayılan olaylar resmedilir. Hz. İsa'nın doğuşu ve

çarmıha gerilişi bu olaylarda başlıca sırada gelir. Buradaki asıl amaç, özellikle halkın büyük bir çoğunluğunun okuma yazma bile bilmediği dönemlerde halka dini olayları aktarabilmek ve benimsetebilmektir.

İslam dininde kible yönü her zaman Mekke yönü olduğu için camiler bu durum göz önünde bulundurularak inşa edilir. Kible yönünde tasarlanan kapalı ibadet alanına sahn ismi verilir. Bu alanda cemaat toplu bir şekilde ibadet eder. Sahn mekanının devamında kible yönünü gösteren ve imamın cemaate öncülük ederek namaz kıldırırken önünde durduğu mihrap kısmı bulunur. İslam dininde kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı ibadet etmesi yönünde bir hassasiyet bulunduğu için kadınların ibadet etme mekanı erkeklerden ayrılmıştır. Genellikle caminin üst katlarında kadınların ibadet etmek için kullandıkları alanlara kadınlar mahfili ismi verilir. Bu duruma benzer olarak müezzinler için ayrılmış bir bölüm olan müezzin mahfili de çoğunlukla camilerde yer almaktadır. Özellikle Cuma günleri hutbe okumak ve vaaz vermek için kullanılan bir de kürsü bölümü bulunur. Kürsünün yanı sıra yine benzer bir işlevle hutbe okumak için kullanılan ve “minber” adı verilen merdivenli bir yapı elemanı bulunur. Ayrıca caminin ana yapısına ek olarak ezan okunulan minareler vardır. Bu minarelerin sayısı caminin büyüklüğüne göre farklılık gösterebilir.

İslam dininin öğretilerine uygun olarak camilerde duvar resimleri ya da heykeller bulunmaz. Mihrabın üzeri ve her iki tarafı genellikle çini işçiliği ile süslenir. Resim ve heykellerin yerine hat sanatı ile yazılmış Arapça “Allah” ve “Muhammed” kelimeleri ve çeşitli dualar bulunur.

Cami avluları ibadetlerin devam ettiği alanlar olarak tasarlanır. İslam dininde ibadetten hemen önce abdest alınması gerektiği için camilerde mutlaka abdest almak için bir şadırvan bulunur. Bunun yanı sıra cami avlularında cenaze namazının kılındığı “musalla” bölümü vardır. Musalla bölümünde tabutların koyulduğu bir musalla taşı bulunur.

Temelde tüm dini yapılar asıl olarak ibadet etme amacıyla inşa edilir ve hemen hemen tüm dinlerin ibadethaneleri cemaati bir araya toplayacak ve birlikte ibadet etme, dini öğrenme ve öğretme imkanı sunacak şekilde tasarlanmıştır. Ancak her dinin kendine özgü ibadet etme biçimleri vardır ve bu ibadet biçimlerine uygun olarak farklı dinlere ait olan ibadethanelerin de birbirinden farklı bazı özellikleri olması gerekir. Bu noktada kiliseden

camiiye çevrilen yapılar asıl amaç olan “ibadet etme” pratiğine sadık kalırken Hristiyan dinin öğretilerine göre düzenlenmiş olan kiliselerin İslam dininin öğretilerine uygun hale getirilmesini de gerektirmiştir.

Yapılan değişikliklerden ilki sunak masası gibi Hristiyan ayinleri için kullanılan eşyaları mekandan çıkartmak olmuştur. Hristiyan kiliselerinde çokça rastlanılan fresklerin üzeri kireç ya da boya gibi bir malzeme ile kapatılmış ve yerlerine kitabeler ve hatlar getirilmiştir. Bu sayede farklı bir dinin ibadet etme biçimine destek sağlayan objeler iç mekandan uzaklaştırılmış ve mekan İslam dinine uygun bir hale getirilmeye başlamıştır. Mekanda İslam dinine uygun ibadet edilmesi için gerekli olan en önemli şeylerden biri kible yönüdür. Kiliseler genellikle doğu-batı doğrultusunda kuruldukları için kiliseden camiiye çevrilmiş yapılarda ibadet alanı için yeni bir yön tayini yapmak gerekmiştir. Bu sebeple kible yönünde bir mihrap nişi ve minber yerleştirilmiştir. Cemaatin namaz ibadetini gerçekleştirebilmesi için yere seccadeler döşenmiştir.

Hristiyanlık’taki kilise ayinleri ve İslam’daki cemaatle birlikte yapılan namaz ibadetleri birbirinden farklı olduğu için iç mekanda bazı değişikliklere gidilmiştir. Kilisedeki narteks mekanı camide son cemaat mahaline, narteks ve yan neflerin üzerinde kalan galeriler ise kadınlar mahfiline dönüştürülmüştür. Kilisede eğer bir kule varsa bu kule minareye dönüştürülerek caminin “ibadete çağırma” mekanı olarak kullanılmıştır. Kilise kulesi olmadığı durumlarda ise mevcut yapıya uygun minareler inşa edilmiştir.

Kiliseler camiiye dönüştürülürken yapılan değişiklikler genellikle kiliselerden önceki dönemlerin izini silmeden onları koruyacak biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple Ayasofya Camii gibi kiliseden dönüşmüş neredeyse tüm yapılarda freskler tahrip edilmemiş, üstleri sıva ile kapatılmış ve kilisenin genel yapısını bozmadan yeni işleve uygun bazı strüktürel elemanlar eklenmiştir.

4.3 Trakya’da Kiliseden Camiiye Dönüştürülen Dini Yapılar

Trakya yarımadası uzun yıllar boyunca Bizans’a ev sahipliği yapmış olduğu için bünyesinde çok fazla eski kiliseyi barındıran bir bölgedir. Türkiye’nin Avrupa’ya açılan kapısı olan Trakya bölgesi aslında Türkiye ile sınırlı değildir ve coğrafi olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bulgaristan’ın güneyinde kalan kısım Kuzey Trakya, Yunanistan’ın doğusunda kalan bölge Batı Trakya ve Türkiye’nin Avrupa kıtasında yer alan toprakları ise Doğu

Trakya olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde Doğu Trakya’da, bir başka deyişle Türkiye Trakyası’nda, yer alan Tekirdağ, Edirne ve bilhassa tezin konusunu oluşturan Gazi Süleyman Paşa Camii’nin de bulunduğu Kırklareli ili ele alınmıştır.

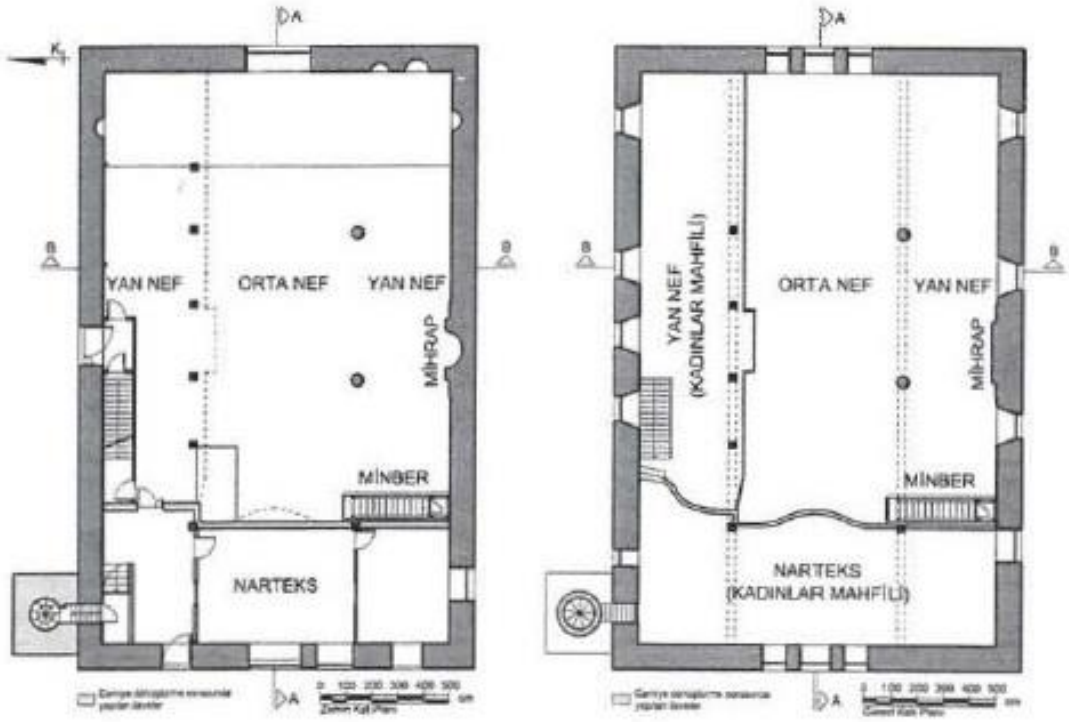
Yüzyıllar boyunca Avrupa ile ilişki içerisinde olmuş olan Doğu Trakya’nın kentlerinin gelişiminde Osmanlı Dönemi’ne kadar süregelen dönemde Hristiyanlık dininin etkisi çok büyük olmuştur. Her toplumun bulunduğu bölgeyi kendi dinine, inanışına, ibadet biçimine ve kültürüne göre biçimlendirdiğini düşündüğümüzde bu durum oldukça normaldir.

Osmanlı’nın Doğu Trakya’yı fethi ile birlikte bölgede bazı değişimler meydana gelmeye başlamış ve bölgenin dini kimliğini değiştirmek için çeşitli hamleler yapılmıştır. Yapılan müdahalelerden en önemlisi tabii ki bölgedeki kiliselerin camiye çevrilmesi olmuştur. Kiliselerin camiye çevrilmesi ile birlikte hem bölge Müslümanlaştırılmış hem de siyasi bir güç gösterisi olmuştur.

Kiliseler camiye dönüştürülürken genel hatlarıyla bir önceki bölümde ele alınan mekansal değişimler meydana gelmiştir. Bazı yapılarda ufak ekleme çıkarmalar ya da yapısal bozulmalar meydana gelmiştir. Camiye dönüştürülmeyen kiliselerden bazıları ise yıkılmış ya da farklı bir işlevle kullanılmaya devam etmiştir. Örneğin Vize’ye bağlı bir köy olan Soğucak Köyü’nde var olan eski kilise yapısı okula dönüştürülmüştür (Yıldız, 2013).

4.3.1 Kıyıköy Kasabası Camii, Kırklareli

Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 13.05.1988 tarih ve 7 sayılı karar ile tescillenen ve koruma altına alınan Kıyıköy Kasabası Camii’nin ilk inşaat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 1925 yılında camiye çevrilerek kullanıma açılmıştır. Üç nefli bazilikal bir plana sahip olan yapının üzeri ahşap bir beşik çatı ile örtülmüştür (Şekil 4.2).

Şekil 4.2: Kiyıköy Kasabası Camii plan şeması (Yıldız, 2013).

Camiye çevrildiği dönemde ve sonrasında geçirdiği onarımlar tam olarak bilinemese de yapıda bazı bozulmaların olduğunu söylemek mümkündür. Yıldız, 2013 yılında Edirne’de düzenlenen VIII. Uluslararası Sinan Sempozyumu için yayınladığı bildiriye göre kiliseye ait orta nefin iç tavan kısmı tonoz biçimli ahşap elemanlar ile kaplanmıştır. Güney ve kuzey cephelerine beşer tane, doğu ve batı cephelerine ise üçer tane beşik kemerli pencere açılmıştır. Kilisenin asıl giriş kapısı olan kapı kapatılarak pencereye dönüştürülmüştür (Şekil 4.3).

Camiye dönüştürüldükten sonra yapıya çift şerefeli bir minare eklenmiştir. Kuzey tarafında kalan nefin üzerine ikinci bir kat oluşturularak kadınlar mahfili yapılmıştır. Zemin katta orta nef ve yan nefleri ayıran duvarlar yeni cami düzeni için yıkılmıştır.

Şekil 4.3: Kiyıköy Kasabası Camii (Haber Kaos, 2019).

4.3.2 Halebi Medresesi Camii, Edirne

Bizans döneminde Edirne'nin en büyük kilisesi olduğu sanılan kilisedir (Yıldız, 2020). Tıpkı teze konu olan Gazi Süleyman Paşa Camii gibi bu kilise de "Ayasofya Kilisesi" ismiyle de anılmaktadır. Haç planına sahip olan kilise kubbeli bir mimariye sahiptir. Kubbesi dört paye üzerinde taşınmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Sultan I.Murat tarafından kiliseden camiye dönüştürülmüş ve Halebi Medresesi Camii adını alan kilisede Edirne'deki ilk Cuma namazı kılınmıştır. İlk Cuma namazının kılınması sebebiyle çeşitli kaynaklarda "Edirne'nin en eski camisi" olarak anılmaktadır. Ahşap bir minareye sahip olan yapı tuğladan inşa edilmiştir. 1752 yılında meydana gelen deprem sonrasında tamamen harap olmuştur (Şekil 4.4). Geriye kalan parçaları, malzemeden tekrar faydalanma amacıyla tamamen yıkılmıştır. Günümüze kadar ulaşamamıştır.

Şekil 4.4: Halebi Medresesi Camii'nin yıkılmadan önceki son hali (Semavi Eyice fotoğraf arşivi).

4.3.3 Fatih Camii (Enez Ayasofyası), Edirne

Enez Ayasofyası olarak da bilinen Fatih Camii, haç planlı bir Bizans kilisesidir. Haç plan şemasında haçın batı kolunu oluşturan bölüm diğer bölümlerden daha uzundur. Özgün biçimde naos mekanının kasnaklı bir kubbeyle örtüldüğü bilinmektedir, ancak bu kubbe Bizans Dönemi'nde çökmüştür ve XIX. yüzyılda yerine ahşap bir tavan inşa edilmiştir (Yıldız, 2020). Haç planıyla Orta Bizans, dış cephe süslemeleriyle ise Son Bizans Dönemi mimari özelliklerini yansıtmaktadır (Yurt Ansiklopedisi, s.2455).

1962 yılına kadar kalem işi süslemeli tavana sahip olduğu bilinmektedir. Yapının içindeki bazı bölümlerde Bizans Dönemi'ne ait fresk ve mermer friz kalıntıları bulunmaktadır. 2015 yılında restorasyon için ihaleye açılmış ve 2016 yılında restorasyonuna başlanmıştır. Restore edilerek yeniden kullanıma kazandırılan yapı 2021 yılında cami olarak tekrar ibadete açılmıştır (Şekil 4.5 ve Şekil 4.6).

Şekil 4.5: Fatih Camii (Enez Ayasofyası) iç mekanı (Anadolu Ajansı fotoğraf arşivi).

Şekil 4.6: Fatih Camii (Enez Ayasofyası) restorasyonu (Anadolu Ajansı fotoğraf arşivi).

5. GAZİ SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ

Vize'nin en önemli eski eserlerinden biri olan Gazi Süleyman Paşa Camii şüphesiz ki Türk Trakyası'nın da en önemli eski eserleri arasında yer almaktadır. Camiye çevrilmiş eski bir Bizans Dönemi kilisesi olan bu yapı, hem literatürde hem de halk arasında Küçük Ayasofya, Vize Ayasofyası ya da Büyük Cami olarak da anılmaktadır. Vize surlarının içinde ve Vize'nin eski yerleşim bölgesinde yer alan bu yapının Bizans Dönemi'nde kentin ana kilisesi olduğu düşünülmektedir. Yapıldığı dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça büyük ölçüde bir yapıdır.

Etrafındaki toprak seviyesi yıllar içerisinde yükseldiği için özellikle yapının doğu cephesi tamamen örtülmüştür ve bu durum yapının apsis bölümlerinin de örtülmesine yol açmıştır. Yapıya doğu cephesinden yaklaşıldığında cami oldukça alt kotta kalmaktadır (Şekil 5.1). Gazi Süleyman Paşa Camii'nin etrafındaki toprak seviyesinin altında kalması, yapıda ciddi bir rutubet problemi oluşmasına da yol açmaktadır.

Şekil 5.1: Gazi Süleyman Paşa Camii doğu cephesi (Kişisel arşiv).

Vize Ayasofyası, sahip olduğu plan şeması sebebiyle de Bizans sanat tarihi bakımından önemli bir yere sahiptir. Yapıda iki ayrı plan tipi bir arada kullanılmıştır ve bu durum Bizans Dönemi'nde genellikle Güney Yunanistan'ın Mora yarımadasındaki kiliselerde ve son dönem Bizans mimarisinde eyaletlerde görülmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun

başkentine bu kadar yakın bir bölgede, Vize’de, iki ayrı plan tipinin bir araya getirilmesiyle meydana gelen çifte planlı bir plan şemasına sahip olan bir kilise bulunması oldukça önemli bir istisnai durumdur. Bu istisnai özelliği Gazi Süleyman Paşa Camii’ni Bizans sanat tarihi açısından da biricik kılmaktadır.

5.1 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Tarihi

Gazi Süleyman Paşa Camii’nin tarihlendirilmesine ilişkin oldukça farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşlerden ilki C. Mango’ya ait olup bu yapının tarihinin 9-10.yüzyıllara kadar dayandırıldığı görüştür. Mango bu çıkarımı 1920’li yıllarda Vize’deki Yunan işgali sırasında Vize’deki eski eserlerden sorumlu olan Georgios Lampousiades’in kilisenin içerisinde bulunduğu eski bir ziyaretçi yazısından yola çıkarak yapmaktadır. Bulunan ziyaretçi yazısına göre Vize Ayasofyası, 902 yılında ölen genç bir azize olan Meryem’in gömüldüğü Bizans Dönemi katedral yapısıdır (Mango, 1968). Bu yazıya göre Azize Meryem’in (Maria) kocası Nikephoros Bulgar Çarı Simegon’a karşı 894-896 yılları arasında yapılan harekatta Vize kumandanı olmuş ve bu sırada Maria Vize’de bir uşak ile gönül macerası yaşayarak 902 ya da 903 yılında vefat ederek Vize’nin psikoposluk kilisesine gömülmüştür. Maria’nın mezarının yıllarca çeşitli mucizelere sebep olduğuna inanılmış ve Maria’nın bir gece kocasının rüyasına girerek şapel istemesi üzerine azizelik mertebesine ulaştığı düşünülerek adına bir şapel yaptırılmış ve mezarı da buraya taşınmıştır. Maria’nın kocası Nikephoros da 923 yılında vefat ederek bu şapele gömülmüş ve 9272’de bu şapel bir manastırın merkezi olmuştur (Eyice, 1969). Gazi Süleyman Paşa Camii’nde yapılan inceleme gezisinde günümüzde caminin önünde bulunan bilgilendirme yazısında da benzer bir hikayenin bulunduğu ve caminin Mango’nun öne sürdüğü şekilde tarihlendirildiği görülmektedir (Şekil 5.2).

Şekil 5.2: Gazi Süleyman Paşa Camii önündeki bilgilendirme yazısı (Kişisel arşiv).

Mango'ya göre Vize'deki Ayasofya kilisesi mimari özellikleri bakımından Selanik'teki Ayasofya'ya benzerlik göstermektedir. Her iki yapıda da kaba duvar işçiliği, zemin katta üç nefli ve üç apsisli bazilikal plan şeması, dört payanda ise desteklenen merkezi kubbe ve nefleri ayıran revaklardaki sütunların üzerinde 5. Ve 6. yüzyıllara ait devşirme sütun başlıkları gibi ortak özellikler bulunmaktadır (Mango, 1978). Var olan ortak özellikler göz önünde bulundurulduğunda Mango, Vize Ayasofyası'nı 610-850 yılları arasında mimari özellikler bakımından oldukça fakir olan ve "karanlık çağlar" olarak tanımlanan dönemlere tarihlendirmektedir.

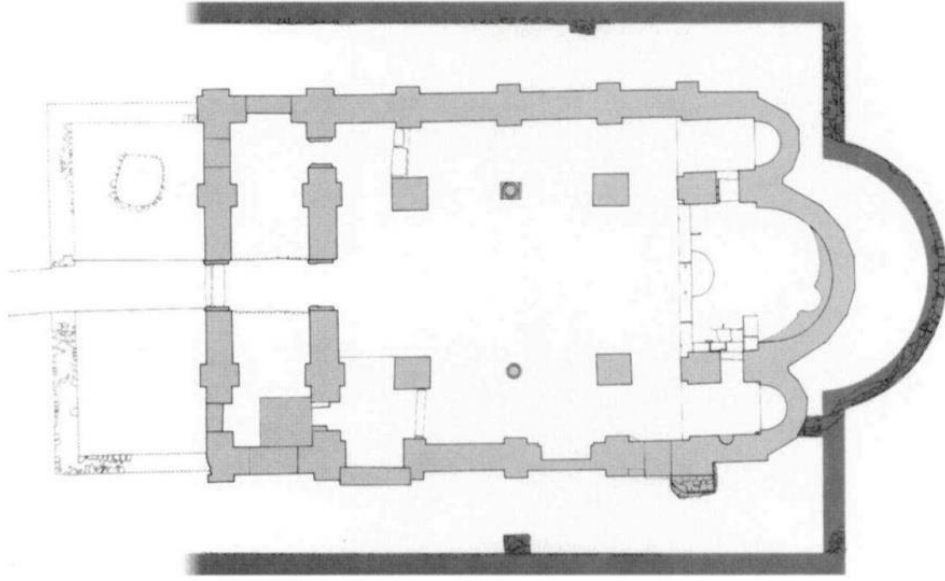
Richard Krautheimer ise tarihlendirme konusunda Cyril Mango'nun aksine bir tutum sergilemekte ve Vize Ayasofyası'nı 13.-14. yüzyıllara tarihlendirmektedir. Tarihlendirme yöntemi açısından Mango'yla benzer bir yol izleyen Krautheimer Vize'deki Ayasofya'yı Arta, Mistra ve Trabzon'daki Ayasofyalar ile karşılaştırmaktadır. Buna göre bu yüzyıllarda inşa edildiği bilinen bu yapılarda görülen giriş katta ikişer paye ve tek sütundan meydana gelen revaklar, galeri katını örten çapraz tonozlar ve merkezi kubbe özellikleri Vize Ayasofyası'nda da bulunmaktadır. 12.-13. yüzyılların tipik kilise mimarisi özellikleri olan bu özelliklerin Vize Ayasofyası'nda da olması sebebiyle Krautheimer Vize Ayasofyası'nı bu yüzyıllara tarihlendirmektedir (Krautheimer, 1986).

Semavi Eyice ise Türkiye Trakya'sında yaptığı incelemeler sonucunda her iki görüşü de değerlendirerek Krautheimer'ı destekleyici çıkarımlarda bulunmuştur. Eyice'ye göre Mango'nun bahsettiği ve Lampousiades'in tespit ettiği, Ayasofya'yı 9.-10. yüzyıllara tarihlendiren eski Rumca yazı bugün görülemediği için yeterli bir delil değildir. Binanın mimarisinin Krautheimer'ın da bahsettiği gibi çok daha geç bir devire işaret ettiğini belirten Eyice, aynı yerde daha eski bir kilise bulunmuş olabileceğini ya da Vize'de popüler bir azize olan Maria için yazılan bu efsanenin daha geç bir devirde yazılmış olabileceğini öne sürmektedir. Eyice'ye göre bugün göremediğimiz ve dolayısıyla da doğrulayamadığımız bu yazı kesin tarihlendirme konusunda güvenilir bir kaynak değildir (Eyice, 1969).

Yıldız'a göre ise Vize Ayasofyası antik bir yapının üzerine inşa edilmiş ikinci bir yapıdır. İlk olarak Jüstinien zamanında 6. yüzyılda bazilikal bir plan şeması ile inşa edilen yapı bilinmeyen bir sebepten dolayı yıkılmış ve üzerine 10. yüzyılda başka bir bazilika inşa edilmiştir. İnşa edilen bu bazilikanın 13.-14. yüzyıllarda çatısı yıkılmış ve üst örtü olarak Yunan haçı şeklinde bir örtü kullanılmıştır. Buna göre Yıldız da Krautheimer ve Eyice'ye katılarak mimari özellikler bakımından Vize Ayasofyası'nın 13.-14.yüzyıllara tarihlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir (Yıldız, 2013).

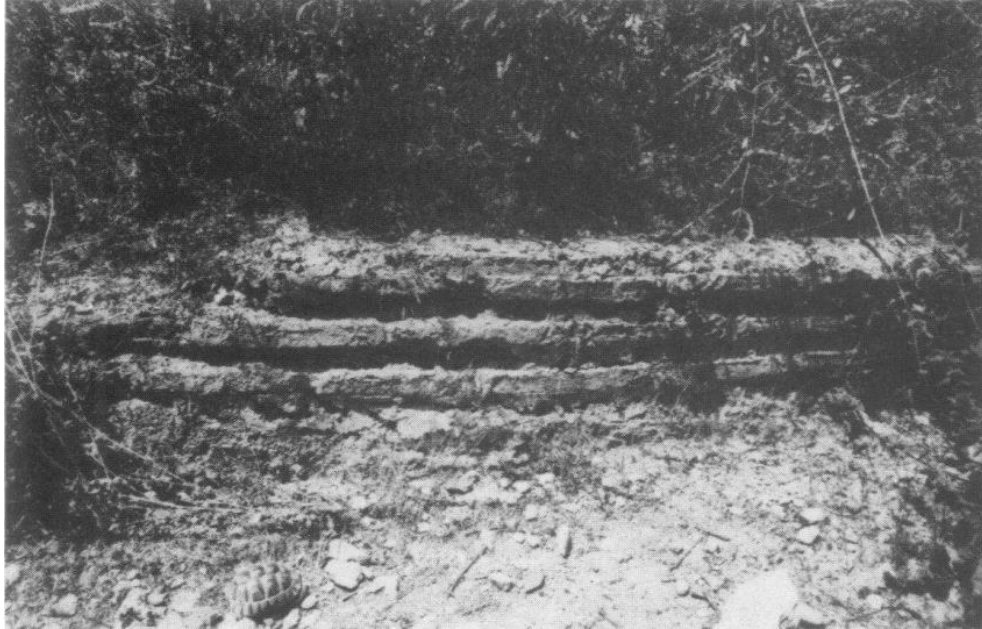
5.1.1 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Çevresinde Bulunan Önceki Dönemlere Ait Eski Kilise İzleri

Gazi Süleyman Paşa Camii'nin bugün bulunduğu alanda daha önce bir kilise olduğuna dair düşünceler mevcuttur. Bu düşüncelerin ana dayanak noktası ise 1983-1984 yıllarında yapılan bir restorasyon sırasında mevcut kilise apsisinin doğusunda yarım daire tuğla şeklinde örülmüş bir apsis kalıntısı bulunmuş olmasıdır (Çavdar, 2014). Söz konusu restorasyon sırasında yapı etrafında yükselen toprak katmanları temizlendiğinde ortaya çıkan bu apsis kalıntısının (Şekil 5.3) mevcut kilisenin öncülü bir erken Hristiyan dönemi yapısı olduğu düşünülmektedir (Ötüken ve Ousterhout, 1989).

Şekil 5.3: Vize Ayasofyası'nın bulunduğu alanda ortaya çıkarılan ve öncül bazilikaya ait olduğu düşünülen apsis kalıntıları (Bauer ve Klein, 2006).

2006 yılında yapılan restorasyon sonucunda bahsi geçen apsis kalıntıları daha da görünür hale gelmiştir ancak daha sonra üzeri sıvanarak kapatılmıştır. Ötüken ve Ousterhout'a ait 1989 yılında çekilmiş olan bir fotoğraf olan Şekil 5.4'te görülen tuğla örgüsü günümüzde görülmemektedir.

Şekil 5.4: Vize Ayasofyası'nın öncül bazilikasına ait olduğu düşünülen apsis kalıntıları (Ötüken ve Ousterhout, 1989).

5.1.2 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Ait Olduğu Vakfiye

Gazi Süleyman Paşa Camii'nin ilk inşa tarihi gibi, kimin vakfiyesine ait olduğu ile ilgili de kesin bir bilgi bulunamamaktadır. Tarih boyunca Küçük Ayasofya Camii, Vize Ayasofyası ve Cami-i Kebir olarak anılan ve günümüzde Gazi Süleyman Paşa Camii olarak bilinen bu yapıya ismini veren Süleyman Paşa'nın kim olduğuna dair yerli ve yabancı kaynaklarda farklı anlatılar mevcuttur. Dirimtekin'e göre Vize Ayasofyası Vize'nin Osmanlı tarafından fethinden hemen sonra Mihaloğulları'ndan Süleyman Bey tarafından camiye çevrilmiştir (Dirimtekin, 1961). Ancak Eyice, Gazi Mihaloğullarının şeceresinde yer alan Mihal oğlu Ali Bey'in torunu olan Süleyman Bey'in Vize'nin fethinden çok sonra yaşadığı için bu görüş gerçeklikten uzak görünmektedir.

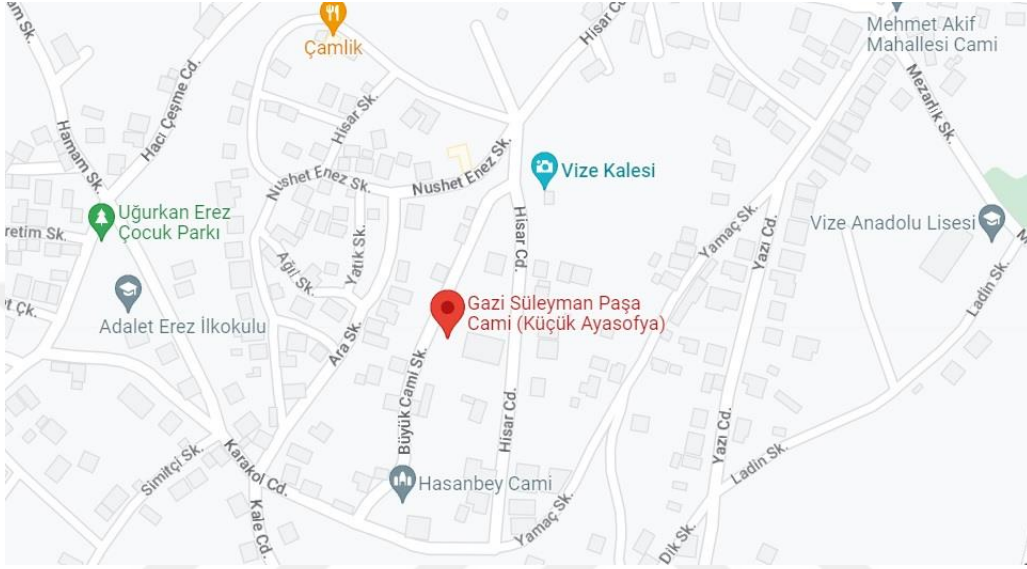
Osmanlı arşiv belgelerinde bulunan ve Abdülmecid dönemine ait olan 1839 tarihli “merhum Şehzade Süleyman Paşa'nın Medine-i Vize'de vaki Cami-i Kebir dinmekle maruf camii” yazılı vesika ve 1848 tarihli “Bolayır kasabasından merhum Gazi Şehzade Süleyman Paşa'nın nefsi-i Vize kasabasında Kale İçi'nde bina ettikleri Cami-i Kebiri” yazılı arşiv belgesine göre Gazi Süleyman Paşa Camii Orhan Bey'in oğlu Rumeli fatihi Süleyman Paşa'nın vakfiyesindedir (Yarcı, 2017). Ancak Süleyman Paşa 1356'da Rumeli'deki ikinci seferine çıktıktan sonra 1357 yılında vefat etmiştir, Vize ise 1368 yılında Osmanlı tarafından fethedilmiş, sonraki süreçte 1453 yılına kadar kısa aralıklarla tekrar Bizans hakimiyetine girerek en son 1453 yılında kesin olarak fethedilmiştir. Bu durumda bu caminin bahsedilen Süleyman Paşa'nın vakfiyesinde olabilmesi için iki farklı görüş vardır. Yarcı'ya göre Vize 1357'den önce alınmış ve Vize Ayasofyası da en geç 1357 yılında camiye çevrilmiş olabilir (Yarcı, 2017). Eyice'ye göre ise Vize'nin fethi Süleyman Paşa'nın ölümünden çok sonra olduğu için camiye verilen bu isim ancak onun hatırasını yaşatmak için verilmiş olabilir. Kısacası caminin hangi Süleyman Paşa adına vakfedildiği meselesi yeterli kanıt bulunamadığından henüz aydınlatılamamıştır.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.09.1991 tarih ve 949 sayılı kararı ile tescillenen yapı koruma altına alınmıştır.

5.2 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Konumu ve Çevresel Özellikleri

Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra 1935 yılında gelen göçmenlerin iskan hareketleri sonucunda yerleşim alanı genişleyen ve eski yerleşim yerinden gittikçe uzaklaşan Vize'de 1960'lı yıllara gelindiğinde antik yerleşim sahası neredeyse tamamen terk edilmiştir. Bu

durum eski yerleşim alanında bulunan Bizans ve Türk dönemlerine ait eserlerin bakımsızlık sonucu harap olmasına sebep olmuştur. Bugün Gazi Süleyman Paşa Camii olarak anılan Vize Ayasofyası da tam bu eski yerleşim alanında, geç Antik surların çevrelediği akropolisin kuzey doğusunda yer alan yükselti üzerinde bulunmaktadır (Şekil 5.5).

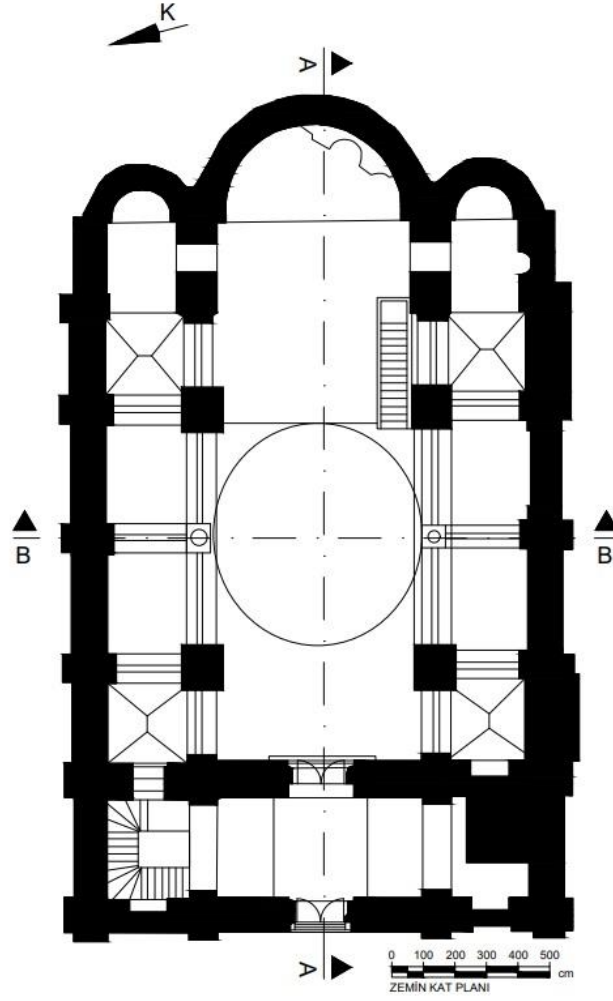

Şekil 5.5: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin konumu (Google Haritalar, 2023).

Kale İçi mevkii olarak bilinen bu alanda bilinen en büyük dini yapı olan Vize Ayasofyası, Vize'de Bizans döneminden günümüze ulaşan en önemli anıt olarak sayılabilir. Bizans döneminde oldukça kalabalık bir nüfusa sahip olduğu bilinen Vize'de inşa edilen kilisenin kale civarında inşa edilmiş olması onun şehrin ana kilisesi olduğunu düşündürmektedir. Zira Bizans her döneminde kale ve civarını şehir merkezi olarak kullanmıştır ve Ayasofya'nın Vize'de iç ve dış surlar arasında inşa edilmiş olması onun konumu bakımından şehrin ana kilisesi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

5.3 Gazi Süleyman Paşa Camii'nin Mimari Özellikleri

Bizans dini mimarisinin Türk Trakyası'ndaki temsilcisi olan Vize Ayasofyası, ya da günümüzdeki ismiyle Gazi Süleyman Paşa Camii, karma bir plan tipine sahiptir. Alt yapı kısmı üç nefli bazilikal plan şeması ile inşa edilmiş olan yapı, üst yapı ve örtü sistemi bakımından Yunan haçı kilise tipolojisindedir (Şekil 5.6).

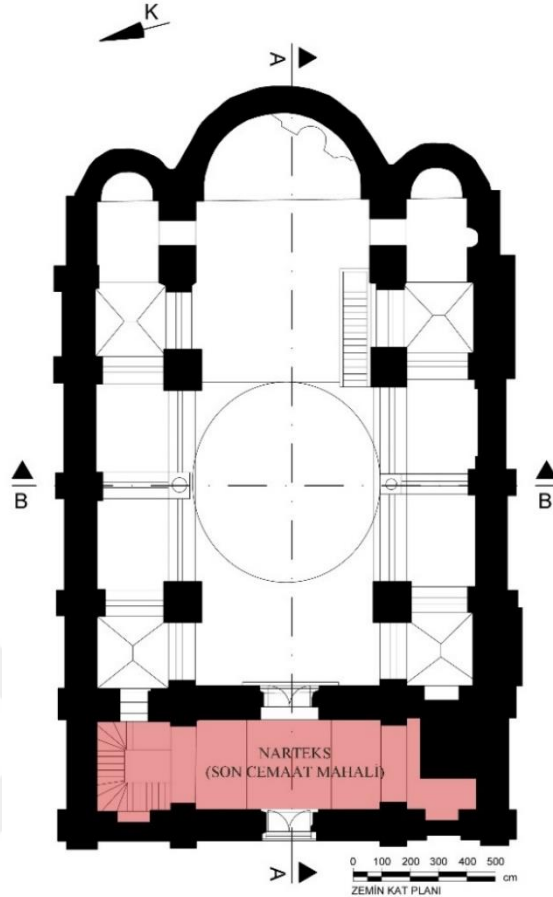
Şekil 5.6: Gazi Süleyman Paşa Camii zemin kat plan şeması.

Yaklaşık 300 metrekare olan Gazi Süleyman Paşa Camii'nin plan şeması Bizans sanatında yer alan spesifik bir grup eserle de benzerlik göstermektedir. Bu tip eserlerin önemi nadir ya da çok özel olmasından ziyade bulundukları konum bakımından farklılık göstermektedir. Kilise mimarisinin iki ana tipi olan üç nefli bazilikal plan şeması ve Yunan haçı plan şemasının bir arada kullanıldığı bu karma tip plan şeması Bizans İmparatorluğu döneminde doğrudan Bizans'ta değil uzak bir Bizans eyaleti olan Mistra (Mora)'da kullanılmıştır (Yıldız, 2013). Vize Ayasofyası ise Bizans'ın merkezine çok yakın olması dolayısıyla, genellikle uzak eyaletlerde kullanılan bu plan şemasının Vize'deki bir Bizans kilisesinde kullanmış olması yönünden oldukça önemlidir. İnşası sırasında büyük çoğunlukla kaba taş, kısmen de devşirme taş kullanılan Gazi Süleyman Paşa Camii mimari bakımdan oldukça sade bir görünüme sahiptir.

Yapıya batı taraftaki nartekse açılan bir kapıdan girilmektedir (Şekil 5.7). Bu kapı 2.13 m yükseklik, 1.60 m genişlik ve 0.16 m derinliğe sahiptir. Kiliseden camiye dönüştürülme sürecinde son cemaat mahaline dönüştürülen narteks kısmı üç bölümden oluşmaktadır. Ortadaki bölümün üzeri beşik tonoz ile örtülmüş olup üzerinde galeri bulunmaktadır. Güney yönünde kalan kısımda camiye dönüştürdükten sonra eklenen minarenin kaidesi, kuzey yönünde kalan kısımda ise üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır (Şekil 5.8). Merdivenden çıkıldıktan sonra narteksin orta bölümünün üzerinde kalan galeriye ulaşılmaktadır. Narteksten naosa geçiş için önceden üç kapı kullanılmış da günümüzde sadece ortadaki kapı kullanılmaktadır, kuzey ve güneydeki kapılar daha sonra duvarla kapatılmıştır.

Şekil 5.7: Gazi Süleyman Paşa Camii giriş kapısı (Kişisel arşiv).

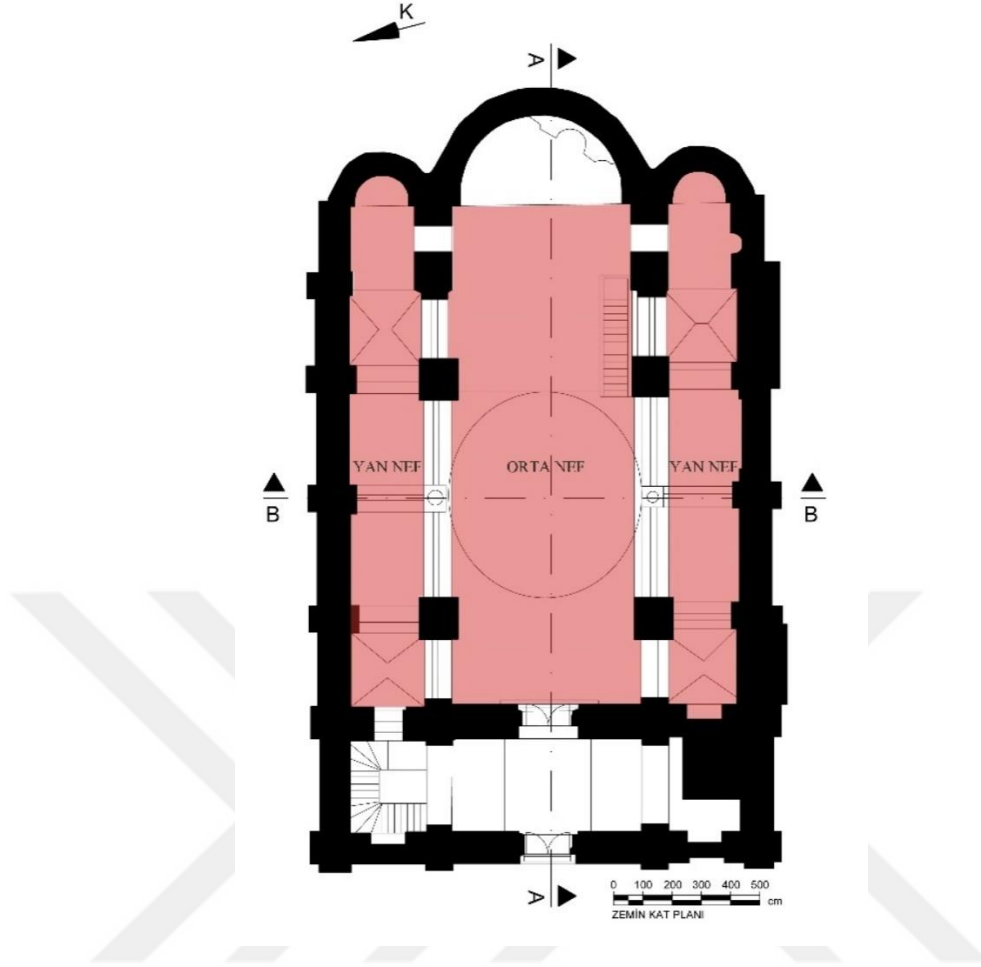
Şekil 5.8: Gazi Süleyman Paşa Camii narteks bölümü.

Nartekste bulunan kapıdan girildikten sonra doğu batı doğrultusunda apside kadar uzanan, yaklaşık 6 metre genişliğinde ve 17 metre uzunluğundaki orta nefe ulaşılmaktadır. Bu alan kiliselerde din adamlarının apside doğru yürüdükleri ve ayinin bir parçası olan önemli bir alandır. Camiye dönüştürüldükten sonra zemin kibleye uygun seccade halılarıyla kaplanarak ana ibadet alanına dönüşmüştür. Orta nefin iki tarafında, orta nefe paralel olarak yine doğu batı doğrultusunda uzanan yaklaşık 2.20-2.30 metre (sütun ve ayakların genişliği sebebiyle bazı noktalarda değişkenlik gösterebilir) genişliğinde yan nefler bulunmaktadır. Yan nefler de orta nefe benzer olarak günümüzde cami olarak kullanımda namaz kılma işlevi ile kullanılan mekanlar haline gelmiştir. Orta nef kısmı korent başlıklı mermer sütunlar ile yan neflerden ayrılmıştır. Kemerler ile birbirine bağlanarak revaklar oluşturan bu sütunlardan sadece birer tanesi orijinal haliyle durmaktadır (Şekil 5.9).

Şekil 5.9: Orta nefi yan neflerden ayıran korent başlıklı mermer sütunlar (Kişisel arşiv).

Orijinal sütunların yüksekliği 2.30 metre, sütun çevresi ise 1.19 metredir. Yan nefler, sütunlar ve yapının yan duvarları arasındaki kemerler sayesinde kendi içlerinde dörder bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler işlev açısından herhangi bir farklılık göstermese de üst örtü bakımından mimari bazı farklılıklara sahiptir. Doğu ve batı yönlerinde iki uçta kalan birer bölüm çapraz tonozlar ile, orta kısımda kalan ikişer bölüm ise beşik tonoz ile örtülmüştür. Orta nefin üzeri ise yan neflerden farklı olarak onaltıgen bir kasnağa oturtulmuş ve dört paye ile taşınan, kısa çapı 6.60 metre ve uzun çapı 7.06 metre olan merkezi bir kubbe ile kapatılmıştır (Şekil 5.10). Yapı camiye dönüştürüldükten sonra orta nefin sol tarafına bir minber eklenmiştir. Böylece İslam dinine uygun şekilde bir ibadet etme mekanı oluşturulması sağlanmıştır.

Şekil 5.10: Gazi Süleyman Paşa Camii orta nef ve yan nefler.

Orta nefi takip eden aksın doğu ucunda ise apsis bölümü bulunur. Bu bölüm kiliselerde ayinlerin yapıldığı ve nesnelerin kutsandığı alanlardır. Kilise camiye dönüştürüldükten sonra bir mihrap nişi eklenen merkezi apsis kısmı iç mekandan bakıldığında dairesel şekilde algılansa da dış mekandan aslında sekizgen poligonal bir forma sahip olduğu görülebilmektedir (Şekil 5.11 ve Şekil 5.12). Merkezi apsisin dışında üst taraftakiler daha küçük, alt taraftakiler daha büyük olmak üzere iki sıra pencere bulunmaktadır. Ancak bunlardan alttaki büyük üç pencere kapatılmıştır, sadece üç adet büyük pencere izi görülmektedir. İki sıra biçiminde inşa edilmiş pencerelerden üst taraftaki 5 küçük pencere ise hala yerinde durmaktadır. Merkezi apsisin iki tarafında, yan neflerin uç kısımlarında var olan iki küçük hücre de birer şapel gibi gözükmemektedir. Yan nefleri takip eden apsisler de tıpkı merkezi apsis gibi esasında dairesel değildir, beş köşeli bir forma sahiptir.

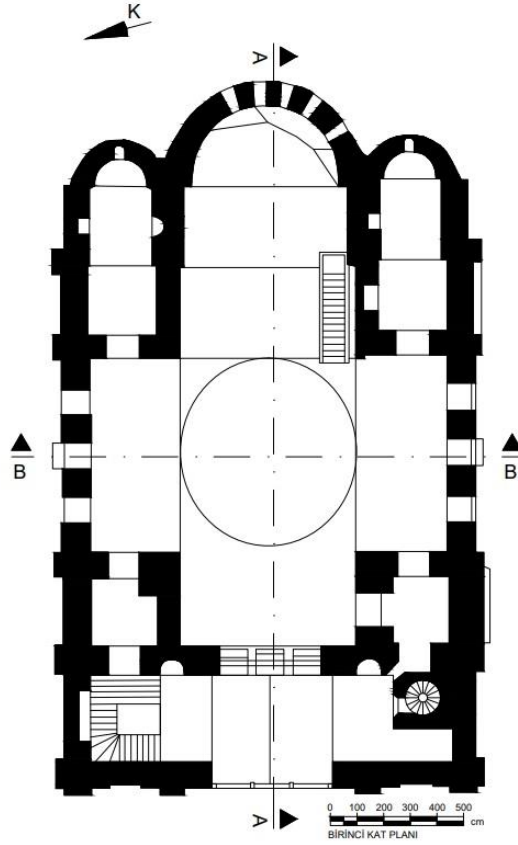

Şekil 5.11: Apsisin içeriden görünüşü ve sonradan eklenen mihrap nişi (Kişisel arşiv).

Şekil 5.12: Apsisin dışarıdan görünüşü (Kişisel arşiv).

Yapının üst katına geldiğimizde ise bizi narteksin ve yan neflerin üzerine konumlanmış galeriler karşılamaktadır (Şekil 5.13). Bu galerilerden bakıldığında orta nef net bir şekilde algılanabilmektedir. Ayrıca kubbe ve üst örtü detaylarını da galeri katından görmek mümkündür.

Şekil 5.13: Gazi Süleyman Paşa Camii birinci kat plan şeması.

Narteksin üzerinde kalan galeri bölümündeki büyük açıklık iki adet kare biçimli mermer sütun ile geçilmiştir. Bu sayede açıklığı üç parçaya bölen, 2.75 m yüksekliğinde, 0.31 metre genişliğinde ve 0.49 metre derinliğindeki sütunların arasından bakıldığında orta nef gözükmektedir. Sütunların alt katta orta neften bakıldığında görülen sütun başlığı yüzeylerinde bitki motifli süslemeler gözükmektedir (Şekil 5.14). Ancak narteks üzerindeki galeriden bakıldığında durum böyle değildir. Günümüzde yapı cami olarak kullanılmasına karşın sütun başlıklarının galeri katına bakan tarafında haç işaretlerinin bulunduğu gözükmektedir (Şekil 5.15). Sütunların başlık kısımlarının üzerine sıva ve boya işlemi yapıldığı da görülmektedir. Fakat boya işlemine rağmen haç işaretleri sütun başlıklarına işlenmiş şekilde olduğu için üzeri boyanmış ancak işaretler kaybolmamıştır.

Şekil 5.14: Galeri sütunlarının orta neften görünüşü (Kişisel arşiv).

Şekil 5.15: Galeri sütunlarının galeriden görünüşü ve sütunlarda bulunan haç işaretleri (Kişisel arşiv).

Yapının üzeri biri uzun diğeri kısa olmak üzere iki tonozun haç biçiminde kesişmesiyle meydana gelen bir üst örtü ile kapatılmıştır. Tonozların kesişim noktasında naosun üzerini örten merkezi bir kubbe bulunmaktadır (Şekil 5.16). Merkezi kubbe pandantiflerle taşınan onaltıgen bir kasnak üzerine oturtulmuştur ve dört adet büyük paye tarafından

taşınmaktadır. Kubbenin üzerine oturtulduğu poligonal kasnak oldukça yüksektir. Kubbenin ve tonozların üzeri dışarıdan kiremit ile örtülmüştür. Bauer'e göre 16 pencereye sahip olan kubbenin üzerindeki pencerelerden 8 tanesi Osmanlı Dönemi'nde kapatılmıştır.

Şekil 5.16: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin üst örtüsü ve kubbesi (Kişisel arşiv).

6. GAZİ SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ'NİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ DEĞİŞİMİ: EKLER VE BOZULMALAR

6.1 Gazi Süleyman Paşa Camii'nde Meydana Gelen Değişimlerin Genel Nedenleri

Neredeyse tüm antik eserlerde olduğu gibi Gazi Süleyman Paşa Camii de tarihsel süreçte çeşitli onarımlardan geçmiştir. Bu onarımlar sırasında yapının bazı bölümleri değişmiş, bazı bölümlerinde bozulmalar ya da orijinallliğini kaybetme durumları yaşanmıştır. Özellikle Bizans ve akabinde Türk döneminde yapılan onarımlar sonucu yapı kendi orijinallikinden uzaklaşmaya başlamıştır. Yıldız'a göre yapıdaki farklı teknikler incelendiğinde yapı hemen hemen on ayrı dönemde değişiklik geçirmiştir (Yıldız, 2013).

Onarım ya da restorasyonların birbirinden farklı sebepleri olsa da en genel iki sebepten biri yapının kiliseden camiye dönüşme sürecinde İslam dininin gerektirdiği ibadet etme biçimine uygun bir şekilde dönüştürülmesidir. İkinci genel sebep ise yapının özellikle bazı yıllarda depremlerden ciddi oranda zarar görmesidir. Caminin bulunduğu Vize ilçesi, İstanbul'a oldukça yakın bir konumda bulunduğundan İstanbul ve çevresinde yaşanan tüm şiddetli depremler Vize'yi de etkilemektedir. Vize'nin de içinde bulunduğu bölgede M.Ö. 5000 ve M.S. 1890 yılları arasında 584 deprem yaşanmıştır ve bu depremlerin en yoğun olduğu zaman dilimi 5. ve 6. yüzyıllardır (Yarcı, 2017). 740 yılında İstanbul merkezli yaşanan bir depremde Trakya'daki kalelerin büyük bir çoğunluğu yıkıldığı ve bu depremlere müteakip Vize'deki Ayasofya Kilisesi (Gazi Süleyman Paşa Camii)'nin de 833 yılında tamir edilerek tekrar yapılandırıldığı bilinmektedir (Brubaker ve Haldon, 2001). Bu tarihten sonra 989'da yaşanan ve Trakya'yla birlikte İtalya'yı dahi etkileyen deprem, 1354'teki Gelibolu depremi ve II.Bayezid Dönemi (1481-1512)'nde yaşanan Kıyamet-i Sugra olarak anılan büyük depremde de Vize'ye çok yakın olan Silivri kalesinin surlarının yıkıldığı bilinmektedir (Dirimtekin, 1965). Bu durumda bu depremlerden Vize kalesi ve Kale İçi mevkiinde bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii de etkilenmiş olmalıdır. Yapının hangi depremlerden etkilendiğine ve hangilerinden sonra onarım geçirdiğine dair kanıt niteliğinde bir belge bulunmasa da depremler sebebiyle onarıldığına dair belgeler mevcuttur.

6.2 İlk Dönemler: 15.Yüzyıl Değişiklikleri

Vize'nin kesin olarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmesinden sonra kentin en önemli kilisesi olan Ayasofya Kilisesi camiye dönüştürülmüştür. Osmanlı Devleti'nde yeni

bir yer fethedildiğinde o bölgenin en büyük kilisesinin camiye çevrilmesinin bir fetih geleneği olduğundan önceki kısımlarda da bahsedilmiştir. Bu geleneğe uygun olarak camiye dönüştürülen Ayasofya Kilisesi'nde birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişiklikler doğal olarak mekanı yeni ibadet biçimlerine uygun hale getirmek için yapılan değişiklikler olsa da bazı zorunlu değişiklikler de söz konusudur.

Eyice'ye göre binanın örtü sisteminin yarattığı baskıyı karşılaması gereken dört adet sütun binaya payeler haline daha sonradan eklenmiştir. Nedeni tam olarak bilinmese de bir deprem sonucu zarar gördüğü düşünülen eski zayıf sütunların yerine getirilen bu payeler sayesinde tonozlar, kemerler ve kubbenin ağırlığı karşılanabilmiştir (Eyice, 1969). Eyice ayrıca binanın kuzey cephesinin ve kubbenin yarısının da Türk döneminde yeniden inşa edildiğini söylemektedir. Kuzey cephede bulunan duvar ve kubbe kasnağının kuzey tarafına bakan yüzündeki duvar örme tekniğinin yapının diğer kısımlarından farklı olarak erken dönem Osmanlı inşaat tekniğinde yapılmış olan ve 15.yüzyıl Türk binalarının çoğunda uygulanan bir duvar örme tekniği olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yenilenen bu kısımlarda dikine yerleştirilmiş tuğlalara dikkat çekmektedir. Ancak payelerin Bizans döneminde mi yoksa Osmanlı döneminde mi yapıldığına dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

Kubbe kasnağında yapılan onarımlar sırasında binanın emniyeti açısından kubbe kasnağının onarılan kısımlarında tekrar pencere açılmaması uygun görülmüş ve tekrar inşa edilen kısımlar sağır olarak inşa edilmiştir. Bu durum sonucunda on altıgen kubbe kasnağının güney tarafında sekiz pencere varken kuzey tarafı sağır olarak kalmıştır (Şekil 6.1). İç mekandan bakıldığında algının bozulmaması için kubbe kasnağının iç yüzeyinde eksik olan eski pencerelerin yerine boya ile pencere resimleri çizilmiştir (Şekil 6.2 ve Şekil 6.3).

Şekil 6.1: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbe kasağı (Kişisel arşiv).

Şekil 6.2: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbesi (Kişisel arşiv).

Şekil 6.3: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kubbe kasnağındaki eksik pencerelerin yerine çizilen pencere resimleri (Kişisel arşiv).

6.3 Osmanlı'nın Son Dönemleri: 19.Yüzyıl Değişikleri

Vize'nin Osmanlı Devleti tarafından kesin olarak fethedilmesinden sonra camiye çevrilen ve Gazi Süleyman Paşa Camii adını alan Vize Ayasofyası literatürde ulaşılabilen bilgilere göre çok büyük ve köklü değişiklikler geçirmemiştir. Orijinal mimari özelliklerini pek kaybetmeyen yapının onarım faaliyetlerinde yalnızca onun ayakta tutulması amaçlanmıştır. Yapının ayakta tutulması kadar önemli olan bir diğer husus ise kiliseden camiye dönüşüm sürecinde İslam dinine ve bu dinin ibadet biçimlerine uygun mekânsal değişikliklerin yapılması gerekliliğidir. Bu hususta Vize Ayasofyası'nın Osmanlı döneminde geçirdiği en büyük değişiklikler yapıya minare, minber ve mihrap ilave edilmesidir. Bugün camide görülen minber (Şekil 6.4) ve mihrap (Şekil 6.5) tarihi ve sanat değeri taşımayan öğeler olsa da Eyice'ye göre 19. yüzyılda yapının içerisine çok güzel bir ahşap mahfil inşa edilmiştir. Ayrıca giriş cephesindeki cümle kapısının üzerinde önceden mevcut olan pencereler yıkıldıkları için yerine 19. yüzyılda ahşap bir kaplama yapılarak bu kısım kapatılmıştır (Eyice, 1969).

Şekil 6.4: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin minberi (Kişisel arşiv).

Şekil 6.5: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mihrap nişi (Kişisel arşiv).

Gazi Süleyman Paşa Camii'nin bilinen ilk onarım faaliyeti 1839'da, Sultan Abdülmecid döneminde, Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen öncedir. Buna göre 12 Temmuz 1839'da dönemin voyvodasına gönderilen bir yazıda Vize halkının caminin tamirini istediği yazılarak bu caminin hangi kısımlarının onarılması gerektiği ve onarım faaliyetlerinin ne kadar masrafla yapılacağının tespit edilmesi istenmiştir (Yarcı, 2017).

Arşiv kayıtlarına göre Osmanlı Devleti’nde Sultan Abdülmecid döneminde yapılan bir diğer onarım faaliyeti ise 1848 yılında gerçekleştirilmiştir (Ek B). 1848 yılında gerçekleştirilen onarım için yapılan yazışmalarda onarım masraflarının 7.956 kş. 10 para tuttuğunu belirten Yarcı, bu miktarın 1848 yılının Eylül ayında Mekulat Müdürü’ne teslim edildiğini de söylemektedir. 1848 yılında Gazi Süleyman Paşa Camii’nde gerçekleştirilen onarım faaliyetinin teknik ayrıntılarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır, ancak İstanbul’daki Ayasofya’nın da 1847 yılında bir onarım faaliyeti geçirmiş olması bu iki eski Bizans kilisesinin aynı ekip tarafından onarılmış olabileceğini düşündürmektedir.

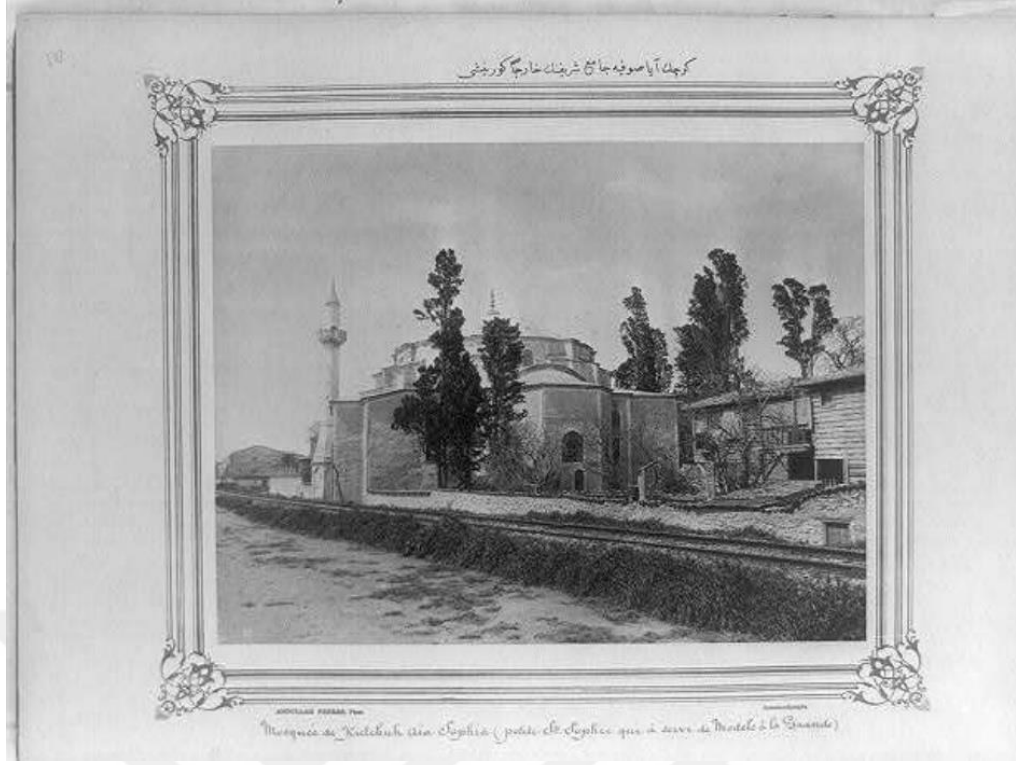
Caminin bilinen diğer bir onarımı ise Sultan II.Abdülhamid döneminde, 1900 yılında padişahın isteği üzerine yapılmıştır. Dönemin Maliye Nezareti’nin caminin onarımıyla ilgili gönderdiği yazıda, caminin bölgede etkili olan deprem nedeniyle zarar görmüş olan kısımlarının onarılması gerektiği yazmaktadır (Yarcı, 2017). Maliye Nezareti’nin yazmış olduğu bu yazıda caminin onarım faaliyetinden önce çevresinde bir keşif faaliyeti yapıldığı da yazmakla birlikte, ihale ile ilgili detaylar da yer almaktadır. Onarım için gerekli olan tutar, onarım ihalesinin hangi kurum tarafından kime verileceği gibi konular yazışmalar vasıtasıyla kararlaştırıldıktan sonra 18 Nisan 1901’de Gazi Süleyman Paşa Camii’nin onarımı ile ilgili padişah gerekli onayı vermiştir. Bunun üzerine 18 Haziran 1901’de işleme koyulan bir Maliye tezkeresinde (Ek C) caminin depremden dolayı hasar gören kısımlarının onarılması için gerekli keşif bedeli ve ihale ayrıntıları yer almaktadır (Yarcı, 2017). Bu ihale ve yazışmalar ile birlikte Gazi Süleyman Paşa Camii’nin onarım faaliyeti 2-3 yıl kadar sürmüştür. Yazışma süreci boyunca evraklarda “Gazi Süleyman Paşa Camii” adıyla anılan Vize Ayasofyası’nın bu ismi uzun yıllardır resmi olarak kullandığının da kanıtıdır. Yarcı’ya göre en geç 1903 yılının Kasım ayına kadar onarımı tamamlanan caminin onarım faaliyetleri bittikten sonra Vize’de resmi bir açılış töreni yapılmış ve halk halifeye dualar etmiştir (Yarcı, 2017).

Gazi Süleyman Paşa Camii’nde yapılan değişiklikleri inceleyen Bauer ve Klein’a göre Osmanlı döneminde camide yapılan belli başlı bazı değişiklikler vardır. Bunlardan ilki kubbe kasnağında yer alan 16 pencereden kuzey yönündeki 8 tanesinin ve apsisteki bazı pencerelerin kapatılmasıdır. İkinci ise narteksin üzerinde kalan batı galerisinin üstünün ahşap konstrüksiyon ile kapatılmasıdır. Bu ahşap konstrüksiyon günümüzde hala varlığını sürdürmektedir (Şekil 6.6)

Şekil 6.6: Gazi Süleyman Paşa Camii’nde batı tarafındaki galerinin üzerini örten ahşap konstrüksiyon (Kişisel arşiv).

Osmanlı döneminde yapılan bir diğer değişiklik kiliseden camiye çevrilen yapılarda ibadet şeklinden kaynaklanan bir gereksinim olarak minare eklenmesi olmuştur. Osmanlı döneminde yapının güneybatı köşesine bir minare eklenmiştir (Şekil 6.7). 19.yüzyılda camiye oldukça güzel bir ahşap mahfil eklendiği bilinse de bu mahfil günümüze kadar gelememiştir.

Şekil 6.7: 1890'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Yarcı, 2017).

Şekil 6.8: 1890'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Yarcı, 2017).

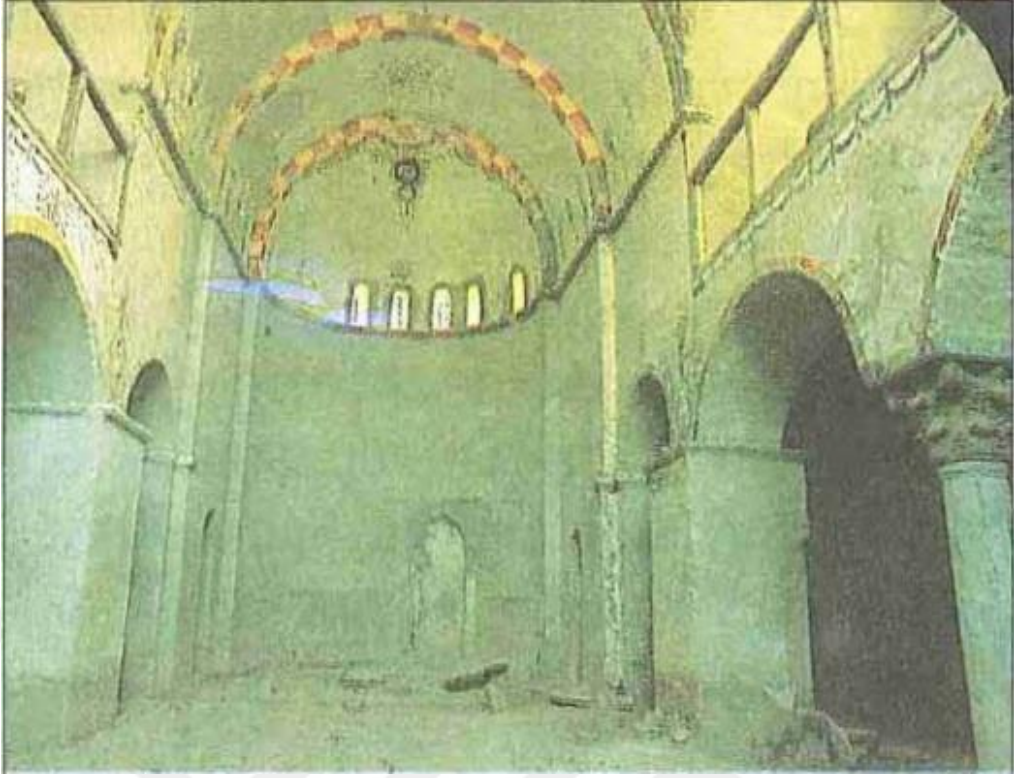
6.4 Cumhuriyet Sonrası Meydana Gelen Değişiklikler

Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle Balkan Savaşları'nın ve cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte II.Dünya Savaşı'nın etkileriyle birlikte pek çok yerde olduğu gibi Vize'de de harap bölgeler ortaya çıkmıştır. Yaşanan II.Dünya Savaşı sonrasında 1950'li yıllarda oldukça bakımsız bir durumda kalan Gazi Süleyman Paşa Camii'nin 1952-1953 yıllarında tamirine karar verildiği bilinmektedir. Ancak Vakıflar İdaresi'nin aldığı bu karar neticesinde hazırlıklar yapılsa da herhangi bir onarım faaliyetinde bulunulmamıştır.

Semavi Eyice'nin 1961 yılında Vize'ye yaptığı bir gezi sırasında yaptığı gözlemler göz önünde bulundurulduğunda 1961 yılında da camide henüz bir onarım faaliyetinde bulunulmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde minaresinin içeriden çıkılan tarafı da kürsü kısmına kadar yıkılmış olan Gazi Süleyman Paşa Camii Eyice'nin notlarına göre 1961'de çok harap halde bulunmaktadır, ayrıca cemaati de yoktur. Cami o yıllarda Vize'nin ana yerleşim sahasının dışında kalmıştır (Eyice, 1969).

1960'lı yıllarda orijinal iç süslemelerini kaybetmiş durumda olan Gazi Süleyman Paşa Camii'nde duvarlardaki kalın sıva ve badana tabakalarının altında bazı köşelerde fresko kalıntılarının görülebilir durumda olduğu bilinmektedir. Benzer şekilde o yıllarda var olan badana tabakalarının altında eski Türk devrine ait kalem işi nakışlar da olduğunu tahmin etmek güç değildir. Bu nedenle sanat tarihi açısından da oldukça önemli olan bu eserin o yıllarda bir türlü restore edilmeyerek bir nevi kaderine terk edilmiş olması oldukça üzücüdür (Şekil 6.9).

Gazi Süleyman Paşa Camii'nde 1980'li yıllara kadar bilinen herhangi bir onarım çalışması yoktur. 1980'li yıllarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapıda bir restorasyon çalışması başlatılsa da bu çalışma da yarım kalmış ve tamamlanamamıştır (Şekil 6.10). Bu yıllarda avluda bulunan mezar taşları caminin önünde önceden geniş bir hazire olduğunu göstermektedir. Vize'nin ana yerleşim sahasının gittikçe Kale İçi'nden uzaklaşması ve Balkan ülkelerinden gelen muhacirlerin kentin diğer bölgelerine yerleştirilmesi ile kentin yerleşim alanının değişmesi ile birlikte Gazi Süleyman Paşa Camii'nin cemaati de azalmış ve cami harap hale geldikten sonra da uzun yıllar boyunca cami cemaatsiz kalmıştır. Bu durum camideki onarım faaliyetlerinin sürekli ertelenmesi üzerinde etkili olmuştur.

Şekil 6.9: 1960'lı yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Eyice, 1969).

Şekil 6.10: 1980'li yıllarda Gazi Süleyman Paşa Camii (Ötüken ve Ousterhout, 1989).

6.5 2000 Sonrasında Meydana Gelen Değişiklikler

1980’lerden 2000’li yıllara kadar geçen süreçte cami için yapılan tek kayda değer faaliyet 1997 yılında Kırklareli Müzesi ve Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü’nün ortak çalışması ile birlikte caminin kısmi bakım ve temizliği yapılmasıdır. Burada herhangi bir onarım ya da restorasyon girişimi olmamıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde ise camide önemli onarım faaliyetleri düzenlenmiştir ve cami 2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından büyük oranda aslına uygun bir restorasyon geçirerek bugünkü görünümüne kavuşmuştur.

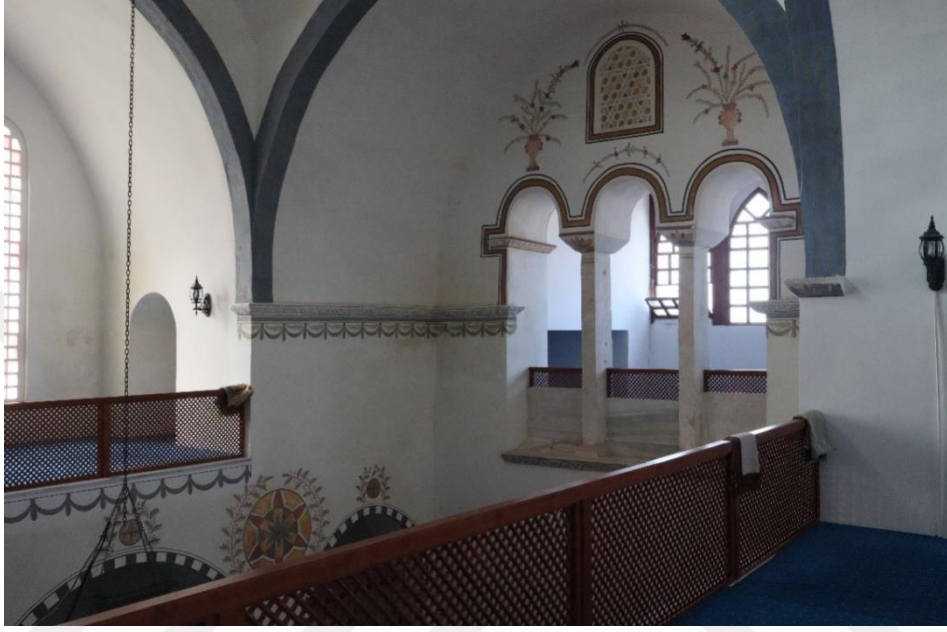
Günümüzde mevcut durumdaki halinde camiye batı tarafındaki avlu girişinden girilmektedir. Avluda camiye ait herhangi bir şadırvan ya da tuvalet birimi bulunmadığı için cami avlusunun dışına, caminin karşı tarafına bir tuvalet kabini koyulmuştur (Şekil 6.11). Caminin mimari ve sanat tarihi açısından önemi düşünöldüğünde oldukça zorlama ve kötü bir çözüm olarak sayılabilecek bu durum tarihi yapı ve çevresinin yeniden işlevlendirilmesi konusunda yetersiz bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Şekil 6.11: Gazi Süleyman Paşa Camii tuvaleti (Kişisel arşiv).

Batı taraftaki giriş cephesinden orijinaline uygun olacak şekilde girilen narteks mekanı günümüzde son cemaat mahali olarak kullanılmakta, son cemaat mahalinin sol tarafından galeri katına giden merdivene sağ tarafından ise minarenin kaidesine ulaşılmaktadır. Orta kısmın ise üzeri ahşap bir konstrüksiyonla kapatılmıştır. Üst katta kalan galeriler

günümüzde cami fonsyionuna uygun olarak kadınlar mahfili işlevi ile kullanılmaktadır (Şekil 6.12). Duvarlar üzerine yapılan sıva ve boya işlemleri sonucunda Bizans ya da Osmanlı dönemine ait fresko ve kalem işi süslemeler yok olmuş durumdadır. Ayrıca bina özellikle doğu cephesinden neredeyse tamamen yol kotunun altında kaldığı için (Şekil 6.13) iç mekanda rutubet sorunu gözlenmektedir.

Şekil 6.12: Gazi Süleyman Paşa Camii kadınlar mahfili (Kişisel arşiv).

Şekil 6.13: Gazi Süleyman Paşa Camii'nin doğu cephesindeki yol ile arasındaki kot farkı (Kişisel arşiv).

Çeşitli dönemlerde yapıda meydana gelen onarımlar sonucunda yapının döşeme kalınlığı da artmış ve dolayısıyla boyları 2 metre olan korent başlıklı sütunlar bodur bir görünüme kavuşmuştur (Şekil 6.14). Yan nefler ile orta nefi ayıran ve devşirme sütun başlıklarına sahip olan bu sütunlardan sadece iki tanesi orijinal bir şekilde günümüze ulaşabilmiştir.

Şekil 6.14: Gazi Süleyman Paşa Camii’ndeki korent başlıklı sütunlardan biri ve yan nef (Kişisel arşiv).

Günümüzdeki cami işlevine yönelik olarak iç mekanda apsisin olduğu alanda bir mihrap nişi ve orta nefin sağ tarafında bir minber bulunmaktadır. Cami olarak kullanılmasına karşın Vize’nin yeni yerleşim sahasının dışında kalan konumu sebebiyle cemaatsiz kaldığı söylenebilir.

15.Yüzyıl	Vize kentinin Osmanlı hakimiyetine girmesi ile birlikte kilise, cmaieye dönüştürülmüştür.
	Depremeler sonrasında zayıflayan eski sütunlara ek yapılarak tonoz, kemer ve kubbenin ağırlığının karşılanması sağlanmıştır.
	Yapının kuzey cephesinde bulunan duvarları ve kubbe kasnağının kuzey tarafındaki yüzü yeniden inşa edilmiştir. Yeniden inşa sırasında binanın emniyeti açısından kubbe kasnağının kuzey tarafına pencere açılmamıştır. Güneyde sekiz pencere varken kuzey tarafı sağırdır.
19.Yüzyıl	Yapıya minare, minber ve mihrap eklenmiştir. 19.yüzyılda sanat değeri olan çok güzel bir ahşap mahfil inşa edildiği bilinse de günümüze kadar gelememiştir.
	Giriş cephesindeki cümle kapısının üzerinde önceden mevcut olan pencereler yıkıldığı için yerine ahşap kaplama yapılmıştır.
	Narteksin üzerinde yer alan batı galerisi ahşap bir konstrüksiyonla kapatılmıştır.
20.Yüzyıl	Cumhuriyet sonrası birkaç onarım çalışması yapılsa da kayda değer bir restorasyon çalışması ya da değişiklik olmamıştır.
21.Yüzyıl	2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının restorasyonu gerçekleştirilmiştir.
	Duvarlar üzerine yapılan sıva ve boya işlemleri sebebiyle Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait fresko ve kalem işi duvar süslemeleri yok olmuştur.
	Yapılan onarım faaliyetleri sonucu döşeme kalınlığı arttığı için korent başlıklı sütunlar bodur bir görünüme ulaşmıştır.

Şekil 6.15: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki değişimler.

7. YAPIDA KORUMA VE RESTORASYON ÖNERİLERİ

Mimari, sanat ve toplumsal değeri olan tarihi binaların gelecek nesillere aktarılabilmesinde doğru koruma ve restorasyon tekniklerinin uygulanması çok büyük önem taşımaktadır. Restorasyonun asıl amacı bu binaları mimari değerlerinden bir şey kaybetmeden gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde ulaştırabilmektir. Gazi Süleyman Paşa Camii de ne yazık ki uzun yıllar çeşitli sebeplerle hasara uğramış, bakımsız kalmış ve tarihi süreçte gerek işlevsel değişiklikler sebebiyle gerekse yapı bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli onarım ve restorasyon çalışmalarına maruz kalmıştır. Bu bağlamda tezin bu bölümünde Gazi Süleyman Paşa Camii'nin mevcut durumu göz önünde bulundurularak yapının mimari karakteristiğini koruyarak özgün işlevinde kalmasını sağlayacak koruma ve restorasyon önerileri sunulmuştur.

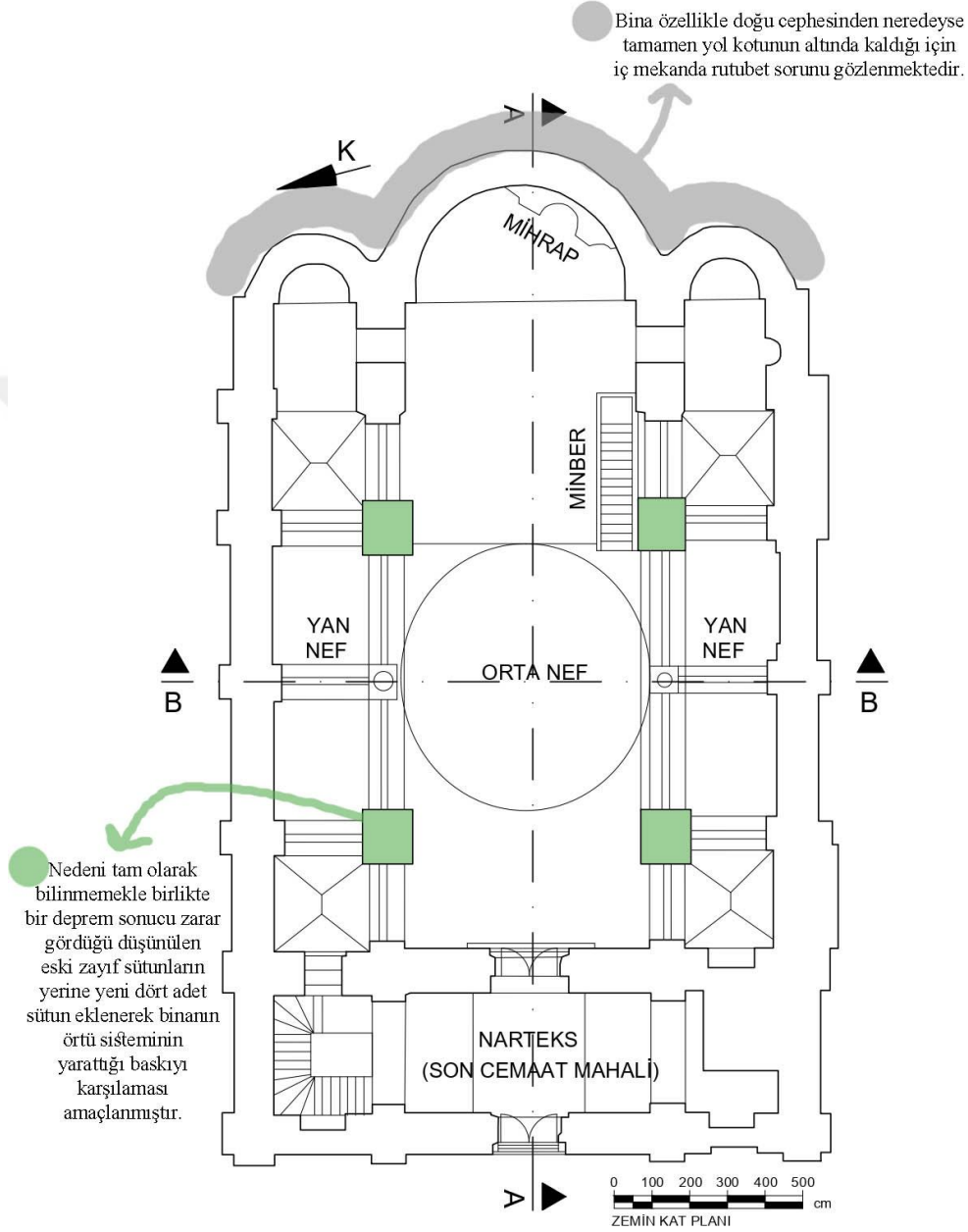
Yüzyıllar boyunca meydana geçirdiği kuşatma, savaş, deprem ve benzeri yıkıcı faaliyetlere rağmen bugün hala ayakta olan Gazi Süleyman Paşa Camii'nin günümüze kadar ulaşmasındaki en önemli faktör yapının önce kilise daha sonra ise cami olarak kullanılması ve bir ibadet mekanı olarak aynı işlevle kullanılmasıdır. Restorasyon uygulamalarında öncelikli amaç, tarihi yapıların anıtsal değerlerinin korunması olmalıdır. Bu sebeple, restorasyon önerileri getirilirken yapıların korunmasında risk oluşturabilecek her türlü etkenin projenin en başında belirlenmesi ve bu bağlamda disiplinlerarası bir çalışma ortaya konulması gerekmektedir.

Gazi Süleyman Paşa Camii geçirdiği restorasyon çalışmaları sonucu bugün sağlam ve kullanılabilir durumda olsa da yapının mevcut durumunun iyileştirilmesi için yapılabilecek müdahale önerileri ortaya koyulmuştur. Bu bölüde bahsi geçen tüm bakım ve onarım faaliyetleri işin gerekleri konusunda deneyimli ustalar tarafından ve denetimli bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

7.1 Eklerin Kaldırılması

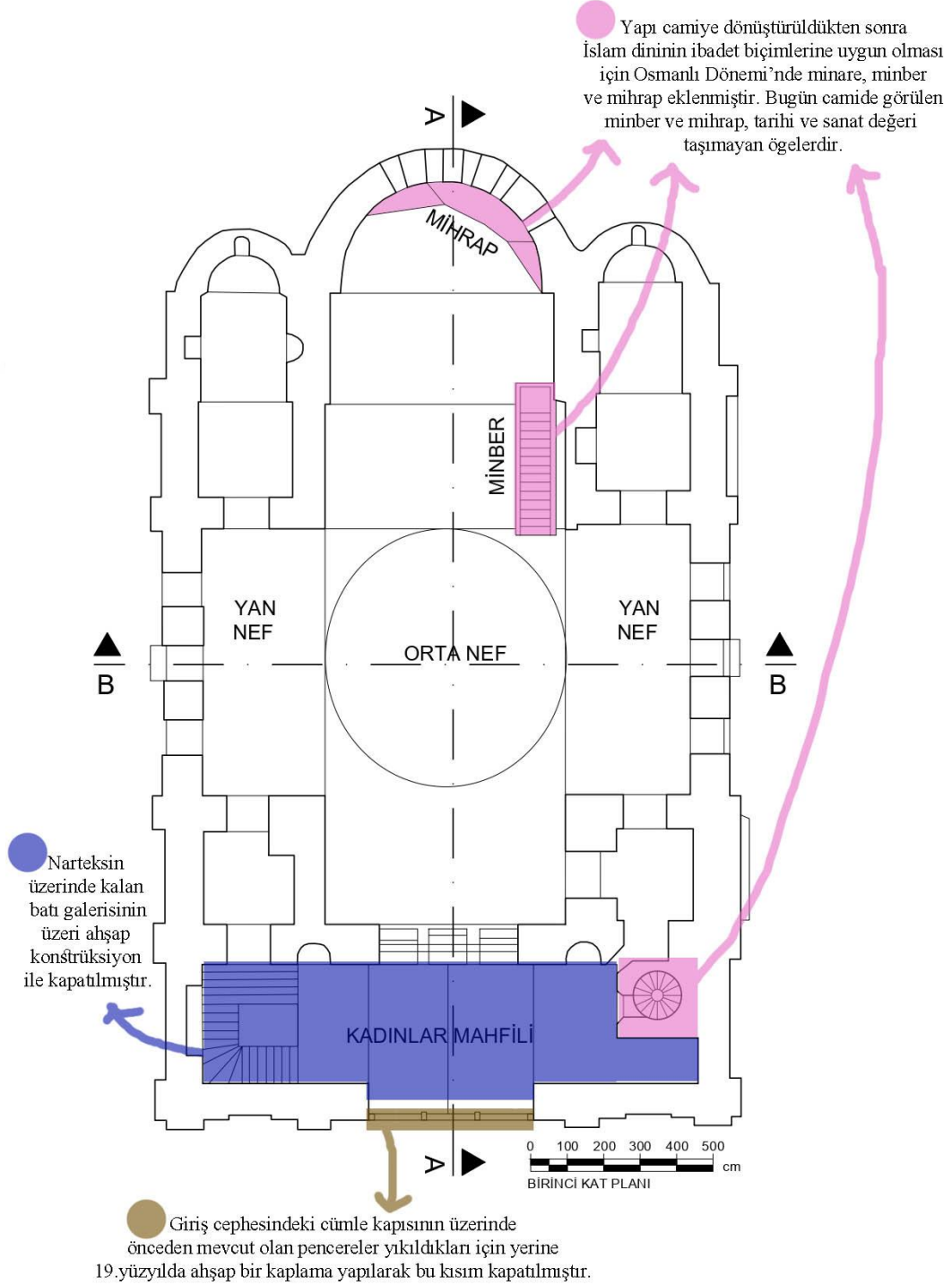
Yapı incelendiğinde yapının genelinde özellikle Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olan eklentilere rastlamak mümkündür. Ancak yapılan eklerin bir kısmı fonksiyonel olarak yararlı olup, yapının fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve bugün ayakta kalması ya da işlevini koruması açısından gereklidir. Bu eklerden ilki yapıya sonradan eklenmiş olan dört adet ayaktır (Şekil 7.1). Ayakların eklenme nedeni kesin olarak bilinmese de bir deprem sonucu

zarar gördüğü düşünölen eski zayıf sütunların üzeri kaplanarak ayak haline getirildiğı tahmin edilmektedir (Eyice, 1969). Amacı binanın örtü sisteminin yarattığı baskıyı karşılamak olduğı için restorasyon adı altında bu ayakların kaldırılması mümkün değildir.

Şekil 7.1: Gazi Süleyman Paşa Camii’ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren zemin kat plan şeması (Kişisel arşiv).

Yapının bir Bizans kilisesinden bir Osmanlı camisine dönüştürülmesiyle birlikte mekan kurgusu ve yeni ibadet biçimleri için gerekli olan minare, minber ve mihrap gibi eklentiler yapılmıştır (Şekil 7.2).

Şekil 7.2: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren birinci kat plan şeması (Kişisel arşiv).

Bugün camide görülen minber ve mihrap tarihi ve sanat değeri taşımayan öğeler olsa da işlevsellik açısından gereklidir. Yapının iç mekan kurgusunda önemli yeri olan bu öğelerin kaldırılması mümkün olmamakla birlikte, sonradan eklenen mihrap ve minber mekan içerisinde eğreti gözükmemektedir. Tarihi ve sanat değeri taşımayan bu öğeler aynı işleve sahip farklı tasarımlarla değiştirilse bile yapının orijinalinde bu öğeler var olmadığı için her durumda ek olarak kalmaya devam edeceklerdir. Dolayısıyla değiştirilmeleri elzem değildir. Ancak yapının minaresi dış cephede yapı ile bütünleşmemiş bir biçimde eğreti gözükmemektedir (Şekil 7.3). Mevcut halinde özellikle şerefe korkuluğu oldukça zorlamadır. Minarenin Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrildiği sırada yapılmış şekline uygun şekilde restore edilmesi gerekmektedir.

Şekil 7.3: Gazi Süleyman Paşa Camii dış cephe dokusu (Kişisel arşiv).

Yapının batı cephesinde girişteki cümle kapısının üzerinde önceden mevcut olan pencerelerin yıkılması ile birlikte bu kısmın yerine 19.yüzyılda ahşap bir kaplama yapılmış, bununla birlikte narteksin üzerinde kalan batı galerinin üzeri de ahşap konstrüksiyon ile kapatılmıştır (Şekil 7.4). Batı cephesine sonradan eklenen ve orijinal duruma uygun olmayan ahşap eklentiler yapının karakterini bozduğu için kaldırılmalıdır.

Tüm bu ekler göz önüne alındığında mekansal kurgulara ve yapının cami işlevine uygun olan ekler dışında, camide bulunan ve onun tarihi ve sanat değerine zarar veren eklentiler kaldırılmalıdır.

7.2 Yüzey Temizliği

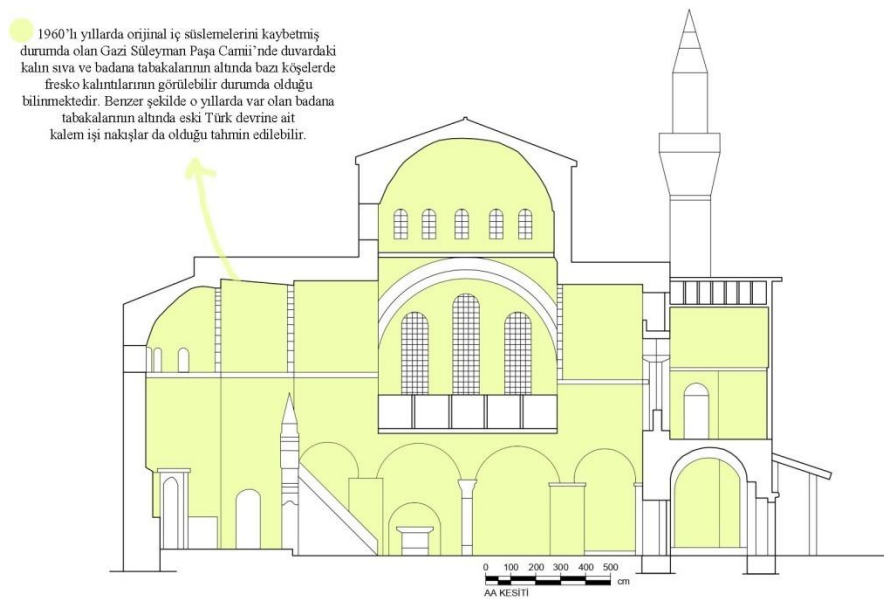
Tarihi yapılarda, özellikle de Gazi Süleyman Paşa Camii gibi rutubetli bir ortama sahip olanlarda; cephelerdeki taş yüzeylerinde, derz boşluklarında ve sıklıkla da kubbelerde yosun ve bitki oluşumlarına rastlanmaktadır. Bitkiler başta zararsız gibi görünse de taş yüzeylerini aşındırma, sıvalarda çatlamaya sebep olma gibi bazı zararlı etkileri vardır. Özellikle derz aralarında oldukça derin kökler salabilen bitkilerin temizlenmesi de oldukça önemlidir. Eğer bitki kökleri zayıfsa basit bir ayıklama işlemi yeterli olabilmektedir. Ancak köklerin derinde ve kuvvetli olduğu durumlarda ayıklama yapabilmek mümkün değildir. Ayıklama yapılamayan durumlarda önce yüzeydeki bitkiler uzaklaştırılmalı, sonra da köklere kimyasal enjekte edilerek bitki kökünün çürümesi ve aynı noktadan tekrar gelişmemesi sağlanmalıdır (Ahunbay, 1996).

Temizleme işlemleri düzenli bir şekilde yapılması tarihi yapılar için en pratik ve en ucuz yöntemdir. Yıllık ya da altı aylık periyotlarla yapılacak temizleme işlemleri ile büyük ölçekli bakım ve onarım faaliyetlerine gerek kalmadan tarihi yapıların korunması sağlanabilmektedir. Ancak tarihi yapılarda temizleme işlemlerinin yapılması çok dikkatli ve kapsamlı bir ön araştırma süreci gerektirmektedir. Özgün dokuya zarar vermeyecek en uygun yöntemin bulunması ve tahrip nedenlerinin iyi anlaşılabilmesi için yapıdan alınan örneklerle laboratuvar testleri yapılmalıdır. Laboratuvar analizleri sonucunda en uygun temizleme yöntemi ve malzemeleri seçilerek işin uzmanları tarafından işlem yapılması doğru olacaktır.

Gazi Süleyman Paşa Camii gibi taş olan tarihi yapılarda taşların uygun yöntem ve malzemelerle temizlenmesindeki başlıca amaç tahrip edici maddelerin yüzeyden uzaklaştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda taş yüzeylerin temizlenmesi için mekanik ve kimyasal olmak üzere iki çeşit temizleme yöntemi kullanılabilir.

Gazi Süleyman Paşa Camii için hangi yöntemin en uygun temizleme yöntemi olduğunun kesin kararının verilebilmesi için laboratuvar testleri ve uzman görüşü gereklidir. Gereken tüm testler yapıldıktan sonra en uygun temizleme yöntemi seçilerek, yapının tüm

yüzeylerinde periyodik temizleme işlemleri yapılmalıdır. Özellikle iç mekandaki sıva ve boyalar arındırılmalı (Şekil 7.4) yapının özgün duvar yüzeyi ortaya çıkartılmalıdır. Sıva ve boya kaldırılması işlemi dikkatlice yapılmalı, alt yüzeylerde aşınmaya sebep olacak uygulamalardan kaçınılmalıdır. Yapı hem Bizans hem de Osmanlı dönemlerinde aktif olarak kullanıldığı için her iki döneme de ait süslemelerin var olduğu tahmin edilmektedir. Hangi yüzeyin ve süsleme tabakasının açıkta bırakılacağı konusunda uzman görüşleri dikkate alınmalı ve bu bağlamda restorasyon sırasında karar verilmelidir.

Şekil 7.4: Gazi Süleyman Paşa Camii’ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren AA kesiti şeması (Kişisel arşiv).

7.3 Güçlendirme ve Yenileme

Güçlendirme ya da diğer bir deyişle sağlamlaştırma işlemleri tarihi yapıların malzemesinin, taşıyıcı sisteminin ya da zemininin güçlendirilmesi amacıyla yapılır (Ahunbay, 2004). Sağlamlaştırma kararı verebilmek çok kolay değildir, çünkü sağlamlaştırma kararının alınabilmesi için öncelikle yapıların içinde ve dışındaki tüm sıva ve boyaların kaldırılması ve sıvanın altından çıkacak çatlakların taşıdığı risklerin tespit edilmesi gerekir. Bu bağlamda sağlamlaştırma kararı verilebilmesi için başta statik konusunda tecrübeli inşaat mühendisleri olmak üzere birçok farklı meslekten uzmanın disiplinlerarası bir çalışma yürütmesi gerekmektedir.

Sağlamlaştırma çalışmalarının ilki yapı malzemelerinin sağlamlaştırılması olarak ele alınabilir. Yapı malzemelerine sağlamlaştırma işlemleri uygulanırken Gazi Süleyman Paşa Camii gibi taş malzemeye sahip olan yapılarda yüzeysel aşınma, yüzeysel taş kayıpları ve kuvvetlendirme yöntemleri ile gözenekli ve kolay ufalanabilir taşların sulu çözeltiler ile sağlamlaştırılması sağlanabilmektedir. Yüzeyde herhangi bir boşluk oluşması durumunda dolgu yapılabilir. Taş sağlamlaştırma ve dolgu işlemlerinde kullanılacak malzemeler uzmanlar tarafından belirlenmelidir.

Bir diğer sağlamlaştırma çalışması taşıyıcı sistemin sağlamlaştırılmasıdır. Taşıyıcı sistemler için sağlamlaştırma teknikleri; enjeksiyon, öngerme, ankraj temel genişletme ve sağlam zemine inen kazıklı temellerle destekleme olarak sıralanabilir (Ahunbay, 2004). Yapının taşıyıcı sisteminde herhangi bir müdahaleye gerek duyulup duyulmadığını anlamak için öncelikle incelemeler yapılmalıdır. Gazi Süleyman Paşa Camii'nde konunun uzmanları tarafından yapılacak incelemeler sonucunda duvarlarda ya da kubbe eteğinde çatlaklar tespit edilmesi durumunda bölgesel onarımlar tercih edilebilir. Onarım yöntemi ise çatlakların genişliğine ve bulunduğu yere göre değişkenlik gösterir. İnce ve nispeten zararsız çatlaklara özgün malzemeye uygun harçlar enjekte edilebileceği gibi daha ciddi durumlarda çelik donatılar kullanılması da gerekebilir.

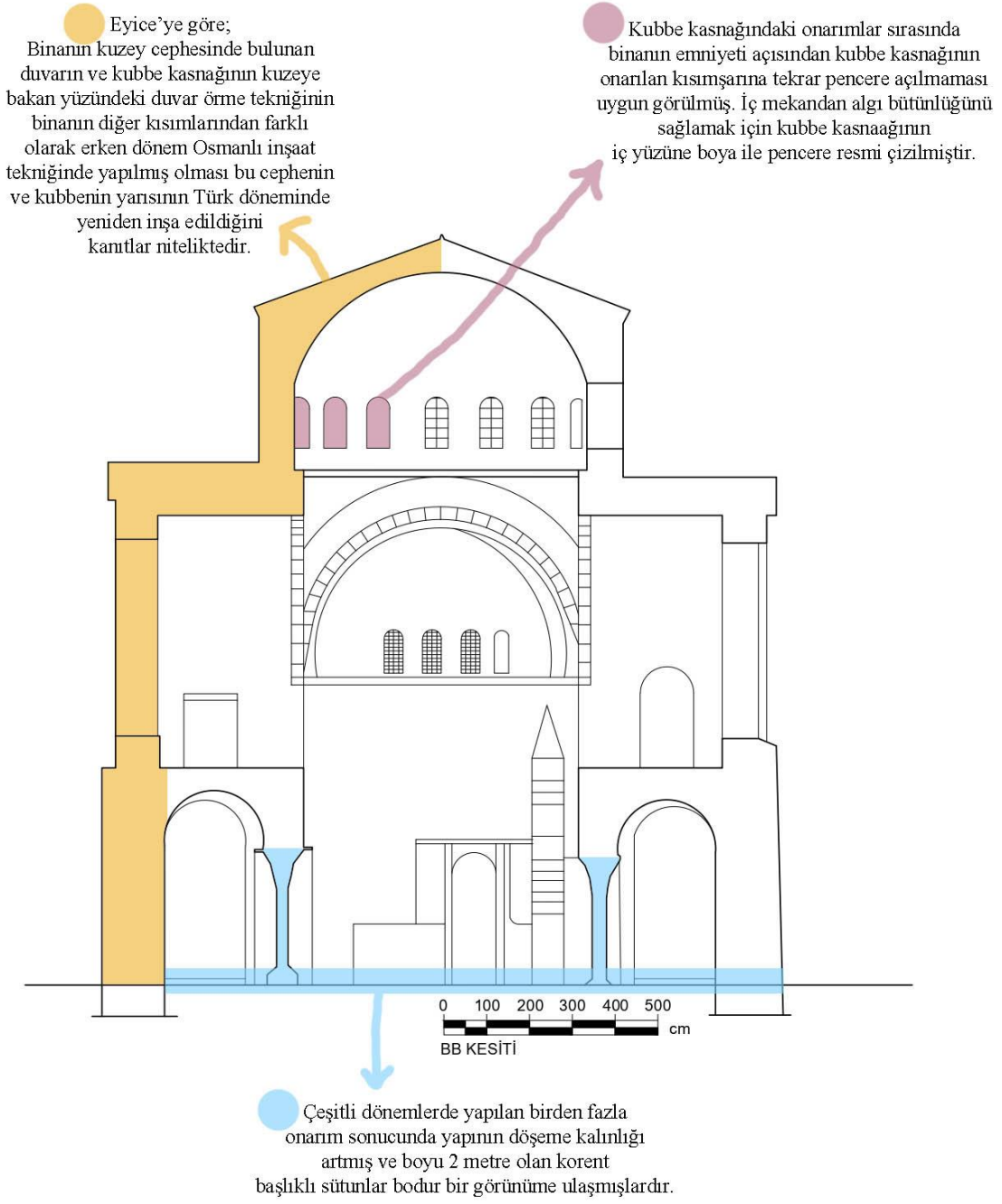
Kubbe, kemer, tonoz gibi diğer mimari elemanlardaki çatlaklar bazen daha karmaşık durumlara sebep olabilmektedir. Kubbe eteğinde oluşan çekme gerilmelerinin karşılanamaması durumunda kubbeye radyal çatlaklar oluşabilmektedir. Bu durumda çatlakların durumu tespit edilerek gerekirse çekme çemberi oluşturulmalıdır. Nitekim Gazi Süleyman Paşa Camii'nin önceki onarımlarında binanın örtü sisteminin yarattığı baskıyı karşılama amacıyla kubbe kasnağının etrafındaki dört adet zayıf sütun güçlendirilmiştir (Eyice, 1969).

Gazi Süleyman Paşa Camii'nde çeşitli dönemlerde yapılan farklı bakım, onarım ve restorasyon çalışmaları sonucunda döşemelerde yenilemeler yapılmıştır. Bu yenilemeler sonucunda döşeme kalınlığı artmış ve yapının boyu 2 metreyi bulan orijinal korent başlıklı sütunlarının bir kısmı döşemenin altında kalarak sütunlar bodur bir görünüme ulaşmıştır (Şekil 7.5). Ayrıca bu durum özgün döşeme tabakasının görülmesini de engellemektedir. Buna göre yapıda gerekli testler yapılarak orijinal döşemeye ulaşılıp ulaşılamayacağı

saptanmalı, mümkünse döşeme kalınlığı azaltılmalı ve özgün döşeme ortaya çıkartılmalıdır.

Yapının önceki dönemlerde yapılan bakım, onarım ve restorasyon çalışmaları sırasında yenilenen bir diğer kısımları ise duvarlar ve kubbedir. Eyice'ye göre binanın kuzey cephesinde bulunan duvarın ve kubbe kasnağının kuzeye bakan yüzündeki duvar örme tekniğinin binanın diğer kısımlarından farklı olarak erken dönem Osmanlı inşaat tekniğiyle yapılmış olması bu cephenin ve kubbenin yarısının Türk döneminde yeniden inşa edildiğini kanıtlar niteliktedir (Şekil 7.5). Burada bulunan duvarlar dönem eki olarak kabul edilmeli ve bu şekilde korunmalıdır. Ancak bina özellikle doğu cephesinden neredeyse tamamen yol kotunun altında kaldığı için iç mekanda ve duvarlarda rutubet problemi vardır. Yapının rutubetten daha fazla zarar görmemesi için gerekli yalıtımlar yapılmalı ve binanın su ve nemden etkilenmesi önlenmelidir.

Yukarıda sıralanan tüm temizlik, bakım, onarım ve yenileme faaliyetleri sonucunda bugün hala ayakta duran Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kullanım ömrü uzatılacak ve yapının tarihi ve sanat değeri korunarak gelecek nesillere aktarılması sağlanacaktır.

Şekil 7.5: Gazi Süleyman Paşa Camii'ndeki bazı ekleri ve problemleri gösteren BB kesiti şeması (Kısmi arşiv).

7.4 Mekan Organizasyonu ve Fiziksel Çevre Bağlamında Mevcut İşlevin

Güncellenmesi

Tarihi yapıların mevcut işlevlerini korumalarının toplumsal, ekonomik ya da fiziki koşullardan dolayı mümkün olmadığı durumlarda restorasyon sonrası yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Ancak Gazi Süleyman Paşa Camii örneği özelinde bu durum gerekli değildir. Yapı, Vize kentinin Osmanlı hakimiyetine geçtiği döneme kadar bir kilise olarak kullanılmış, Osmanlı Dönemi'nde ise camiye dönüştürülerek kullanılmıştır. Bu şekilde “ibadet mekanı” olma işlevini koruyan cami günümüzde de aynı işlevle kullanılmaktadır. Yapının günümüze kadar ulaşabilmesinin en büyük sebeplerinden biri de işlevinin değişmemesidir. Bu sayede yapının özgünlüğü ve anıtsal değeri büyük ölçüde korunmuştur.

Yapının mevcut durumu göz önüne alındığında, tez boyunca verilen onarım ve restorasyon önerileri ile birlikte çevresel ve fiziki koşulları daha da iyileştirilebilir. Bu bağlamda Gazi Süleyman Paşa Camii'ni gelecek nesillere özgün biçimiyle aktarabilmek için; caminin bulunduğu çevrenin fiziki koşulları iyileştirilebilir. Bunun yanı sıra çevre sakinlerine korumanın önemi anlatılmalı ve yapının tahrip edilmesini engelleyici önlemler alınmalıdır.

Öte yandan Vize kentinin yıllar içinde değişen kent merkezi ile birlikte caminin konumu günümüzde kentin ana yaşam merkezinden uzak kalmaktadır. Caminin cemaatsiz kalması durumu göz önüne alındığında yapının ilk haline dönüştürülmesi ve bir Bizans kilisesi olarak özgün haliyle müzeye dönüştürülmesi de uygun bir yeniden işlevlendirme kararı olabilir. Bu sayede yapı özgün haline dönüştürülerek korunabilir, aynı zamanda kente tarihi ve turistik bir değer katabilir.

8. SONUÇLAR

Tezde, Bizans dönemi kiliselerin camiye dönüştürülme sürecinde yapılarda meydana gelen mekansal ve mimari değişiklikler Vize Gazi Süleyman Paşa Camii örneği üzerinden incelenmiştir. Çeşitli Trak kavimleri ve Bizans İmparatorluğu tarafından yüzyıllarca yönetilen Vize kenti, Osmanlı hakimiyetine girmesiyle birlikte hem toplumsal hem de fiziksel olarak köklü değişiklikler yaşamıştır. Hristiyanların çoğunlukta olduğu bir toplumdan Müslümanların çoğunlukta olduğu bir topluma geçiş sürecinde toplumsal yaşamda yaşanan bu köklü değişiklik mimari yapıları ve kentsel gelişimi de etkilemiştir.

1346 yılında Osmanlı'nın bölgeyi ilk defa fethinden 1453 yılındaki İstanbul'un fethine kadar Vize dönem dönem Osmanlı ve Bizans hakimiyetine girmiş, 1453 yılında nihai olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1923 yılında cumhuriyetin ilanına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır ve günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti topraklarında Kırklareli iline bağlı bir ilçe olarak varlığını sürdürmektedir.

1331 yılında Orhan Bey'in İznik'i aldıktan sonra oradaki Ayasofya Kilisesi'ni camiye çevirmesi ile birlikte başlayan Osmanlı'da kiliseleri camiye çevirme uygulaması zamanla bir fetih geleneği halini almıştır. Yeniden işlevlendirmeyeyle birlikte dini yapıların günümüze kadar ulaşmasında büyük bir etkisi olan bu uygulama Osmanlı Devleti'nin neredeyse her döneminde uygulanmıştır. Bu uygulamanın en büyük amaçlarından biri Osmanlı'da bir şehir fethedildiğinde o bölgeye ilk etapta giren askerler ve iskan politikası doğrultusunda yerleştirilen halkın kullanımı için ibadet mekanı gereksinimini karşılamaktır. İbadet mekanı ihtiyacını karşılamamanın en hızlı ve ekonomik yolu ise fethedilen kentteki kiliselerin camiye çevrilmesi olmuştur. İhtiyacı karşılamamanın yanı sıra kiliselerin camiye dönüştürülmesinin bir diğer önemli nedeni ise bu durumun bölgedeki hakimiyeti tam olarak sağlamanın bir sembolü haline gelmiş olmasıdır.

Fetih geleneğine bağlı olarak Vize kentinde camiye çevrilmiş olan Vize Ayasofyası, Bizans dini mimarisinin Türk Trakyası'ndaki temsilcisi sayılabilecek ölçüde bir yapıdır. Karma bir plan tipine sahip olan yapının alt kısmı üç nefli bazilikal plan şemasıyla inşa edilmiş olup üst yapı ve örtü sistemi ise Yunan haçı kilise tipolojisindedir. Sahip olduğu plan şeması bakımından Bizans döneminde genellikle Mora yarımadasında ve son dönem Bizans mimarisinde sadece eyaletlerde görülen çifte ve karma bir plan sistemine sahip

olması yapıyı özel kılmaktadır. İnşa edildiği dönemde Bizans İmparatorluğu'nun başkentine bu kadar yakın bir bölgede yalnızca eyaletlerde görülen bir plan şemasıyla inşa edilmesi bakımından Bizans sanat tarihi açısından da önemli bir yapıdır. Dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça büyük ölçüde bir yapı olan kilisenin Bizans döneminde kentin ana kilisesi olduğu düşünülmektedir.

Literatürdeki bazı görüşlere göre Vize Ayasofyası ilk olarak Jüstinyen zamanında 6. yüzyılda bazilikal bir plan şeması ile inşa edilmiş ancak 10. yüzyılda bilinmeyen bir sebepten dolayı yıkılmış olan antik bir kilise yapısının üzerine inşa edilmiştir. Konu üzerine çalışmış kişilerin büyük çoğunluğunun ortak görüşüne göre 13-14. Yüzyıla tarihlendirilmesi uygun olan yapı geç dönem Bizans kilisesidir.

Vize Ayasofyası, Osmanlı'nın bölgeyi fethinden sonra camiye dönüştürülmüş ve Gazi Süleyman Paşa Camii ismini almıştır. Ancak Gazi Süleyman Paşa Camii'nin kimin vakfiyesine ait olduğu ile ilgili kesin bir belge bulunmadığından söz konusu Süleyman Paşa'nın kim olduğu meselesi henüz aydınlatılamamıştır. Yapı camiye dönüştürüldükten sonra camilerin temel bölümlerinden olan minare, minber ve mihrap eklenmiştir. Bu eklemelerle birlikte Müslümanların İslam dininin gereklerine uygun şekilde ibadet edebilmeleri için gerekli ortam sağlanmış ve işlev değişikliği gerçekleştirilmiştir. Yapının girişindeki narteks bölümü son cemaat mahaline, üst kattaki galeriler ise kadınlar mahfiline dönüştürülmüştür. İşleve yönelik değişikliklerin yanı sıra mimari öğelerde de değişiklikler yapılmıştır. Binanın kuzey cephesine bakan duvarı ve kubbe kasnağının kuzey tarafı onarılmış, kubbe kasnağının onarılan kısmındaki pencereler kapatılmış ve binanın örtü sisteminin yarattığı baskıyı karşılaması adına dört adet sütun payeler şeklinde eklenmiştir. Cümle kapısının üzerindeki pencereler yıkıldığı için yerine ahşap bir konstrüksiyon inşa edilmiştir. Yapılan onarım faaliyetleri yalnızca yapının ayakta tutulması için gerçekleştirilmiştir, bu sebeple müdahaleler hep sınırlı tutulmuştur.

Kentlerin ve kentlerde bulunan eski yapıların kaderini belirleyen parametrelerden biri fetih faaliyetleri iken diğerleri ise göçler ve savaşlar olarak gösterilebilir. Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşı'nın sonuçları ile birlikte cumhuriyet sonrası dönemde dahi başta Doğu Trakya olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerine Balkanlardan göçler gerçekleşmiş ve kente gelen muhacirler için yeni mahalleler ve yerleşim sahaları oluşturulmuştur. Vize'de de yeni iskan sahaları açılmış ve Gazi Süleyman Paşa Camii'nin de bulunduğu eski

yerleşim sahası yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Bu durum sebebiyle Gazi Süleyman Paşa Camii uzun yıllar cemaatsiz kalmış ve gittikçe bakımsız ve harap bir hale gelmiştir. Caminin hem yeni yerleşim sahasına uzak olması hem de II.Dünya Savaşı'nın ülke genelini ekonomik olarak sarsması sebebiyle yapıya uzun süre herhangi bir onarım faaliyetinde bulunulmamıştır. 1950'li ve 1980'li yıllarda birkaç defa onarım girişiminde bulunulduysa da bu faaliyetler tamamlanamamıştır.

Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 11.09.1997 tarih ve 949 sayılı kararı ile tescillenerek koruma altına alınan yapıya 1997 yılında Kırklareli Müzesi ve Trakya Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nün ortak çalışmasıyla kısmi bakım ve temizlik yapılmış, 2007 yılında ise yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun bir şekilde onarılmıştır.

Yapılan çalışma sonucunda Osmanlı Dönemi'nde fetih hareketleri sonucu değişen demografik yapının, Vize kentinin fiziksel yapısı ve kentte bulunan eski bir Bizans kilisesi olan Gazi Süleyman Paşa Camii (Vize Ayasofyası) üzerinde değiştirici ve dönüştürücü etkileri olduğu saptanmıştır. Fetih sonucu bölgedeki Müslüman nüfusun artması ile birlikte ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar Vize Ayasofyası'nın camiye dönüştürülerek kullanılmasına sebep olmuştur. Dönüşüm sürecinde ibadete uygun hale getirilen yapıya bazı eklemeler yapılmışsa da orijinalliğinin büyük ölçüde korunduğu tespit edilmiştir.

Yeniden işlevlendirilerek kullanılmayan eski yapıların bir kısmı zaman içerisinde bakımsızlıktan yok olmaya yüz tutmaktadır. Bu sebeple kiliselerin camiye dönüştürülerek kullanılması bu yapıların günümüze ulaşabilmesi açısından önemli bir uygulama olarak görülmektedir. Kendisine yüklenen yeni işlevi ile birlikte günümüze kadar ulaşan ve günümüzde hala cami olarak kullanılmaya devam eden Gazi Süleyman Paşa Camii özgün yapısı bozulmadan, yalın ve geri döndürülebilir müdahalelerle yaşatılmaktadır.

9. KAYNAKLAR

- Akyürek, E. (1996). Bir Ortaçağ Sanatı Olarak Bizans Sanatı. Sanatın Ortaçağı: Türk, Bizans ve Batı Sanatı Üzerine Yazılar, Kabalcı Yayınevi, 71-88. Erişim adresi: https://www.academia.edu/5085838/Bir_Orta%C3%A7a%C4%9F_Sanat%C4%B1_Olarak_Bizans_Sanat%C4%B1
- Anonim. (2019). Kırklareli: Kıyıköy Camii. Erişim adresi: <https://www.haberkaos.com/kirklareli-kiyikoy-camii/>
- Anonim. (2020). Vize İlçemiz. Vize Müftülüğü. Erişim adresi: <https://kirklareli.diyanet.gov.tr/vize/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal2&ContentId=muftulugumuz>
- Arseven, C.E., Sanat Ansiklopedisi, CİLT I, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1998, s.258-259.
- Bauer F.A. ve Klein H.A. (2007). The Church of Hagia Sophia in Bizye (Vize): Results of the Fieldwork Seasons 2003 and 2004. Erişim adresi: https://www.academia.edu/22676990/The_Church_of_Hagia_Sophia_in_Bizye_Vize_Results_of_the_Fieldwork_Seasons_2003_and_2004
- Baran, S. (2021). Enez Ayasofyası. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/enez-ayasofyasi-olarak-bilinen-tarihi-cami-56-yil-sonra-ibadete-aciliyor/2454103>
- Beygo, A. (2015). The Historical Topography of a Provincial Byzantine City in Thrace With Special Attention To The Fortifications: Vize (Bizye) (Doktora Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no. 462902)
- Brubaker, L. ve Haldon, J. (2001). Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs.
- Ceylan, M.A. (2011). Vize’de (Kırklareli) Yerleşmenin Gelişimi). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23.sayı, 53-92. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/470/3812>
- Çavdar, M. (2014). Kırklareli Vize’den Geç Antik-Bizans Dönemi Mimari Plastik Taş Eserler (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurullu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no: 381853).
- Demir, E. (2011). Halebi Medresesi Camii. Erişim adresi: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=2105338>
- Demir Koç, Z. (2020). Osmanlı Dönemi’nde Trabzon Kenti’nde Camiye Dönüştürülen Kilise Yapılarının Değişiminin Mimari Analizi (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no: 621799).

- Dirimtekin, F. (1961). Vize'deki Ayasofya Kilisesi (Süleyman Paşa). Ayasofya Müzesi Yıllığı, nr. 3, 18.
- Dirimtekin, F. (1965). Vize Tetkikleri. Ayasofya Müzesi Yıllığı, nr. 6, 16-22.
- Düzenli, H.İ. (2020). Kiliseden Camiye Dönüştürme ve İstanbul'da Kiliseden Dönüştürülen Camiler Hakkında Notlar. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 16.sayı, 387-423.Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmia/issue/58868/849235>
- Erbilgin, S.H. (2017, Temmuz). Erken Dönem Kilise Mimarisi ve Dinsel Dramın İlk Örneklerinde Mekan. *Sahne ve Müzik Eğitim-Araştırma e-Dergisi*, 5.sayı.Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/327970>
- Eyice, S. Ayasofya Camii. *Türk İslam Ansiklopedisi*, 4.cilt, 223-224.Erişim adresi:<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayasofya-camii--vize>
- Eyice, S. (1969). Trakya'da Bizans Devrine Ait Eserler. *Türk Trakyası'nda İncelemelerden Notlar:I*, 326-358.Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/73097/1192212>
- Eyice, S. (1970) Trakya'da İncik'de Bir Tabhaneli Cami. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1.sayı, 171-196.Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdrq/D00120/1970_1/1970_1_EYICES.pdf
- Eyice, S. (1990) İstanbul'da Kiliseden Çevrilmiş Cami ve Mescidler ve Bunların Restorasyonu. *Vakıf Haftası Dergisi*, 7, 279-291. Erişim adresi: <https://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11352/860/Eyice.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Gazioğlu, H.H. (2014). Orta Bizans Dönemi Sekiz Destekli Kiliseler: Bir Değerlendirme. Erişim adresi: https://www.academia.edu/7206115/Orta_Bizans_D%C3%B6nemi_Sekiz_Destekli_Kiliseler_Bir_De%C4%9Ferlendirme
- Gengeç, E. (2016). Kiliseden Camiye Çevrilen Yapılar İstanbul (Lisans Tezi). Erişim adresi: https://www.academia.edu/26564452/Kiliseden_Camiye_%C3%87evrilen_Yap%C4%B1lar_Converted_Byzantine_Churches_in_Istanbul_Their_Transformation_Into_Mosques_and_Masjids
- Güler, H.N. (2019). Nikea (İznik) Ayasofyası (Müzedde Uygulama Ödevi). Erişim adresi: https://www.academia.edu/42215914/N%C4%B0KAEA_%C4%B0ZN%C4%B0K_AYASOFYASI
- Helvacı, F. (2013). Anadolu'da Erken Dönem Bizans Mimarisi (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurullu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no: 344405).
- Işık Proje İnş. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Kariye Müzesi Sanat Tarihi Raporu. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/807474>

- Karakuyu, M., Tezer, S.T. ve Balık, H. (2010). İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8.cilt, 16.sayı, 33-60.Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/652793>
- Kayaalp, İ. Ve Doğan, S. (2020). Semavi Eyice ile Rumeli ve Türk Trakyası Üzerine Bir Söyleşi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, VII (1), 248-266.Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtad/issue/54971/752917>
- Krautheimer, R. (1986). Early Christian and Byzantine Architecture. New Haven. Erişim adresi: <https://archive.org/details/earlychristianby0000krau>
- Kurtuluş Öztaşkın, G. (2018). Bizans Dönemi Kilise Mimarisi. *ARKHE Dergisi* 10-17. Erişim adresi: https://www.academia.edu/39039667/Bizans_D%C3%B6nemi_Kilise_Mimarisi
- Küçük, S.G. ve Eyüpgiller K.K. (2018). Çatalca Vilayeti'nde Camiye Çevrilen Kiliselerin Dönüşüm Süreci ve Mimari Analizi. *Megaron Dergisi*, 13.sayı, 51-66.Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/105293210-Catalca-vilayeti-nde-camiye-cevrilen-kiliselerin-donusum-sureci-ve-mimari-analizi.html>
- Mango, C. (1968). The Byzantine Church at Vize (Bizye) in thrace and St. Mary the Younger, *Zbornik Radova*, 11.cilt. Erişim adresi: http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/autoren.php?name=Mango%2C+Cyril+A.
- Mango, C. (1978). Byzantine Architecture. Erişim adresi: http://opac.regesta-imperii.de/lang_en/autoren.php?name=Mango%2C+Cyril+A.
- Sayar, M. (2005). Eski ve Ortaçağlarda Vize (Bizye) Tarihi ve Anıtları. Vize II. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Kitabı,41-44.
- Sudar, B. (2014). Osmanlı Macaristanı'nda Camiye Çevrilen Kiliseler. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 25.sayı, 55-78.Erişim adresi:<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408485>
- Şentürk, H. Ve Urfalıoğlu, N. (2017). İstanbul'da Bulunan Son Dönem Bizans Yapılarında Cephe Bezemeleri. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 6.cilt, 2.sayı, 763-772. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ngumuh/issue/28548/342051>
- Ötüken Y. Ve Ousterhout R. (1989). Notes on the Monuments of Turkish Thrace. *Anatolian Studies*, 121-149. Erişim adresi: https://www.academia.edu/4462800/Notes_on_the_Monuments_of_Turkish_Thrace
- Özkök, M.K., Dinçer, E. Ve Ünveren İ.O. (2016). Vize Kent Merkezi Mekansal Dönüşümü ve Mekanın Biçimlenme Yapısı Arasındaki Etkileşim. *4.Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 263-284. Erişim adresi: <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.11857/519>
- Özyurt Özcan, H. (2004). Ortaya Çıkışı ile Birlikte Bizans Sanatında Kiborion. *Sanat Tarihi Dergisi*, 13.sayı, 83-94. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152321>

- Yarcı, G. (2017) Vize Kalesi: Surlar ve Kalede Hayat. *Bozkırdan Batıya Prof. Dr. Hüseyin Salaman'a Armağan*, Editör Güler Yarcı, Epsilon Yayınevi 269-343.Erişim adresi: https://www.academia.edu/35877802/G%C3%BCler_YARCI_Vize_Kalesi_Surlar_ve_Kalede_Hayat_Bozk%C4%B1rdan_Bat%C4%B1ya_Prof_Dr_H%C3%BCseyin_Salmana_Arma%C4%9Fan_edit_G%C3%BCler_YARCI_Aral%C4%B1k_2017_Epsilon_Yay%C4%B1nevi_s_269_343
- Yıldız, A. (2013). Camiye Çevrilen Kiliselerin Koruma Anlayışı Bağlamında İncelenmesi: Vize Ayasofyası ve Kıyıköy Camii Örneği. *VIII. Uluslararası Sinan Sempozyumu* 25-26 Nisan, Edirne.Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdr/D234898/2013_YILDIZA.pdf
- Yıldız, S. (2020). Kiliseden Camiye Bizans Mimarisi.*Iksad Publications*.Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/349988170_KILISENEN_CAMIYE_BIZANS_MIMARISI

EKLER

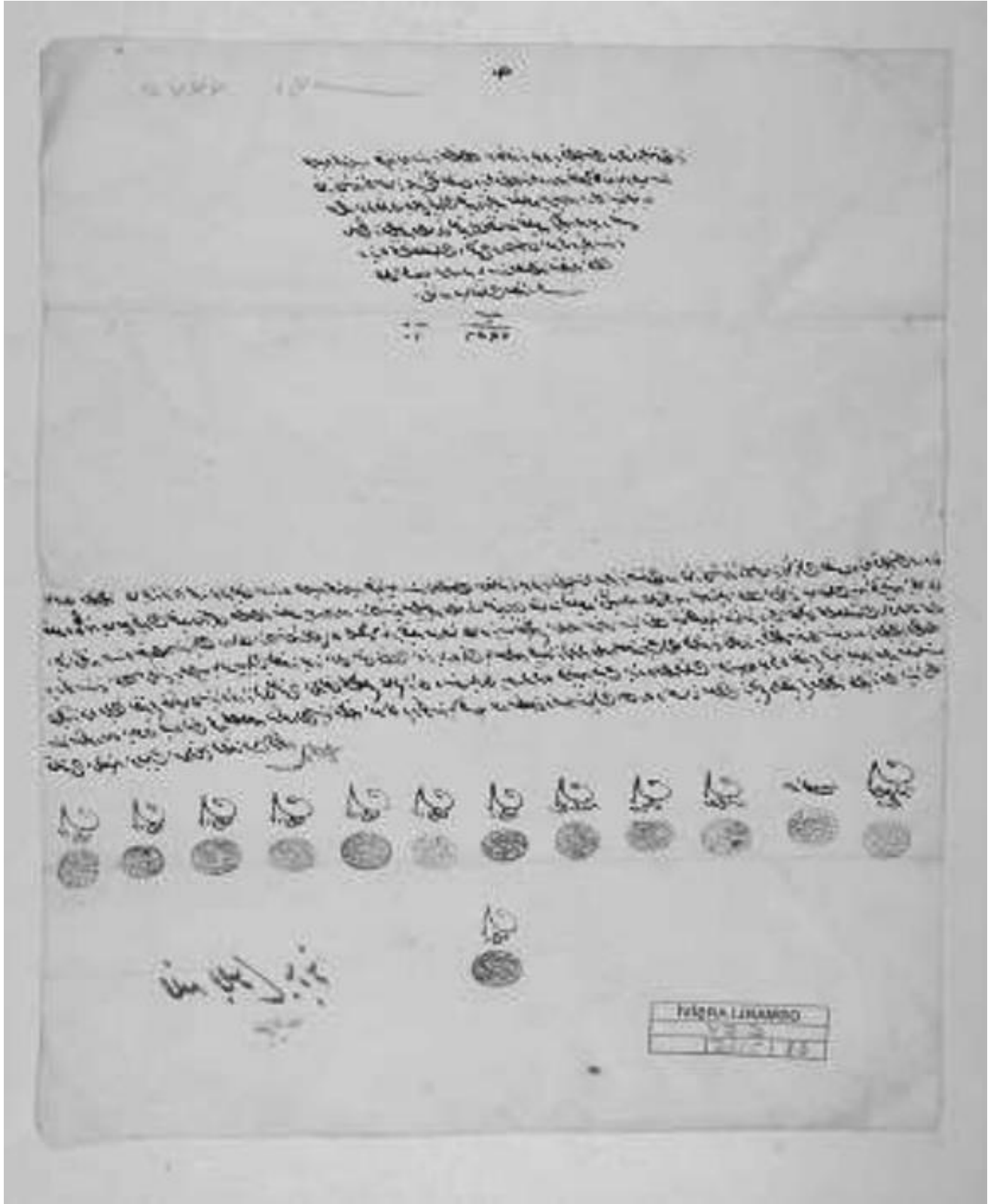
EKLER

EK A: Vize surlarının Romalılar tarafından tamir edildiğini gösteren ve Edirne Müzesi'nde bulunan bir kitabe (Ceylan, 2011'den alıntı)

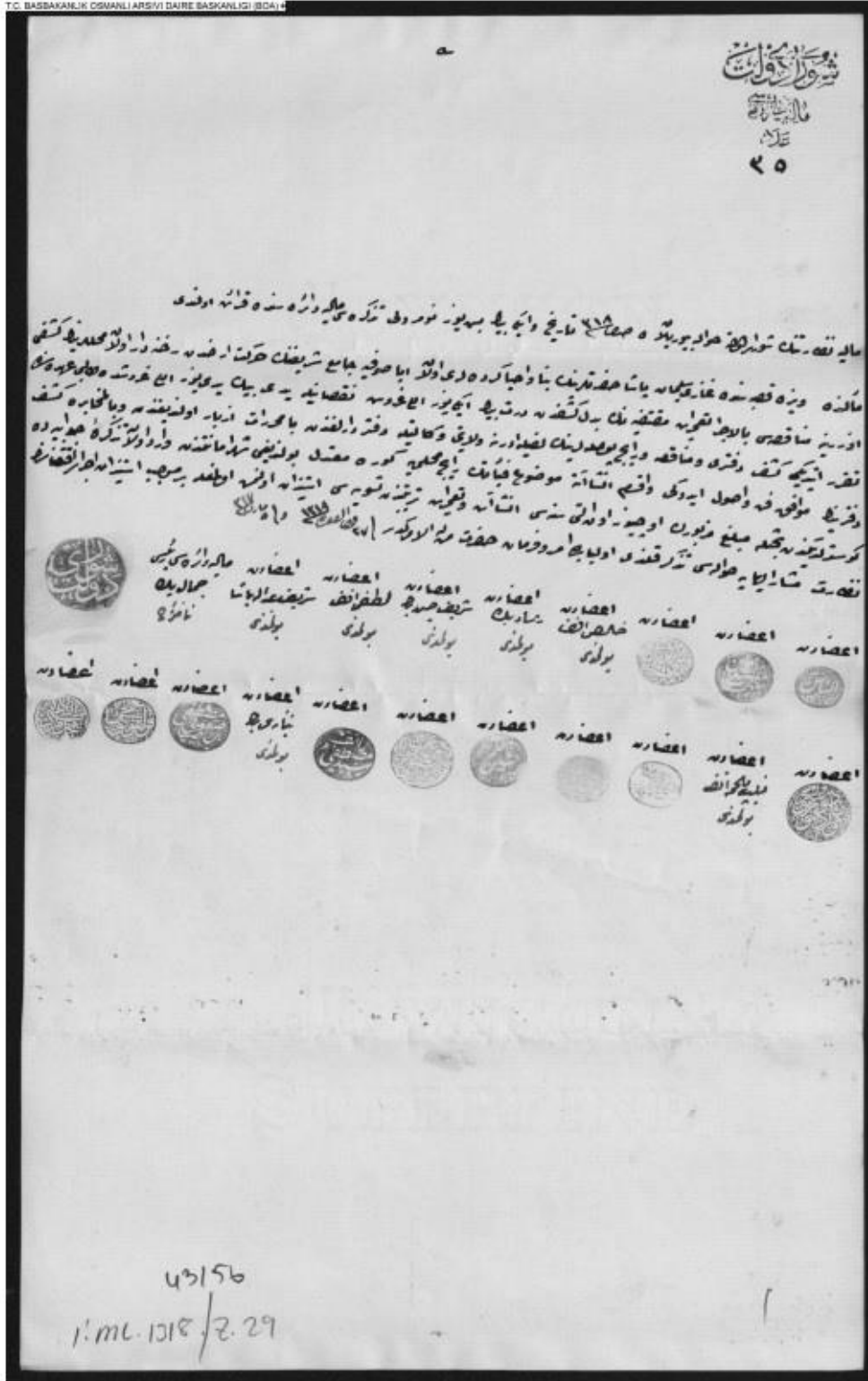
Trakya bölgesindeki arkeolojik araştırmalar sırasında Roma dönemine ait, açık gri mermer üzerine yazılmış bir sur onarım kitabesi bulunmuştur. İyi muhafaza edilen kitabenin muhtevası ve formu bakımından kitabenin bir erken dönem eseri olduğu anlaşılmıştır. Edirne Arkeoloji Müzesi'nde teşhir edilen 0,73x0.51x0,06 m. boyutundaki kitabedeki muhtevanın Türkçe karşılığı şöyledir:

“Mutlak hükümdar Caesar Hadrianus ile CaesarAntoninusSebastus ve CaesarVerus'un ve bunların bütün aileleri efradının ve mukaddes Senato ve halkının ve hatta Consul ve legatuspropraetore sıfatıyla Thrakia eyaletinin idarecisi olan Julius Commodus'un zaferleri ve ebedi varlıkları için Vize şehri, AulusPores oğlu Firmus ile Kenthes oğlu Dytes oğlu AulusKenthes ve Hyakinthus oğlu Rabdus'un sevk ve idareleri altında kale burçlarını inşa ettirdi. Hayırlı ve uğurlu olsun”.

Ek B: Haremeyn Hazinesi'ne mahsus vakıalardan Bolayır kasabasında medfun Gazi Şehzade Süleyman Paşa'nın Vize kalesindeki camiinin padişah iradesiyle tamirine dair mazbata (BOA, C.EV, 68/3375, lef 1) (Yarcı, 2017).

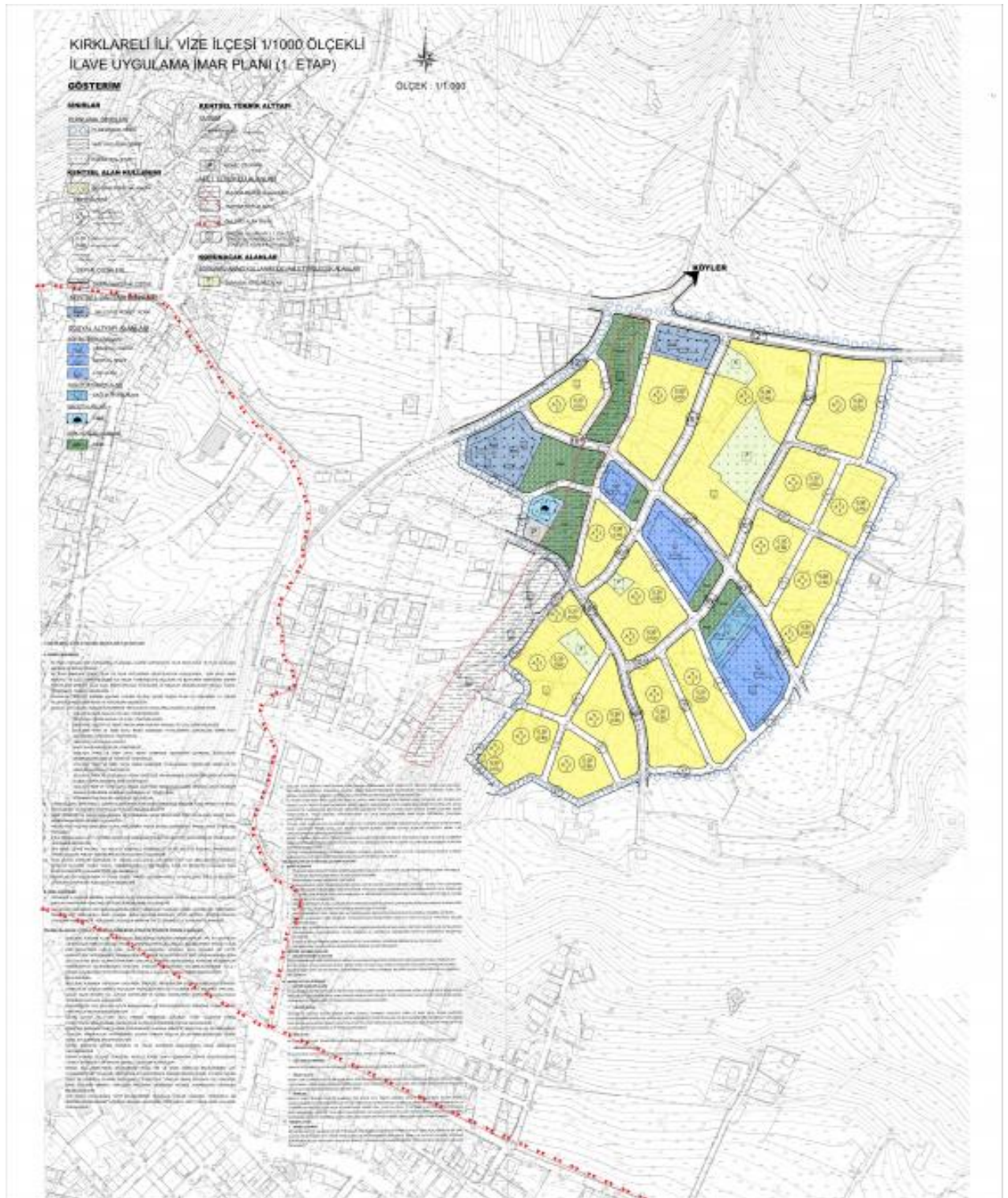

Ek C: Vize kasabasında Gazi Süleyman Paşa'nın bina ve ihya ettiği Ayasofya Camii'nin depremden etkilenen yerlerinin keşif bedeline dair Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'ne gönderilen olan Şûrâ-yı Devlet tezkeresi (BOA, İ.ML, 43/56, 1318/Z.29) (Yarçı, 2017).

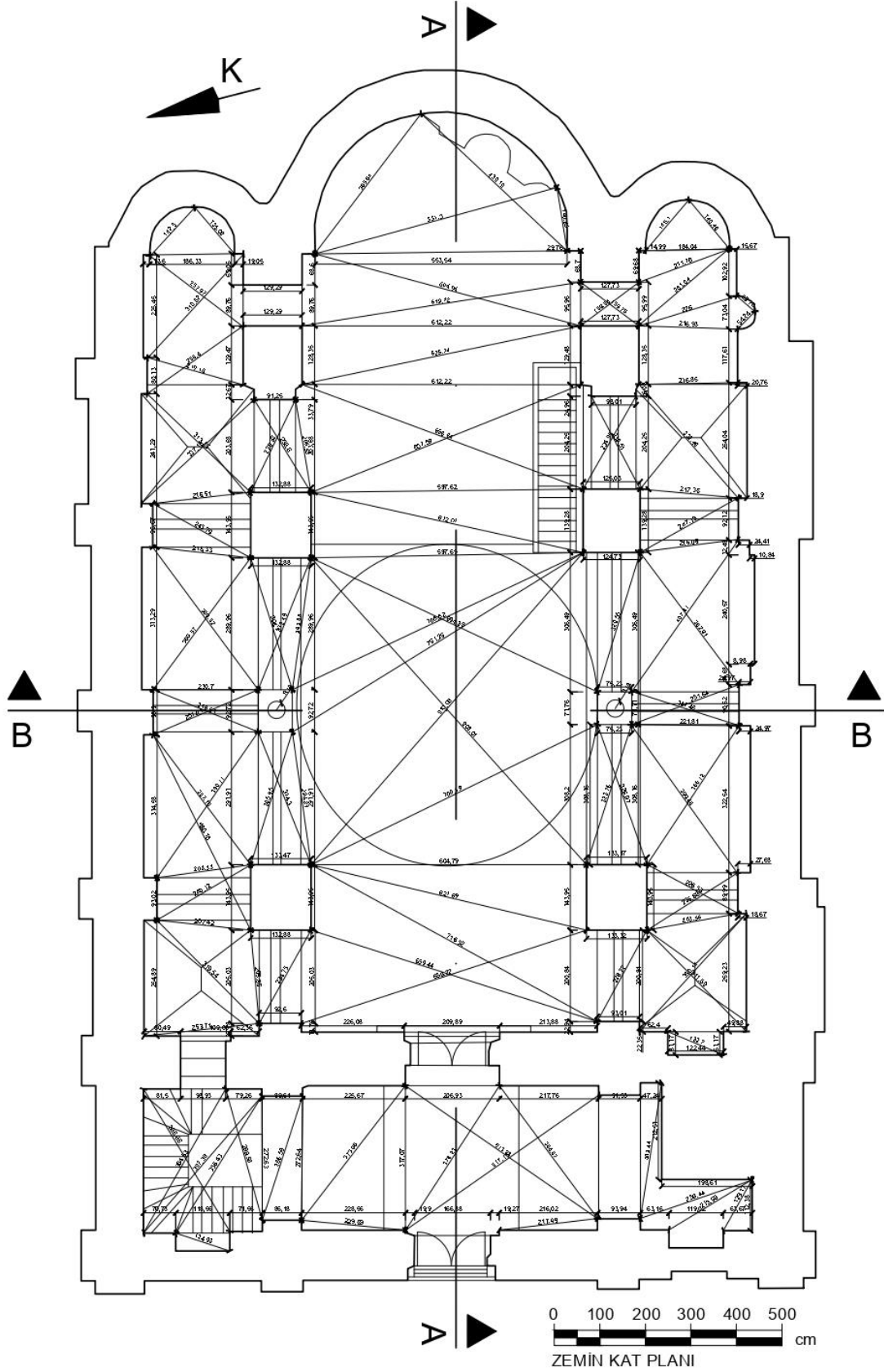

İ.ML.00043.00056.001

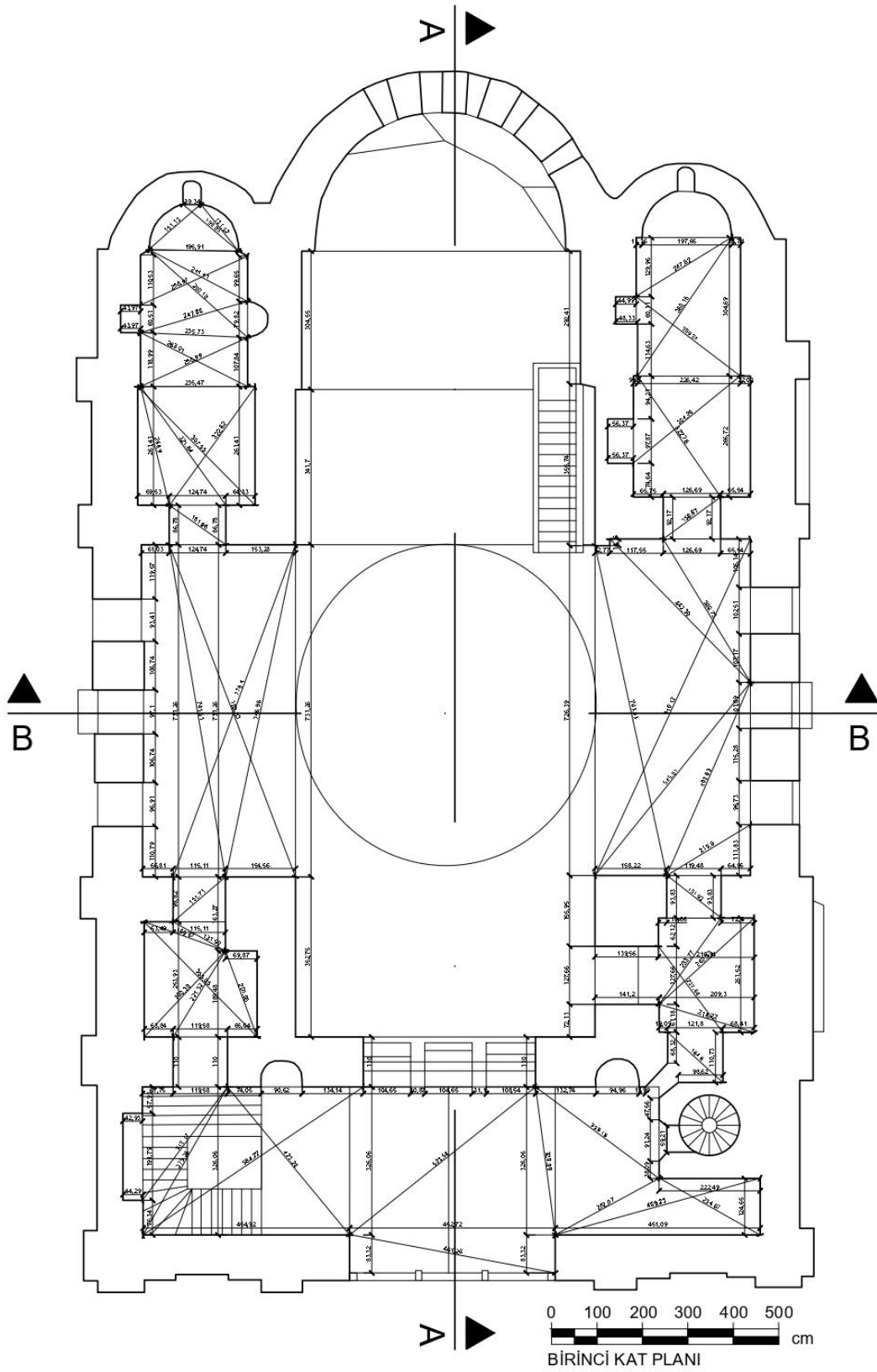
Ek D:Kırklareli ili Vize ilçesi 1/1000 ölçekli ilave uygulama imar planı (1.Etap)

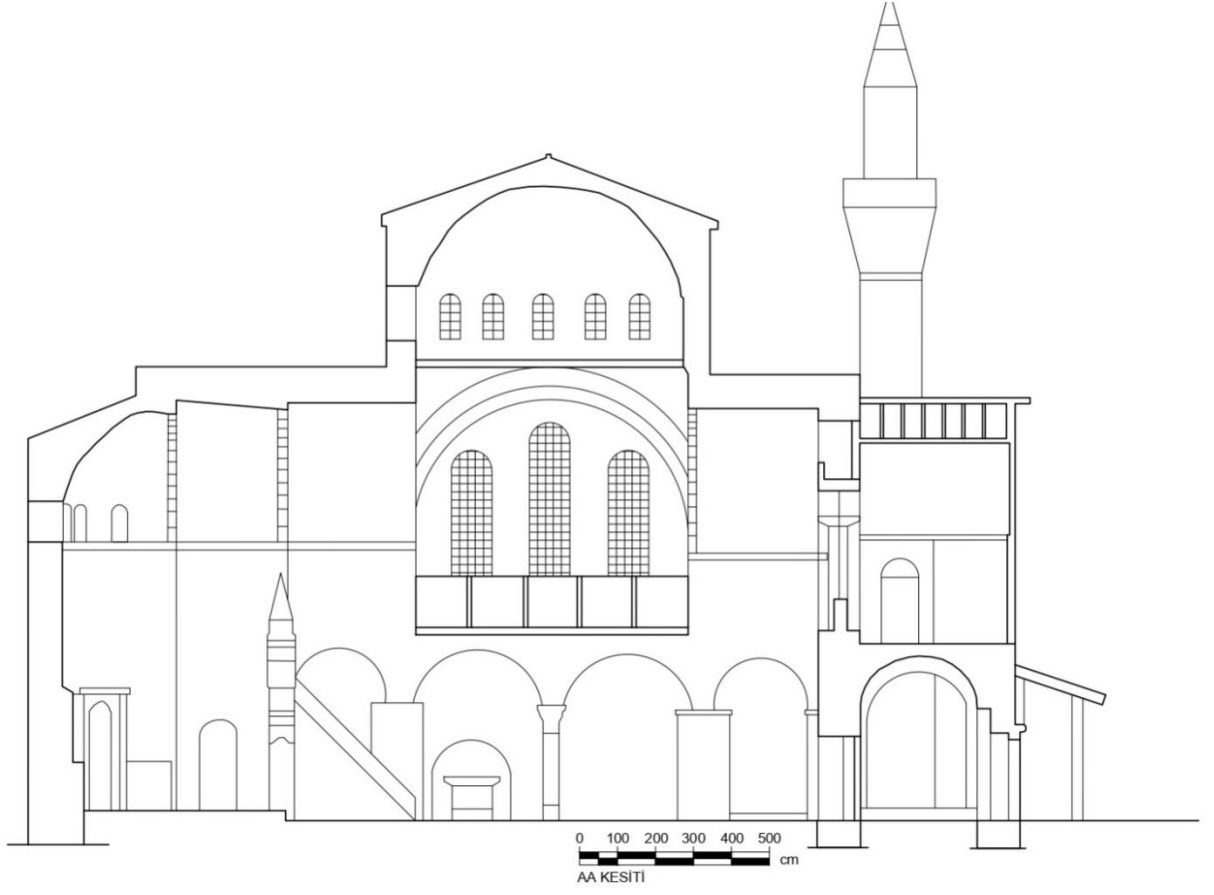
Ek E: Gazi Süleyman Paşa Camii Zemin Kat Planı

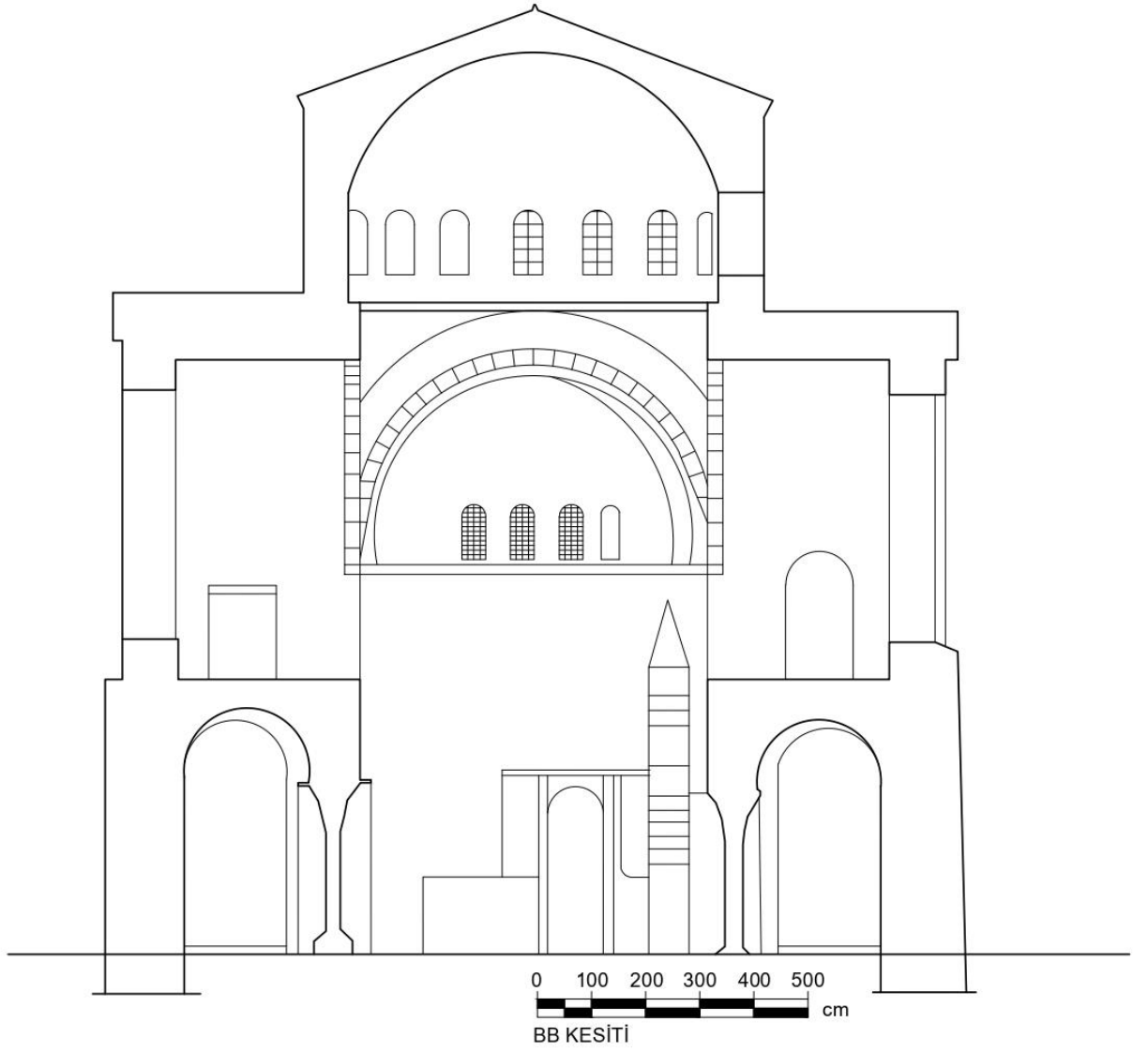
Ek F: Gazi Süleyman Paşa Camii Birinci Kat Planı

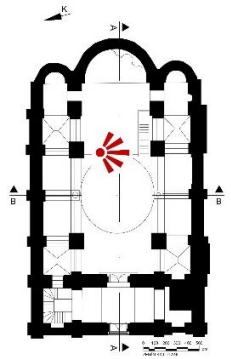
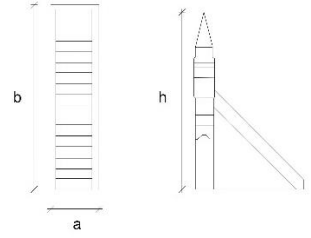
Ek G: Gazi Süleyman Paşa Camii AA Kesiti

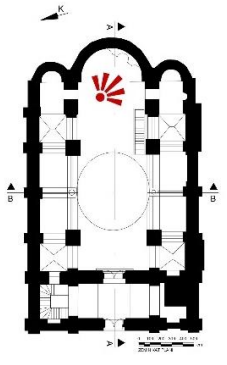
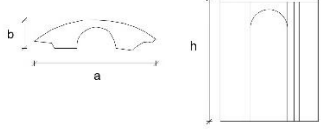

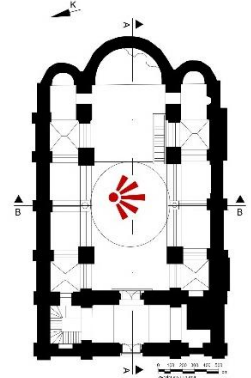
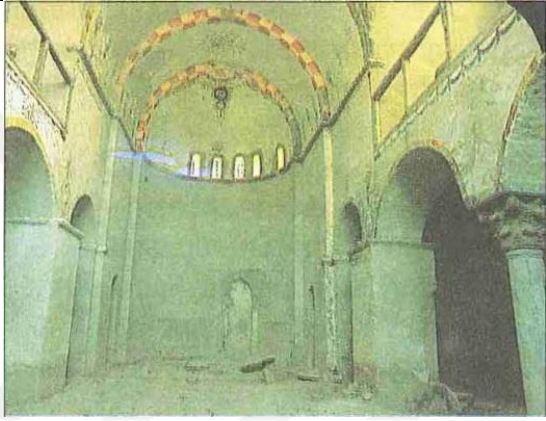
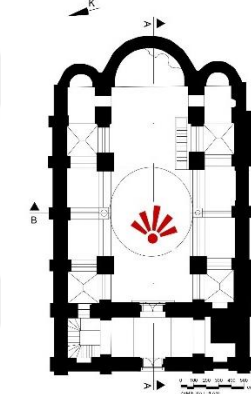
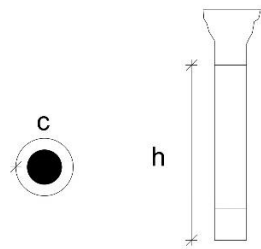
Ek H: Gazi Süleyman Paşa Camii BB Kesiti

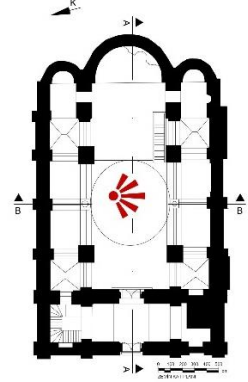
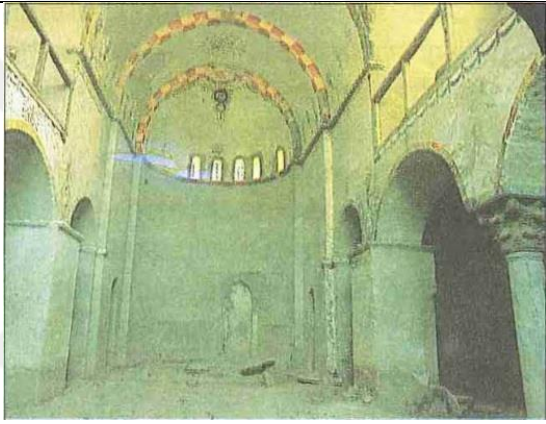
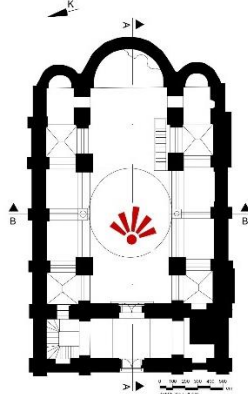
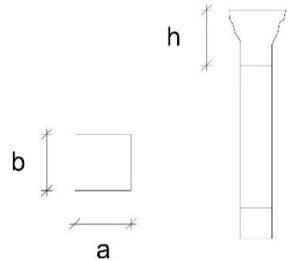

Ek I: Gazi Süleyman Paşa Camii Yapısal Eleman Analizi

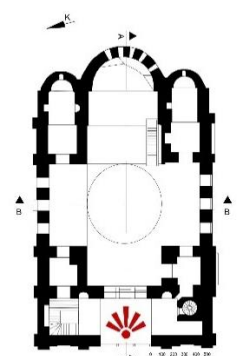
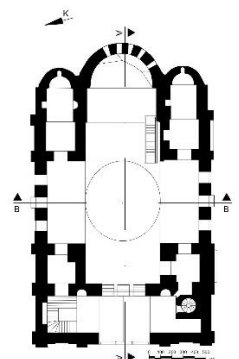
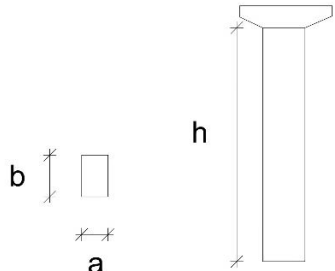
Yapısal Eleman: Minber			
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	Arşivde bulunamamıştır.	Fotoğraf Yönü	Arşivde bulunamamıştır.
Bilinen En Son Değişim Tarihi	2007		
Boyutları	Yükseklik (h)	4.62 m	
	Genişlik (a)	1.10 m	
	Derinlik (b)	4.17 m	

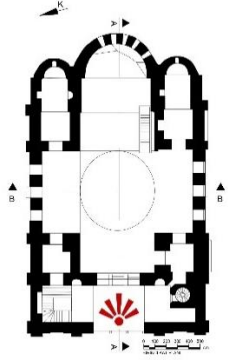
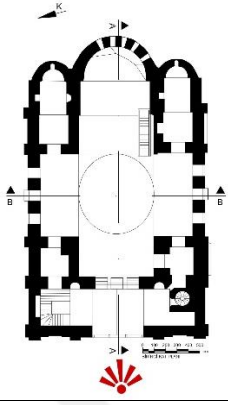
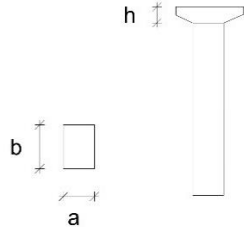
Yapısal Eleman: Mihrap			
Mevcut Durumu			Fotoğraf Yönü
Orijinal Hali	Arşivde bulunamamıştır.		Fotoğraf Yönü Arşivde bulunamamıştır.
Bilinen En Son Değişim Tarihi	2007		
Boyutları	Yükseklik (h)	3.22 m	
	Genişlik (a)	3.38 m	
	Derinlik (b)	0.71 m	

Yapısal Eleman: Sütun			
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Eyice, 1969)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	Stilize edilmiş kompozit üsluptadır. Bilinen bir değişim geçirmemiştir.		
Boyutları	Yükseklik (h)	2.30 m	
	Sütun Çevresi (c)	1.19 m	

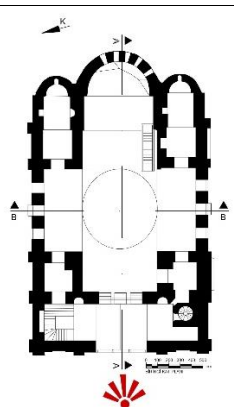
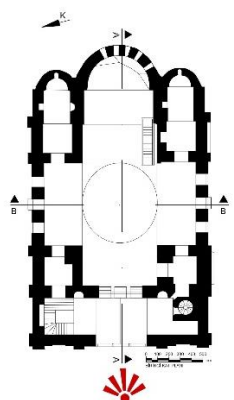
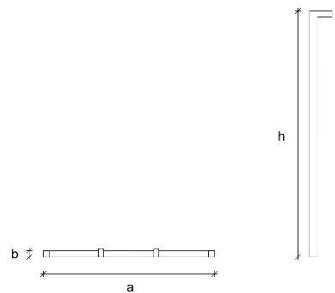
Yapısal Eleman: Sütun Başlığı			
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Eyice, 1969)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	Stilize edilmiş kompozit üsluptadır. Bilinen bir değişim geçirmemiştir.		
Boyutları	Yükseklik (h)	0.73 m	
	Genişlik (a)	0.75 m	
	Derinlik (b)	0.75 m	

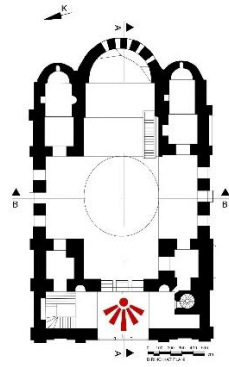
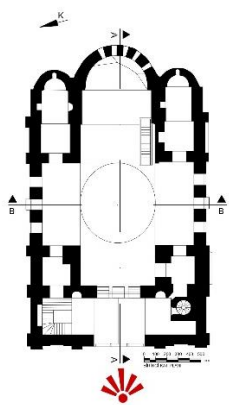
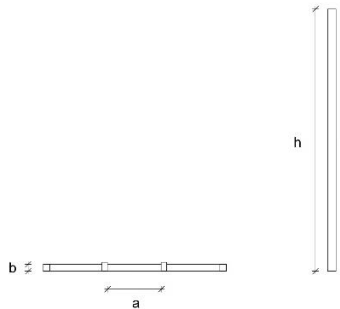
Yapısal Eleman: Galeri Sütunu

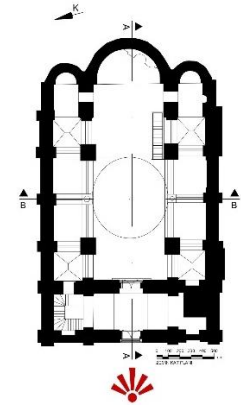
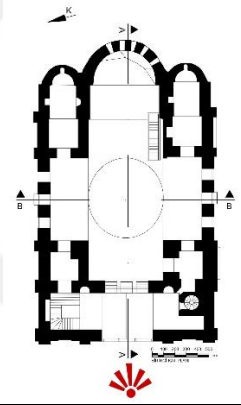
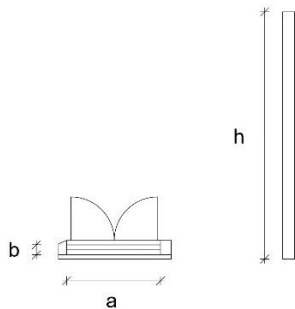
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Ötüken ve Ousterhout, 1989)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	Bizans Paleologoslar Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. Bilinen bir değişim geçirmemiştir.		
Boyutları	Yükseklik (h)	2.75 m	
	Genişlik (a)	0.31 m	
	Derinlik (b)	0.49 m	

Yapısal Eleman: Galeri Sütun Başlığı			
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Ötüken ve Ousterhout, 1989)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	Bizans Paleologoslar Dönemi'ne ait olduğu düşünülmektedir. Bilinen bir değişim geçirmemiştir.		
Boyutları	Yükseklik (h)	0.50 m	
	Genişlik (a)	0.50 m	
	Derinlik (b)	0.70 m	

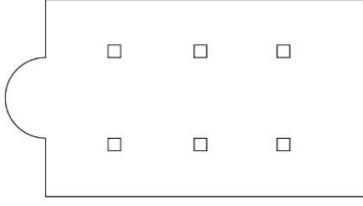
Yapısal Eleman: Batı Cephesi Ahşap Konstrüksiyon

Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Ötüken ve Ousterhout, 1989)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	2007		
Boyutları	Yükseklik (h)	6.32 m	
	Genişlik (a)	4.52 m	
	Derinlik (b)	0.17 m	

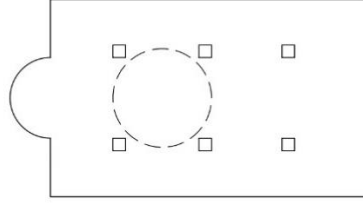
Yapısal Eleman: Batı Cephesi Pencereleri			
Mevcut Durumu		Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Ötüken ve Ousterhout, 1989)	Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	2007		
Boyutları	Yükseklik (h)	2.46 m	
	Genişlik (a)	1.32 m	
	Derinlik (b)	0.17 m	

Yapısal Eleman: Giriş Kapısı				
Mevcut Durumu			Fotoğraf Yönü	
Orijinal Hali	 Kaynak: (Ötüken ve Ousterhout, 1989)		Fotoğraf Yönü	
Bilinen En Son Değişim Tarihi	2007			
Boyutları	Yükseklik (h)	2.13 m		
	Genişlik (a)	1.60 m		
	Derinlik (b)	0.16 m		

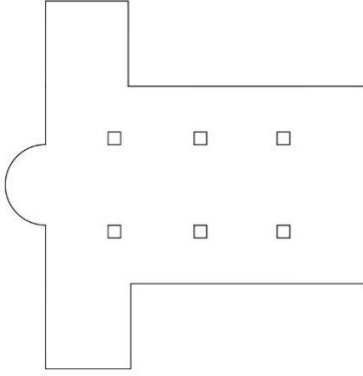
Ek J: Bizans Kilise Plan Tipolojileri

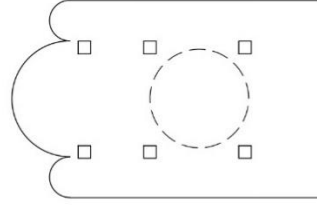
BAZİLİKAL PLAN TİPİ

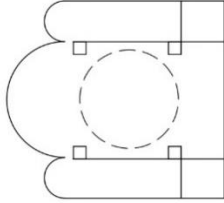
KUBBELİ BAZİLİKAL PLAN TİPİ

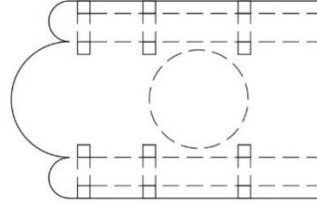
SERBEST (AÇIK) HAÇ PLAN TİPİ

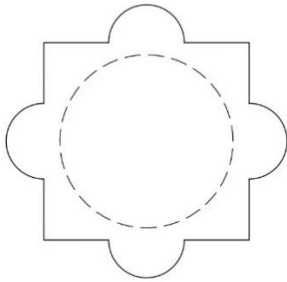
KAPALI YUNAN HAÇI PLAN TİPİ

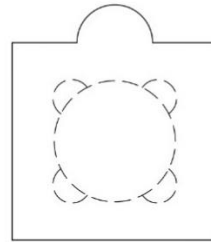
KİBORİON PLAN TİPİ

DEHLİZLİ PLAN TİPİ

YONCA PLAN TİPİ

MERKEZİ PLAN TİPİ